

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΣΤΗ ΔΗΜΟΣΙΑ ΔΙΟΙΚΗΣΗ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΑΣΤΙΚΗ ΕΥΘΥΝΗ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΓΙΑ ΖΗΜΙΟΓΟΝΕΣ ΠΡΑΞΕΙΣ ΤΩΝ ΟΡΓΑΝΩΝ ΤΗΣ ΔΙΚΑΣΤΙΚΗΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ

Της

ΔΗΜΗΤΡΑΣ Β. ΤΖΗΜΟΥΡΤΑ

Υποβλήθηκε ως απαιτούμενο για την απόκτηση μεταπτυχιακού διπλώματος στη
Δημόσια Διοίκηση

Ιανουάριος 2019

Επιβλέπων καθηγητής: Ιωάννης Τζιώνας

Μέλη της Επιτροπής: Ε. Αλεξανδροπούλου, Θ. Χατζηγάγιος

Αφιερωμένο στους πολυαγαπημένους μου
γιους, Κυριάκο και Βασίλη

Ευχαριστίες

Το ταξίδι μου στις μεταπτυχιακές σπουδές του Τομέα της Δημόσιας Διοίκησης του Πανεπιστημίου Μακεδονίας μου προσέφερε την ευκαιρία μεταξύ άλλων να γνωρίσω σπουδαίους παιδαγωγούς, οι οποίοι με τη διδασκαλία τους βοηθούν δια της προσφερόμενης παιδείας στα στελέχη του δημόσιου τομέα την καλυτέρευση της δημόσιας διοίκησης, τους ευχαριστώ πολύ. Ιδιαίτερος, θέλω να εκφράσω την ευγνωμοσύνη μου και τις ευχαριστίες μου στον καθηγητή του Δημοσίου Δικαίου, Ιωάννη Τζιώνα, ο οποίος με εμπιστεύτηκε, με ενθάρρυνε και με καθοδήγησε στην εκπόνηση της παρούσας εργασίας.

Κι αν και η σπουδαιότερη κοινωνία, κατά τον Αριστοτέλη, είναι η Πόλις (Πολιτεία), τμήμα αυτής είναι η κοινωνία της οικογένειας. Η οικογένειά μου υπήρξε αρωγός στην προσπάθειά μου και θέλω να την ευχαριστήσω από καρδιάς, ευχαριστώ Θάνο, Κυριάκο, Βασίλη για τη βοήθεια και τους γονείς μου Βασίλη και Θωμαή για την εμπιστοσύνη, χωρίς την αγάπη τους δεν θα μπορούσα να κατακτήσω την προσωπική ευδαιμονία.

ΣΥΝΟΨΗ

Η δημόσια διοίκηση αφορά τη διοίκηση των υποθέσεων των πολιτών που συμβιώνουν οργανωμένα στο Κράτος, αποτελεί δε την τρίτη εκ των λειτουργιών του Κράτους, οι άλλες δύο είναι η νομοθετική και η δικαστική και αποβλέπει στην εξυπηρέτηση-θεραπεία των αναγκών του πολίτη. Ο θεσμός της αστικής ευθύνης του Κράτους για παράνομες πράξεις, παραλείψεις των οργάνων του εισήχθη την ελληνική έννομη τάξη για την προστασία των πολιτών από την αυθαιρεσία των κρατικών οργάνων, το ανεύθυνο των οποίων έπαυε από την εγκατάλειψη της άσκησης της διοίκησης από τον ηγεμόνα και την εγκαθίδρυση του κράτους δικαίου. Η πορεία αναγνώρισης, όμως, της κρατικής αστικής ευθύνης και για τα όργανα της δικαστικής λειτουργίας δεν ήταν όμοια με αυτή των λοιπών οργάνων της κρατικής εξουσίας. Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι, ακολουθώντας την επαγωγική μέθοδο, από τη διερεύνηση των αρχών, των νομοθετικών διατάξεων, της νομολογίας, της θεωρητικής νομικής προσέγγισης του θεσμού της αστικής ευθύνης του κράτους να θεμελιώσουμε την κρατική αστική ευθύνη και για τα όργανα της δικαστικής εξουσίας. Η δογματική προσέγγιση του θεσμού πλαισιωμένη από τα εμπειρικά παραδείγματα της νομολογίας θα καταδείξει την ανάγκη ενιαίας νομοθετικής ρύθμισης της αστικής ευθύνης του κράτους για όλα τα όργανά της, της εκτελεστικής, νομοθετικής και δικαστικής λειτουργίας.

ABSTRACT

Public administration is about managing the affairs of citizens living together, in an organized manner, within the territory of the State, and constitutes its third function (the other two being the legislative and judicial function), whilst its purpose is to serve—fulfill the citizens’ needs. The institution of civil liability of the State for harmful acts and omissions of its bodies was introduced in the Greek legal order towards the protection of citizens against arbitrary behavior on the part of state bodies, whose non – liability had to come to an end as the administration stopped being exercised by the ruler to give way to the establishment of the rule of law. The course of the acknowledgement of civil liability of the State for judicial bodies has not been the same as for that of the other bodies exercising state power though. The purpose of the present paper is, in conducting research upon the principles, legislation, jurisprudence, and theoretical legal approach to the civil liability of the State, and following the induction method, to establish the civil liability of the State for judicial bodies as well. The dogmatic approach of the institution, framed by empirical examples of case law, shall demonstrate the need for a single legislative regulation of the civil liability of the State for all of its bodies, be them of the executive, legislative or judicial function.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	1
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄	6
Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΘΕΣΜΟΥ ΤΗΣ ΑΣΤΙΚΗΣ ΕΥΘΥΝΗΣ.....	6
Α.1. Το νομοθετικό καθεστώς της αστικής ευθύνης του Δημοσίου πριν την έναρξη ισχύος του Αστικού Κώδικα.....	6
Α.2. Νομολογιακή εξέλιξη του θεσμού της αστικής ευθύνης του δημοσίου.....	8
Α.3 Θεωρητική προσέγγιση του θεσμού της αστικής ευθύνης του Δημοσίου	9
Α.3.1 Συνταγματική θεμελίωση της αστικής ευθύνης του Δημοσίου.....	11
Α.4. Η έννοια της αστικής ευθύνης του Δημοσίου υπό το ισχύον νομικό καθεστώς του Αστικού Κώδικα.	16
Α.5 Καταλογισμός της ζημιογόνου πράξης ή παράλειψης σε όργανο του Δημοσίου	19
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄	31
Η ΘΕΜΕΛΙΩΣΗ ΤΗΣ ΑΣΤΙΚΗΣ ΕΥΘΥΝΗΣ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΑΠΟ ΠΡΑΞΕΙΣ Ή ΠΑΡΑΛΕΙΨΕΙΣ ΤΩΝ ΟΡΓΑΝΩΝ ΤΗΣ ΔΙΚΑΣΤΙΚΗΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ.....	31
Β.1. Η νομοθετική εξέλιξη της αστικής ευθύνης των οργάνων της δικαστικής εξουσίας.....	31
Β.2. Θεωρητική προσέγγιση του θεσμού της αστικής ευθύνης οργάνων της δικαστικής εξουσίας	41
Β.3. Η επίδραση των αποφάσεων του δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης στη θεμελίωση της αστικής ευθύνης των οργάνων της δικαστικής εξουσίας.....	47
Β.3.1 Η νομολογιακή εξέλιξη του θεσμού της αστικής ευθύνης των οργάνων της δικαστικής εξουσίας	50
Β.4. Αρνητική θέση: Το Κράτος δεν ευθύνεται για τις ζημιογόνες πράξεις, παραλείψεις ή υλικές ενέργειες των δικαστικών οργάνων κατ' άρθρο 105 ΕισΝΑΚ.....	58
Β.5. Θετική θέση: Το Κράτος ευθύνεται για ζημιογόνες πράξεις, παραλείψεις ή υλικές ενέργειες των δικαστικών οργάνων κατ' άρθρο 105 ΕισΝΑΚ	60
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ΄	66
ΑΝΤΙ ΕΠΙΛΟΓΟΥ-ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ.....	66
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ-ΑΡΘΟΓΡΑΦΙΑ.....	71
ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ	73

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

ΑΚ	Αστικός Κώδικας
ΑΠ	Άρειος Πάγος
ΑΡΜ.	Αρμενόπουλος. Μηνιαία νομική επιθεώρηση εκδιδόμενη από τον Δικηγορικό Σύλλογο Θεσσαλονίκης
ΒΔ	Βασιλικό Διάταγμα
ΔιΔικ	Διοικητική Δίκη (νομικό περιοδικό)
Διοικ.Δ/νη	Διοικητική Δικαιοσύνη
Δ	Δίκη (νομικό περιοδικό)
ΔΑΚ	Δικαστήριο Αγωγών Κακοδικίας
ΔΕΕ	Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης
ΔΕΚ	Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων
ΔΕφ	Διοικητικό Εφετείο
ΔΠρ	Διοικητικό Πρωτοδικείο
ΔΠρΛαρ	Διοικητικό Πρωτοδικείο Λάρισας
ΕΔΑΔ	Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων
ΕΑ	Εφετείο Αθηνών
ΕΕ	Ευρωπαϊκή Ένωση
ΕΕΝ	Εφημερίς Ελλήνων Νομικών (νομικό περιοδικό)
ΕισΝΑΚ	Εισαγωγικός Νόμος Αστικού Κώδικα
ΕλλΔνη	Ελληνική Δικαιοσύνη (νομικό περιοδικό)
ΕτΚ	Εφημερίς της Κυβερνήσεως
ΕΣΔΑ	Ευρωπαϊκή Σύμβαση περί προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών
Θεμ.	Θέμις (νομικό περιοδικό)
ΘΠΔΔ	Θεωρία και Πράξη Διοικητικού Δικαίου (νομικό περιοδικό)
ΚΠΔ	Κώδικας Ποινικής Δικονομίας
ΚΠολΔ	Κώδικας Πολιτικής Δικονομίας
Ν	Νόμος
ΝοΒ	Νομικό Βήμα (νομικό περιοδικό)
Σ	Σύνταγμα
ΣΕΕ	Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση
ΣτΕ	Συμβούλιο της Επικρατείας
Τ.Δ.Π.Α.	Τριμελές Διοικητικό Πρωτοδικείο Αθηνών
ΤοΣ	Το Σύνταγμα (νομικό περιοδικό)

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Από το φεουδαρχικό-συντεχνιακό πολιτικό σύστημα του μεσαίωνα μέχρι τον φιλελευθερισμό και την ανάπτυξη της αστικής τάξης, από την Αναγέννηση μέχρι και τη γαλλική επανάσταση και την ανάπτυξη της θεωρίας του κοινωνικού συμβολαίου, όπου γίνεται λόγος για συμβατική συμφωνία κρατικής εξουσίας και λαού, καθώς και για σκοπό του κράτους και του δικαϊκού συστήματος αυτό της ανθρώπινης ευημερίας¹, από το κεϋνσιανό μοντέλο μέχρι τη σύγχρονη μορφή του νεοφιλελεύθερου οικονομικού και πολιτικού συστήματος και του σύγχρονου δημοκρατικού Κράτους Δικαίου καθίσταται σαφές ότι η πορεία του κράτους εξαρτήθηκε από τους σκοπούς που είχε να επιτελέσει. Η δημιουργία, λοιπόν, του δημοσίου δικαίου (που ρυθμίζει τις σχέσεις του κράτους και των ιδιωτών ή φορέων δημόσιας εξουσίας μεταξύ τους) ήταν αποτέλεσμα οικονομικών, πολιτικών, κοινωνικών παραγόντων και δη της ανάγκης το κράτος να δράσει παράλληλα με τα άτομα προς εξασφάλιση της κοινωνικής προόδου. Το Κράτος Δικαίου είναι αυτό που καθορίζει τους κανόνες δικαίου, αλλά και δρα μέσα στα πλαίσια των κανόνων που το ίδιο έχει θέσει. Έτσι εξ αυτής και μόνης της υπάρξεως του Κράτους Δικαίου δικαιολογείται η ύπαρξη του θεσμού της αστικής ευθύνης του δημοσίου, η οποία ρυθμίζεται στα άρθρα 104,105 και 106 του ΕισΝΑΚ, γιατί διαφορετικά θα είχαμε ένα ανεύθυνο κράτος, που δρα κυρίαρχα, ανέλεγκτα και ελέω θεώ.

Ο θεσμός της αστικής ευθύνης του δημοσίου εύλογα παραπέμπει τον αναγνώστη στον όρο «αστική ευθύνη», όπως αυτός ρυθμίζεται από τις σχετικές διατάξεις του Αστικού Κώδικα, όμως ουδόλως θα πρέπει να υπάρχει εννοιολογική ταύτιση, παρά μόνο σε ότι αφορά τον εννοιολογικό χαρακτήρα του όρου «ευθύνη», με την ευρεία του όρου έννοια, που σημαίνει την έννομη συνέπεια των επιτακτικών και απαγορευτικών κανόνων δικαίου². Πρόκειται, λοιπόν, για ευθύνη του δημοσίου προς αποζημίωση, διακρινόμενη από την ποινική και την πειθαρχική.

Για τη θεμελίωση μιας τέτοιας ευθύνης του κράτους και την έγερση της σχετικής αποζημιωτικής αξίωσης από τον διοικούμενο θα πρέπει το όργανο του κράτους στα πλαίσια άσκησης της δημόσιας εξουσίας που του έχει ανατεθεί ή και εξ αφορμής αυτής να προκαλέσει ζημία, υλική ή ηθική, στον διοικούμενο λόγω παράνομης πράξης,

¹ Kuhl, R., *Μορφές Αστικής Κυριαρχίας*, Θεσσαλονίκη: εκδόσεις Παρατηρητής, 1987

² Δεληγιάννης Ι., Κορνηλάκης Π., *Ειδικό Ενοχικό Δίκαιο III*, Θεσσαλονίκη: εκδόσεις Σάκκουλα, 1992, σελ. 101. αναφέρεται σε Αρχανιωτάκη, *Η ευθύνη του νομικού προσώπου ιδιωτικού δικαίου*, διδ. Διατριβή, 1989, σελ. 9 επ. και 12 επ.

παράλειψης ή υλικής ενέργειας υπό την προϋπόθεση ύπαρξης αιτιώδους συνδέσμου μεταξύ της παράνομης συμπεριφοράς και του ζημιογόνου αποτελέσματος και υπό τον όρο ότι η παρανομία αυτή δεν αναφέρεται σε διάταξη που έχει τεθεί προς εξυπηρέτηση του γενικού συμφέροντος³.

Η πορεία μέχρι την θέσπιση των διατάξεων 104,105 και 106 του Εισ.Ν. ΑΚ δεν ήταν απλή και υπήρξαν πολλές αναταράξεις τόσο στη θεωρία όσο και στη νομολογία. Πολλώ δε μάλλον η αναγνώριση κρατικής αστικής ευθύνης για τις ενέργειες των δικαστικών του οργάνων υπήρξε βαθμιαία ‘προοδευτική’, με την έννοια της αρχικώς, ως μας επιτραπεί ο όρος, ‘προνομιακής’ μεταχείρισης όχι απλά των δικαστικών οργάνων, αλλά του Κράτους, με την θεμελίωση κρατικής αστικής ευθύνης για ενέργειες των δικαστικών οργάνων μόνο στο άρ. 7 παρ. 4 Σ., χωρίς να γίνεται λόγος για αναγνώριση αστικής ευθύνης του, κατ’ εφαρμογή του άρ. 105 ΕισΝΑΚ- με τη στάση της νομολογίας στο θέμα αυτό σταθερά αρνητικής- και της μετέπειτα μεταστροφής του εφαρμοστή του δικαίου όχι λόγω νομοθετικής αλλαγής, αλλά υπό την πίεση νομολογιακών εξελίξεων (στην ευρωπαϊκή έννομη τάξη) και της ανάγκης πλέον ενωτικής αντιμετώπισης της αστικής ευθύνης του Κράτους για τις παράνομες πράξεις των οργάνων του στα πλαίσια του δημοκρατικού Κράτους Δικαίου.

Η εφαρμογή των άρθρων 104,105 και 106 σχεδόν αποκλειστικά ή κυρίως για τη θεμελίωση ευθύνης του Δημοσίου από πράξεις, παραλείψεις ή υλικές ενέργειες των οργάνων της εκτελεστικής εξουσίας (τόσο υπό την έννοια της οργανωτικής δομής όσο και υπό την έννοια του φορέα, δηλαδή του φυσικού προσώπου),-τουλάχιστον μέχρι πρόσφατα- δημιουργεί την εντύπωση ότι αν και ανήκουν τα άρθρα αυτά στο δημόσιο δίκαιο, οι διοικούμενοι-πολίτες δεν μπορούν να τα επικαλεστούν προς άρση της ζημίας που έχουν υποστεί σε περίπτωση παράνομης συμπεριφοράς από μέρους των οργάνων της νομοθετικής και δικαστικής εξουσίας κατά παράβαση των Συνταγματικά θεμελιωμένων δικαιωμάτων τους, αυτό της δικαστικής προστασίας τους και της ισότητας ενώπιον των δημοσίων βαρών. Η ύπαρξη ειδικότερων διατάξεων, όπως αυτών που θεσπίζουν την προσωπική αστική ευθύνη των δικαστικών λειτουργών -αγωγή κακοδικίας- παρέχουν τη δικαστική προστασία που απαιτείται συνταγματικά στο διοικούμενο πολίτη μέσα σε ένα πλαίσιο ισότιμης μεταχείρισης; Εν τέλει με την εισαγωγή των άρθρων 104-106 ΕισΝΑΚ, καλύφθηκαν νομοθετικά κενά ή τονίστηκαν τα ήδη υπάρχοντα αναφορικά με την κρατική αστική ευθύνη; Η έτερη όψη των διατάξεων αυτών αφορά την τοποθέτησή τους στο υψηλότερο σημείο του δικαϊκού μας

³ Παπαγιανόπουλος, Γ., *Η θεμελίωση αποζημιωτικής κατά του δημοσίου αγωγής σε παράνομη και ζημιογόνα συμπεριφορά οργάνου που ανήκει στη δικαστική λειτουργία*, Δ.Δ. 2002, σελ. 849

συστήματος, καθόσον ο νομοθέτης προς προστασία του διοικούμενου, στον οποίο το ίδιο το Κράτος οφείλει την ύπαρξή του, αυτοπεριορίζεται και αναγνωρίζει το δικαίωμα του πολίτη-διοικουμένου να αιτηθεί την αποκατάσταση της ζημίας που προήλθε από την παράνομη δραστηριότητα του Δημοσίου, όπως αυτή εκφέρεται από τα όργανά του, και δη των δικαστικών, την οποία και θα επιχειρήσουμε να θεμελιώσουμε.

Ποια είναι τα δικαστικά όργανα; Η δικαστική λειτουργία ασκείται από τα δικαστήρια (άρ. 26 παρ. 3 Σ.). Τα δικαστήρια διακρίνονται σε ποινικά, πολιτικά και διοικητικά (άρ. 93 παρ. 1 Σ.). Στα δικαστικά όργανα, επομένως, ανήκουν οι δικαστές, οι εισαγγελείς και οι ειρηνοδίκες. Η αναφορά στο παρόν πόνημα στις ενέργειες ορισμένων εκ των 'βοηθητικών' οργάνων της δικαστικής λειτουργίας, όπως οι συμβολαιογράφοι, οι δικηγόροι και οι δικαστικοί γραμματείς, θα γίνει προς στήριξη θέσεων της θεωρίας και νομολογίας μέσα στα πλαίσια διερεύνησης της αστικής ευθύνης του κράτους για τις ενέργειες των δικαστικών οργάνων.

Ειδικότερα, η παρούσα μελέτη εξετάζει την αστική ευθύνη του Κράτους από νομικές πράξεις ή παραλείψεις των δικαστικών οργάνων, χωρίς να ερευνάται η κρατική ευθύνη από υλικές πράξεις αυτών, όχι μόνο λόγω της σπανιότητας διενέργειας υλικών πράξεων από μέρους τους (όπως η κατ' οίκον έρευνα από τον Εισαγγελέα, ανακριτή, πταισματοδίκη ή Ειρηνοδίκη κατ' άρ. 254-255ΚΠΔ), αλλά πρόσθετα λόγω του ότι οι υλικές πράξεις στον χώρο της δικαιοσύνης κυρίως ανατίθενται σε αστυνομικά όργανα (συλλήψεις, μεταγωγές κρατουμένων, ανακριτική διεϊσδυση) και γιατί τη νομολογία απασχόλησε η νομική ενέργεια του δικαστικού οργάνου με αποτέλεσμα να λείπει η εμπειρική προσέγγιση⁴, χωρίς να σημαίνει ότι η μη αναφορά στις υλικές ενέργειες των δικαστικών οργάνων αποκλείουν τη γέννηση αστικής ευθύνης του κράτους για τον λόγο αυτό. Ερευνώνται, λοιπόν, οι πράξεις ή παραλείψεις των δικαστικών οργάνων στα πλαίσια της δικαιοδοτικής τους λειτουργίας, αλλά και οι, βάσει του οργανικού κριτηρίου, πράξεις και παραλείψεις αυτών στα πλαίσια των διοικητικών τους καθηκόντων σχετιζομένων με τη διοίκηση της δικαιοσύνης και τη συμμετοχή τους σε συλλογικά όργανα της διοίκησης.

Το έργο χωρίζεται σε τρία κεφάλαια. Η ιστορική αναδρομή της νομικής πορείας της αστικής ευθύνης του κράτους, της θεωρητικής νομικής επιστημονικής τοποθέτησης επί του θεσμού αυτού, αλλά και της νομολογιακής εξέλιξής κρίθηκε απαραίτητη προϋπόθεση προκειμένου από το όλον να ελέγξουμε το ειδικό, διαφορετικά θα επρόκειτο για ανεπαρκή επιστημονική έρευνα. Έτσι, το πρώτο κεφάλαιο είναι

⁴ Μαθιουδάκης, Ι., Η αστική ευθύνη του κράτους από υλικές ενέργειες των οργάνων του, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: εκδόσεις Άνιον, 2006, σελ.201-203

αφιερωμένο στην είσοδο του θεσμού της κρατικής αστικής ευθύνης στον ελληνικό δικαϊκό χώρο με τη θέσπιση των άρθρων 104,105,106 ΕισΝΑΚ, όπου καταγράφεται η εντυπωσιακή ωριμότητα της θεωρίας και νομολογίας για την ανάγκη εισαγωγής του θεσμού αυτού ήδη και πριν τη νομική θεμελίωσή του, περεταίρω αναλύονται οι όροι και προϋποθέσεις εφαρμογής των άρθρων αυτών και γίνεται αναλυτική και επισταμένη έρευνα της εννοιολογικής σημασίας του όρου ‘όργανο του δημοσίου’ από θεωρητική και νομολογιακή πλευρά προς άρση ή μη της αμφισβήτησης του αν συμπεριλαμβάνονται και τα δικαστικά όργανα σε αυτόν τον όρο. Σε ένα Κράτος Δικαίου, όπως το Ελληνικό, με το Σύνταγμα κορωνίδα της κρατικής εξουσίας δεν θα μπορούσε να μη γίνει αναφορά στη συνταγματική θεμελίωση του θεσμού της αστικής ευθύνης του κράτους, η οποία (θεμελίωση) θα οδηγήσει και στην τεκμηρίωση ή μη ένταξης και των δικαστικών οργάνων στον χώρο του θεσμού αυτού. Στο δεύτερο κεφάλαιο, επίσης ακολουθείται μία χρονική-ιστορική καταγραφή της θεμελίωσης της κρατικής αστικής ευθύνης από παράνομες ενέργειες των δικαστικών οργάνων. Πλέον αποτυπώνεται ειδικότερα η νομική θεμελίωση της αστικής ευθύνης του κράτους για τις ενέργειες των δικαστικών οργάνων και διευκρινίζονται οι ‘ανασχετικοί’ παράγοντες για την εφαρμογή της γενικής διάταξης του άρ. 105 ΕισΝΑΚ. Η τοποθέτηση της θεωρίας κρίνεται σημαντική και η νομολογιακή εξέλιξη στον ελληνικό χώρο σε συνδυασμό με τα συμβαίνοντα στο Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης καταγράφεται, καθώς θα οδηγήσουν στην κατάληξη της μελέτης με την αποτύπωση συμπερασμάτων στο τρίτο κεφάλαιο.

Πρωταρχικός σκοπός της παρούσας μελέτης είναι να καταστήσει σαφές στον αναγνώστη, κυρίως στον μη έχοντα νομικές γνώσεις, ότι το δίκαιο δεν είναι ένα στατικό «εργαλείο», αλλά η νομολογία (αποφάσεις των δικαστηρίων) σε συνδυασμό με τη θεωρητική προσέγγιση των νόμων προσδίδουν σε αυτούς την εφαρμογή που ανταποκρίνεται στις υπάρχουσες κοινωνικές, πολιτικές, οικονομικές συνιστώσες⁵. Έτσι επιχειρώντας τη δογματική προσέγγιση του θέματος συνεπικουρούμενη από εμπειρικά παραδείγματα από τον χώρο της νομολογίας, με σεβασμό προς τους ειδήμονες της διοικητικής επιστήμης, θα επιχειρηθεί η τεκμηρίωση της αστικής ευθύνης του κράτους

⁵ Μανιτάκης, Α., *Ο δικαστής υπηρέτης του νόμου ή εγγυητής των συνταγματικών δικαιωμάτων και μεσολαβητής διαφορών*, ΝοΒ 47, 1999, σελ. 185 «...το Δίκαιο του φιλελεύθερου κράτους στην ηπειρωτική τουλάχιστον Ευρώπη είχε ως επίκεντρο τη νομοθετική εξουσία, γι’ αυτό και χαρακτηριζόταν από έναν ‘νομοκεντρισμό’, το ουσιαστικό Δίκαιο του κράτους πρόνοιας είχε ως θεσμικό επίκεντρο την εκτελεστική εξουσία, γι’ αυτό και αναγνωρίζεται σε διατάξεις ευπροσάρμοστες κανονιστικού και προγραμματικού κυρίως χαρακτήρα (διατάγματα, κανονισμοί κ.α.), ενώ το δίκαιο, που αναγγέλλεται τις τελευταίες δεκαετίες-τη μεταμοντέρνα εποχή- είναι το Δίκαιο του Δικαστή ή της νομολογίας, ένα δίκαιο ήπιο και προσαρμόσιμο στις ατομικές περιπτώσεις, πλημμυρισμένο από ρήτρες και γενικές αρχές».

για τις ενέργειες της δικαστικής λειτουργίας κατ' εφαρμογή των διατάξεων του άρ. 105 ΕισΝΑΚ.

Η νομική επιστημονική κοινότητα και η νομοθετική, δικαστική και εκτελεστική εξουσία, ίσως, πλέον κρίνουν ότι είναι πιο ώριμο από ποτέ το 'περιβάλλον' για τις απαραίτητες 'αλλαγές'. Ο M. Auguste Sourdat στο έργο του 'Traite general de la responsabilite, 1872, τόμος β', παράγρ. 1302, σελ. 403, μεταξύ άλλων έγγραψε 'Αν οι δικαστικές αποφάσεις, οι οποίες υποχρεώνουν την Πολιτεία σε αποζημίωση είναι τόσο συχνές, ώστε να θέτουν σε κίνδυνο τη δημόσια οικονομία, το γεγονός αυτό φανερώνει ότι κάτι το ανώμαλο υπάρχει στη λειτουργία του διοικητικού οργανισμού', έτσι η όποια διστακτικότητα για την αναγνώριση της αστικής ευθύνης του κράτους ως θεσμού ενιαίου για όλες τις λειτουργίες του, θα πρέπει να καμφθεί ως απόδειξη της αψεγάδιαστης λειτουργίας του δημοκρατικού Κράτους Δικαίου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄

Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΘΕΣΜΟΥ ΤΗΣ ΑΣΤΙΚΗΣ ΕΥΘΥΝΗΣ

Στο παρόν κεφάλαιο καταγράφεται το νομικό καθεστώς που διέπει τον θεσμό της αστικής ευθύνης έως σήμερα, επιχειρείται να αποτυπωθεί η θεμελιώδης συνεισφορά της νομολογίας του Αρείου Πάγου στην εξέλιξη του θεσμού μέχρι την θέσπιση των άρθρων 104, 105 και 106 Εισ.Ν. ΑΚ., καθώς και να επισημανθούν οι κύριες νομικές θεωρίες, οι οποίες τονίζουν τις αντιφάσεις μεταξύ νομολογίας και θεωρίας, με ειδική αναφορά στη συνταγματική θεμελίωση του θεσμού. Αφού, λοιπόν, δηλωθούν τα αίτια και οι ανάγκες θέσπισης των ως άνω διατάξεων που ρυθμίζουν την αστική ευθύνη του δημοσίου, προκρίνεται στο αυτό κεφάλαιο η καταγραφή των προϋποθέσεων εφαρμογής του άρθρου 105 Εισ.Ν.ΑΚ., τα όρια εφαρμογής αυτού και ειδικότερα αναλύεται ο όρος ‘όργανα του δημοσίου’, προκειμένου πριν τη μετάβαση στο επόμενο κεφάλαιο να έχει ήδη υπογραμμιστεί η προβληματική του αν τα όργανα της δικαστικής λειτουργίας εντάσσονται σε αυτά του προρρηθέντος άρθρου.

A.1. Το νομοθετικό καθεστώς της αστικής ευθύνης του Δημοσίου πριν την έναρξη ισχύος του Αστικού Κώδικα

Μέχρι τα μέσα περίπου του 17^{ου} αιώνα η ευθύνη του κράτους για τις πράξεις των οργάνων του ήταν αποκλεισμένη. Ο Laferrriere στο έργο του *Traite de la jurisdiction administrative et dew recours contentieux* (1896) αναφέρει ότι «*χαρακτηριστικό της κυριαρχίας είναι να επιβάλλεται επί πάντων χωρίς αποζημίωση*». Το ανεύθυνο του κράτους στηριζόταν θεωρητικά στην έννοια της κυριαρχίας, πρακτικά δε στην αποφυγή δημιουργίας νέων δημόσιων δαπανών⁶. Ακολούθησε το στάδιο της κατ’ εξαίρεση αναγνώρισης ευθύνης του κράτους, κατά το οποίο, κι εξαιτίας της εξέλιξης της αρχής του Κράτους Δικαίου⁷ και της αναγνώρισης αυτού ως νομικού πλέον προσώπου (κατά

⁶ Στασινόπουλος, Μ., *Αστική ευθύνη του κράτους των δημοσίων υπαλλήλων και των νομικών προσώπων*, Αθήνα 1950, σελ. 1-20

⁷ Τάχος, Α., *Ελληνικό Διοικητικό Δίκαιο*, Θεσσαλονίκη: εκδόσεις Σάκκουλα, 1996, σελ. 53 «Ως κράτος Δικαίου, χαρακτηρίζεται εκείνο στο οποίο τις ενέργειες των οργάνων του κατευθύνει η νομιμότητα (Αρχή της Νομιμότητας). Θεμελιώδες γνώρισμα του Κράτους Δικαίου είναι το γεγονός ότι τούτο αυτοκαθορίζει του κανόνες δικαίου βάσει των οποίων δρουν τα όργανά του, αλλά παραλλήλως αυτοπεριορίζεται από τους κανόνες τους οποίους το ίδιο έθεσε»

την οργανική θεωρία⁸) εκφράζον τη βούλησή του δια των οργάνων του, εφαρμόστηκαν οι κανόνες του αστικού δικαίου και δη του θεσμού της πρόστησης. Η ύπαρξη διατάξεων που αναγνώριζαν το ανεύθυνο του δημοσίου αποτυπώνει και την τάση προς την κατ' εξαίρεση αναγνώριση της ευθύνης του, ενδεικτικά αναφέρουμε το άρθρο 4 του Ν. 4277/1929 περί τηλεγραφικής ανταποκρίσεως⁹. Η ευθύνη του δημοσίου προς αποζημίωση του ζημιωθέντος ήταν πλήρης στις περιπτώσεις των συμβατικών σχέσεων, αλλά στις εξωσυμβατικές σχέσεις περιοριζόταν μόνο στην περίπτωση που η εκ της παράνομης πράξης ή παράλειψης του δημόσιου υπαλλήλου ζημία προερχόταν από αμέλειά του¹⁰. Η ρύθμιση της ευθύνης του κράτους από κανόνες ιδιωτικού δικαίου δεν θα μπορούσε να συνεχιστεί, καθόσον η ισοτιμία της βούλησης των συμβαλλομένων στις έννομες σχέσεις που διέπει αυτές του ιδιωτικού δικαίου δεν βρίσκει έρεισμα στις σχέσεις κράτους και πολίτη. Η ενάσκηση δημόσιας εξουσίας από μέρους του κράτους εκπεφρασμένη με τη νομική δύναμη του να επιβάλει και να επιτάσσει στους πολίτες ορισμένη συμπεριφορά, περιορίζουσα τα ατομικά τους δικαιώματα προς εξυπηρέτηση του δημοσίου συμφέροντος, επέβαλε πλέον την ανάγκη ρύθμισης της ευθύνης του κράτους από κανόνες δημοσίου δικαίου. Σε ξεχωριστό κεφάλαιο του Αστικού Κώδικα, στον Εισαγωγικό Νόμο του Αστικού Κώδικα, τέθηκαν τα άρθρα 104,105,106 που θεμελιώνουν την αστική ευθύνη του κράτους. Ο θεσμός της ευθύνης του Κράτους διέπεται πλέον από ρυθμίσεις δημοσίου δικαίου, ειδικούς κανόνες που διαχωρίζονται από το ιδιωτικό δίκαιο. Βέβαια η μετάβαση στον ανωτέρω κανόνα της αντικειμενικής ευθύνης του κράτους για πράξεις ή παραλείψεις ή υλικές ενέργειες των οργάνων του δεν έγινε χωρίς δισταγμούς συσχετιζόμενους με τη δημοσιονομική κατάσταση της χώρας. Κατά το στάδιο της προπαρασκευής του Αστικού Κώδικα ο Μ. Χατζάκος τόνισε ότι *«η εισαγωγή της ευθύνης της Πολιτείας ως εγγυητής της νομιμότητας των πράξεων των δημοσίων οργάνων, όπως και για τις άδικες παραλείψεις του θα δημιουργήσει μέγιστον κίνδυνον για το δημόσιο ταμείο και δεν θα επαρκεί ολόκληρος ο δημόσιος θησαυρός»*, αλλά και ο Πρωθυπουργός Ελευθέριος Βενιζέλος εξέφρασε την ανησυχία του *«πρέπει να είμεθα προσεκτικοί εις την επιβολής ευθυνών του Κράτους. Εάν*

⁸ Otto von Gierke, Das deutsche Rechtsprechung, 1883, Μπαλής, Γ., Γενικά Αρχαία του Αστικού Δικαίου, Αθήνα, σελ. 65, Δεμερτζή, Κ., Περί ευθύνης του κράτους εκ των παρανόμων πράξεων και παραλείψεων των υπαλλήλων αυτού, 1903, σελ. 23, σημ. 8

⁹ «Η τηλεγραφική υπηρεσία υποχρεούται να εξασφαλίζει το απόρρητον των τηλεγραφημάτων, ως και την ταχεία και ακριβή μεταβίβαν τούτων, ουδεμίαν όμως αναλαμβάνει ευθύνην εκ της τηλεγραφικής ανταποκρίσεως, πλην της επιστροφής των τηλεγραφικών τελών, καθ' ας περιπτώσεις αύτη προβλέπεται υπό του ισχύοντος εκάστοτε κανονισμού. Οι τηλεγραφικοί υπάλληλοι, αν μη υπάρχη δόλος, υπέχουσι μόνον πειθαρχική ευθύνην δια τας εκ της πλημμελούς ενασκήσεως των υπηρεσιακών των καθηκόντων προκύπτουσας συνεπειάς»

¹⁰ Μαριδάκης Γ, αιτιολογική έκθεση ως εισηγητή στο 'Προσχέδιο Δικαίου των Προσώπων', 1936, σελ. 75-76

είχαμεν ένα Κράτος πλούσιον, πολύ καλά, αλλά το Κράτος μας είναι φτωχό. Εάν επιβάλομεν δυσβάστακτα βάρη εις τον ελληνικό λαόν. Θα υποφέρει πάλι ο ελληνικός λαός»¹¹. Είναι φανερό ότι η δημοσιονομική κατάσταση της χώρας δημιουργούσε αναχώματα ως προς την αναγνώριση ευθύνης του κράτους, γεγονός που διαφαίνοντο και στη νομολογία των δικαστηρίων της Ελλάδος (βλ. κατωτέρω Α2).

Α.2. Νομολογιακή εξέλιξη του θεσμού της αστικής ευθύνης του δημοσίου

Εν έτη 1858 η καινοτόμος, υπ' αριθμό 11 απόφαση του Αρείου Πάγου¹² αναγνώρισε την αστική ευθύνη του κράτους για πράξη οργάνου του κράτους, τελεσθείσα με δόλο, ούσα προάγγελος της αναγνώρισης της ολοκληρωμένης, αντικειμενικής ευθύνης του κράτους από πράξεις ή παραλείψεις των οργάνων του (ευθύνη του κράτους λόγω του ότι υπάλληλός του εμπόδιζε τον απόπλου πλοίου προσδοκώντας τη δωροδοκία του εκ μέρους του πλοιοκτήτη). Με την απόφαση αυτή η νομολογία αναγνώρισε ευθύνη της Πολιτείας για κατάχρηση εξουσίας του οργάνου της, κάνοντας λόγο αφενός για την αναγκαστική σχέση Πολιτείας και διοικουμένου και αφετέρου για την οργανική σχέση που συνδέει την Πολιτεία και τα όργανά αυτής. Βέβαια, όπως προαναφέρθηκε στη θεωρητική-νομική ανάπτυξη, η νομολογία οπισθοχώρησε εν όψει ανάγκης μη επιβάρυνσης των δημοσίων δαπανών και εφάρμοσε τις αρχές της πρόστησης, αναγνωρίζοντας ευθύνη του κράτους μόνο για ζημίες που επήλθαν λόγω αμέλειας των υπαλλήλων της, αποκλείοντας την ευθύνη του για δόλιες ενέργειες ή παραλείψεις αυτών. Ρήγματα στην ως άνω κατεύθυνση της νομολογίας και θεωρητικής θεμελίωσης υπήρξαν, όπως η απόφαση με αριθμό 102/1924 Α.Π.¹³, η οποία αναφέρει ότι 'το Δημόσιο, προκειμένου περί των πταισμάτων των νομίμων αντιπροσώπων του, ευθύνεται άνευ τινός διακρίσεως, αν πρόκειται περί δολίας ενέργειας ή παραλείψεως ή τοιαύτης προερχομένης εξ αμελείας', καθώς και η υπ' αριθμό 20/1929 απόφαση του Α.Π.¹⁴, η οποία κάνει λόγο για ανάγκη ένταξης της ευθύνης του κράτους σε κανόνες δημοσίου δικαίου, καθώς το καθήκον της Πολιτείας επιβάλλεται χάριν προστασίας των κατ' ιδίαν μελών της. Η συμβολή της νομολογίας στην θεμελίωση του θεσμού της αστικής ευθύνης του Δημοσίου εμφανίζεται και σε ακόμη δύο αποφάσεις, σε αυτή του Α.Π. με αρ. 315/1893¹⁵, σύμφωνα με την οποία αναγνωρίζεται ευθύνη του κράτους για την πράξη νόσφισης των καταβληθέντων φόρων από τον δημόσιο εισπράκτορα, καθώς και στην υπ' αρ. 1225/1910¹⁶ απόφαση του

¹¹ Πρακτικά Αναθεωρητικής Επιτροπής Αστικού Κώδικα, Γενικά Αρχαί, σελ. 70

¹² Α.Π. 90/1901, Θεμ. ΙΒ', σελ. 437

¹³ Α.Π. 102/1924, Θεμ. ΑΕ', σελ. 513

¹⁴ Α.Π. 20/1929. Θεμ. Μ', σελ. 277

¹⁵ ΑΠ 315/1893, Θεμ. Δ', σελ. 515

¹⁶ Πρωτοδικείο Πατρών 1225/1910, Θεμ. ΚΔ', σελ. 619

Πρωτοδικείου Πατρών, κατά την οποία το Δημόσιο ευθύνεται για πράξη Συμβολαιογράφου, ο οποίος ενεργών ως υπάλληλος του πλειστηριασμού καταχράστηκε το εκπλειστηρίασμα.

Έως την εισαγωγή του Αστικού Κώδικα και των σχετικών άρθρων για την αναγνώριση αντικειμενικής ευθύνης του κράτους υπήρξαν διακυμάνσεις, αλλά και τέτοια πορεία ωριμότητας για την απαγκίστρωση από τις διατάξεις του Ρωμαϊκού Δικαίου περί του ανεύθυνου του κράτους, ώστε διαγιγνώσκεται η ανάγκη σύμπλευσης πολιτικών, οικονομικών, κοινωνικών και νομικών παραγόντων για τη θεμελίωση ενός θεσμού. Στον εισηγητικό λόγο του καθηγητή Γ. Μπαλή στο Συνέδριο του Δικηγορικού Συλλόγου το 1927 γίνεται αναφορά στη Συνταγματικά κατοχυρωμένη Αρχή της ισότητας των πολιτών στα δημόσια βάρη (άρθρο 4 παρ. 5 Σ.), μία Αρχή που θα μας απασχολήσει εντόνως στην παρούσα έρευνα, αποτυπώνει, λοιπόν στον λόγο του ότι η *ζημία του ιδιώτη επέρχεται είτε εκ λόγων κρατικής σκοπιμότητας, είτε εκ της κακής ποιότητας του οργάνου. Εις αμφοτέρας τας περιπτώσεις, την ευθύνη πρέπει να φέρει η ολόκληρη των πολιτών, διότι εις τα δημόσια βάρη πρέπει, κατά θεμελιώδη αρχή του πολιτεύματος να εισφέρουν όλοι οι πολίτες*¹⁷.

A.3 Θεωρητική προσέγγιση του θεσμού της αστικής ευθύνης του Δημοσίου

Η νομική επιστημονική κοινότητα δέχτηκε τη θέσπιση των άρθρων 104,105 και 106 ΕισΝΑΚ ως φυσική απόρροια του Κράτους Δικαίου. Εκτός των επιφυλάξεων που εκφράστηκαν κατά τη συζήτηση του σχεδίου του Αστικού Κώδικα και αναπτύχθηκαν ανωτέρω, ως υπολείμματα των ρωμαϊκών θεωριών περί του ανεύθυνου του κράτους, δεν υφίσταται κανείς σε θεωρητικό επίπεδο που να αμφισβητεί τη θέσπιση της αστικής ευθύνης τους κράτους για παράνομες πράξεις ή παραλείψεις των οργάνων του, τουλάχιστον αυτών της εκτελεστικής εξουσίας. Πλέον η ευθύνη του Δημοσίου εκεί που ήταν η εξαίρεση, με την πάροδο του χρόνου αποτελεί τον κανόνα, παρατηρεί ο Α. Παπαδημητρίου¹⁸ το έτος 1960, και χαρακτηρίζει ως βασική αρχή τον σεβασμό του πολίτη και την εφαρμογή των κανόνων δικαίου από μέρους της Πολιτείας, χωρίς όμως η θεωρία και η νομολογία να έχει διαμορφώσει οριστική και γενικώς αποδεκτή άποψη και για τις πράξεις των οργάνων της δικαστικής εξουσίας, όπως παρατηρεί η Εφέτης Α.

¹⁷ Πρακτικά του συνεδρίου των Δικηγορικών Συλλόγων 1927, Δικαιοσύνη 1928, σελ. 14

¹⁸ Παπαδημητρίου, Α., Τινά επί της ευθύνης του Δημοσίου εκ πράξεως ή παραλείψεων των οργάνων αυτού, ΝοΒ, έτος 8, σελ. 1268

Λαϊνιώτη το έτος 2005¹⁹, τονίζοντας ο Π. Παυλόπουλος²⁰ το έτος 2015, ότι κατά τη νομολογία των ελληνικών δικαστηρίων οι διατάξεις των άρθρων 105-106 ΕισΝΑΚ δεν εφαρμόζονται για πράξεις των δικαστικών οργάνων κατά την άσκηση της δικαιοδοτικής τους λειτουργίας.

Επανερχόμενοι, όμως, στη σπουδαιότητα εισαγωγής του θεσμού της αστικής ευθύνης του Δημοσίου στον δικαϊκό μας χώρο, οι θεωρητικοί κάνουν λόγο για ανυπαρξία Κράτους Δικαίου στην περίπτωση που τα όργανά του ενεργούν βάσει της αρχής της νομιμότητας, χωρίς όμως να υπέχουν ευθύνη για την παραβίαση των νόμων από τους οποίους αυτοδεσμεύονται²¹. Εξαιρείται η συνύπαρξη του Κράτους Δικαίου με την αρχή της νομιμότητας σε συνδυασμό με τον θεσμό της αστικής ευθύνης του Δημοσίου. Η αστική ευθύνη του κράτους ανάγεται σε εγγυητή τήρησης της αρχής της νομιμότητας από μέρους των κρατικών οργάνων, ακολουθώντας σε σπουδαιότητα τον θεσμό της αίτησης ακύρωσης.²² Με τη νομική θεμελίωση του θεσμού της αστικής ευθύνης του κράτους, πλέον κατοχυρώθηκε ο δημοσιολογικός της χαρακτήρας και η αποζημίωση είναι δημοσίου δικαίου, αναγνωρίστηκε η διαμόρφωση του θεσμού κατά την οργανική θεωρία επηρεασμένη από το γερμανικό δίκαιο, διαχωρίστηκε η ευθύνη του κράτους στη θεμελιωμένη κατά τις διατάξεις του αστικού δικαίου περί νομικών προσώπων ιδιωτική και στη δημόσια, προερχόμενη από το πεδίο της συναλλακτικής και κυριαρχικής δράσης αυτού²³. Εκτός του πολιτικού ερείσματος του θεσμού της αστικής ευθύνης του κράτους στην έννοια της Πολιτείας δικαίου και της αρχής της νομιμότητας²⁴, αυτή ερείδεται στη συνταγματικά κατοχυρωμένη αρχή της ισότητας ενώπιον του νόμου και της συμμετοχής των πολιτών στα δημόσια βάρη ανάλογα με τις

¹⁹ Λαϊνιώτη, Α., *Η αστική ευθύνη του Κράτους από πράξεις ή παραλείψεις των οργάνων της δικαστικής εξουσίας*, Δ.Δ., 2006, σελ.561

²⁰ Γέροντας, Α., Λύτρας, Σ., Παυλόπουλος, Π., Σιούτη, Γ., Φλογαίτης, Σ., *Διοικητικό Δίκαιο*, Θεσσαλονίκη :εκδόσεις Σάκκουλα, 2015, σελ.369

²¹ Δένδιας, Μ. *Διοικητικόν Δίκαιον*, εκδόσεις το Νομικόν, 1964, σελ. 437, Ο Μ. Δένδιας αναφέρει ότι : ‘το θέμα της ευθύνης του Κράτους και των άλλων ν.π.δ.δ. είναι εκ των σπουδαιοτέρων στο δημόσιο δίκαιο’ . Επίσης ο Μ. Στασινόπουλος γράφει ότι βασικό αξίωμα της Πολιτείας δικαίου είναι η λεγόμενη υπεροχή του νόμου, γεγονός που έχει ως συνέπεια κάθε πράξη δημοσίου οργάνου να πρέπει να είναι σύμφωνη... όταν η πράξη του δημοσίου οργάνου αντιβαίνει τον νόμο, διαταράσσεται το συνταγματικό σύστημα της Πολιτείας δικαίου και πρέπει να τίθεται εκποδών... αυτό επιτυγχάνεται με την αίτηση ακύρωσης, αλλά θα παρέμενε κενόν σε αυτή την κύρωση, αν δεν δινόταν η δυνατότητα στον πολίτη να ανорθώσει τη ζημία που υπέστη: Στασινόπουλος, Μ., ο.π. (σημ 6) ,σελ.87.88

²² Δένδιας, ο.π. (σημ. 21), σελ. 438

²³ Δαγτόγλου, Π., *Γενικό Διοικητικό Δίκαιο*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: εκδόσεις Σάκκουλα, 2014, σελ. 796-799

²⁴ Ενδεικτικά: Στασινόπουλος, Μ, ο.π. (σημ 6), σελ.87-89

δυνάμεις του(άρθρο 4 παρ. 1 και 5 Σ. 2008)²⁵ , καθώς και στο συνταγματικό δικαίωμα της δικαστικής προστασίας (άρθ. 20 παρ. 1Σ).²⁶

A.3.1 Συνταγματική θεμελίωση της αστικής ευθύνης του Δημοσίου

Η αρχή της ισότητας των πολιτών ενώπιον του νόμου αποτέλεσε για πολλούς θεωρητικούς το θεμελιώδες συνταγματικό έρεισμα της αστικής ευθύνης του κράτους²⁷ και ειδικότερα τονίστηκε ότι η επελθούσα ανισορροπία στη μεταχείριση των πολιτών που θα επακολουθούσε λόγω της μη αποκατάστασης της ζημίας, υλικής ή ηθικής, που υπέστη ο διοικούμενος από την παράνομη δραστηριότητα του δημόσιου οργάνου, θα παραβίαζε προδήλως την Αρχή της ισότητας και ιδίως την συνταγματική επιταγή συνεισφοράς των Ελλήνων στα δημόσια βάρη, ανάλογα με τις δυνάμεις τους²⁸.

Σύμφωνα με το αρ. 4 παρ. 5 Συντάγματος «Οι Έλληνες πολίτες συνεισφέρουν αδιακρίτως στα δημόσια βάρη ανάλογα με τις δυνάμεις τους». Η θεμελιώδης αυτή συνταγματική αρχή «Της ισότητας των πολιτών στα δημόσια βάρη» ή άλλως «Της φορολογικής ισότητας», έχει ως πηγή το άρθρο 13 της διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη της Γαλλικής Επανάστασης του 1789, όπου ορίστηκε ότι οι φόροι πρέπει να κατανέμονται εξίσου σε όλους τους πολίτες ανάλογα με τις δυνάμεις τους. Η απήχηση δεν ήταν όμοια σε όλα ευρωπαϊκά Συντάγματα. Όμως, ο Έλληνας νομοθέτης πρωτοπορεί και στο πρώτο ελληνικό Σύνταγμα της Επιδάουρου του 1822 συμπεριλήφθη διάταξη που όριζε «όλαι αι εισπράξεις πρέπει να διανέμονται δικαίως εις όλας τας τάξεις και κλάσεις των κατοίκων, καθ' όλην την έκτασιν της ελληνικής επικράτειας, καμμία δε εισπράξις δεν γίνεται άνευ προεκδοθέντος νόμου». Η σημασία της διάταξης 4 παρ. 5 Σ. έχει τριπλή σημασία κατά τη γραμματική ερμηνεία της: 1. Καθιερώνει τη φορολογική υποχρέωση του Έλληνα πολίτη (συνεισφέρουν στα δημόσια βάρη), 2. Αναγνωρίζει τη φορολογική ισότητα (αδιακρίτως) και 3. Κατοχυρώνει τη φορολογική δικαιοσύνη (ανάλογα με τις δυνάμεις τους). Η υποχρέωση αυτή της συνεισφοράς των Ελλήνων πολιτών προς κάλυψη των δημοσίων δαπανών-κυρίως μέσω

²⁵ Ενδεικτικά: Παπαδημητρίου, Α., «Τινά επί της ευθύνης του Δημοσίου εκ πράξεων ή παραλείψεων των οργάνων αυτού», Ν.Β. έτος 8^ο,σελ. 1268, Τάχος, Α., *Ελληνικό διοικητικό δίκαιο*, Θεσσαλονίκη: εκδόσεις Σάκκουλα, 1996, σελ.578

²⁶ Ενδεικτικά: Γέροντας, Α., Λύτρας, Σ., Παυλόπουλος, Π., Σιούτη, Γ., Φλογαϊτης, Σ., *Διοικητικό Δίκαιο*, Θεσσαλονίκη :εκδόσεις Σάκκουλα, 2015, σελ.360

²⁷ Λαμπίρης, Ι., *Η ευθύνη του Δημοσίου κατά το ισχύον δίκαιον και τον αστικόν κώδικα*, ΕΕΝ τόμος Θ', 1942, σελ. 284 :«*Η ύπατη αρχή, εις την οποίαν δύναται ν' αναχθή η προς αποζημίωσιν ευθύνη του Κράτους, εκ παρανόμων ή μη ζημιολογικών κρατικών ενεργειών, είναι η θεμελιώδης αρχή της ισότητας. Ισότης όμως, όχι απλώς θεωρητικόν σχήμα, αλλά ουσιαστική πραγμάτωσις του κανόνος της κοινωνικής αλληλεγγύης και της εντεύθεν απορροούσης υποχρέωσης του Κράτους να εξασφαλίση εις τους πολίτας, ισότητα βαρών και θυσιών εκ της λειτουργίας των δημοσίων υπηρεσιών*»

²⁸ Γέροντας, Α., Λύτρας, Σ., Παυλόπουλος, Π., Σιούτη, Γ., Φλογαϊτης, Σ., ο.π. (σημ. 20), σελ.358

της φορολογίας- αποτελεί εκπλήρωση του χρέους για το οποίο κάνει λόγο το άρ. 25 παρ. 4 Σ. « Το κράτος δικαιούται να αξιώνει από όλους τους πολίτες την εκπλήρωση του χρέους της κοινωνικής και εθνικής αλληλεγγύης»²⁹

Έτσι, λοιπόν, η αστική ευθύνη του Κράτους από παράνομες³⁰ ή νόμιμες³¹ πράξεις, παραλείψεις ή υλικές ενέργειες των οργάνων του, συνίσταται στην ανόρθωση της ζημίας που επήλθε στον διοικούμενο, την οποία αυτός δεν υποχρεούται να ανεχθεί και την αποκατάσταση της μπορεί να αξιώσει κατ' άρ. 105-106 ΕισΝΑΚ³². Τα άρθρα 105-106 ΕισΝΑΚ δεν μπορεί να επικαλεστεί ο πολίτης στην περίπτωση επιβολής μίας ειδικής περιουσιακής βλάβης προερχόμενης από τη σύννομη δράση του κρατικού οργάνου- αναγκαστική απαλλοτρίωση (άρ.17 παρ. 2,4,5 Σ), επίταξη (Ν. 4442/1929), στέρηση της ελεύθερης χρήσης και κάρπωσης της ιδιοκτησία (άρ. 18 παρ. 5Σ) και της αναγκαστικής συμμετοχής του Κράτους ή εξαγορά επιχειρήσεων (άρ. 106 παρ. 3, 4, 5Σ)-, όπου το αποζημιωτικό του δικαίωμα θεμελιώνεται όπως ορίζουν συνταγματικές και νομοθετικές διατάξεις³³, χωρίς όμως να αποκλείεται η εφαρμογή των διατάξεων 105-106 ΕισΝΑΚ στην περίπτωση που προκλήθηκε βλάβη ιδιαίτερη και σπουδαία, σε βαθμό ώστε να υπερβαίνει τα όρια που είναι κατά το Σύνταγμα ανεκτά

²⁹ Δαγτόγλου, Π., Συνταγματικό Δίκαιο, Αθήνα-Κομοτηνή: εκδόσεις Σάκκουλα, 2010, σελ.1292-1295

³⁰ ΣτΕ Α980/2002 : «Οι διατάξεις αυτές, οι οποίες αποβλέπουν κυρίως στον καθορισμό του ευλόγου χρόνου εντός του οποίου συγχωρείται η ανάκληση των παρανόμων ατομικών διοικητικών πράξεων, ερμηνευόμενες υπό το πρίσμα των διατάξεων των άρθρων 4 παρ. 5 και 20 παρ. 1 του Συντάγματος, στις οποίες θεμελιώνεται συνταγματικώς η αστική ευθύνη του Δημοσίου, δεν αποκλείουν την εν λόγω ευθύνη σε όσες περιπτώσεις οι διοικούμενοι δεν έχουν προκαλέσει υπαιτίως την έκδοση των ανακαλουμένων παρανόμων πράξεων».

³¹ ΣτΕ 5504/2012 «Όταν δε τα μέτρα που λαμβάνονται προς τον σκοπό της προστασίας μιας περιοχής, καίτοι έχουν θεσπισθεί με γνώμονα τα ανωτέρω κριτήρια, έχουν ως αποτέλεσμα ουσιώδη στέρηση της χρήσεως της ιδιοκτησίας, σε σχέση με τον κατά τα προεκτεθέντα προορισμό της, δεν αναιρείται εκ μόνου του λόγου αυτού η νομιμότητά τους, αλλά γεννάται αξίωση των τυχόν θιγομένων ιδιοκτητών προς αποζημίωση, ανάλογα με την έκταση, την ένταση και τη χρονική διάρκεια της ζημίας, αδιαφόρως εάν έχει περιληφθεί σχετική ρήτρα στην κανονιστική πράξη επιβολής των περιοριστικών όρων και απαγορεύσεων, υπό την αυτονόητη, πάντως, προϋπόθεση ότι το επιβαλλόμενο βάρος υπερβαίνει το εύλογο όριο ανοχής και αλληλεγγύης, το οποίο δικαιούται να αξιώνει το Κράτος από το σύνολο των πολιτών ή ορισμένη μερίδα τους, σύμφωνα με το άρθρο 25 παρ. 4 του Συντάγματος και ενόψει του κατά το άρθρο 17 παρ. 1 του Συντάγματος κοινωνικού περιεχομένου της ιδιοκτησίας, μεταβάλλεται δηλαδή σε θυσία ελαχίστων κατά παράβαση του άρθρου 4 παρ. 5 του Συντάγματος. Το ζήτημα της αποζημιώσεως είναι, εν πάση περιπτώσει, αυτοτελές, κρινόμενο από τον δικαστή της αποζημιώσεως και όχι από τον ακυρωτικό δικαστή».

³² Βλ.ΣτΕ 22/2007 (ολομέλεια) «Κατά συνέπεια, η ζημία που προκαλείται σε ένα συγκεκριμένο πρόσωπο, δηλαδή στον αιτούντα, από την άρνηση αυτή του Υπουργού Δικαιοσύνης- εφόσον η αποκατάστασή της δεν προβλέπεται από ειδική διάταξη νόμου- δεν πρέπει να επιρριφθεί αποκλειστικά στον αιτούντα, αλλά στο κοινωνικό σύνολο, στην εξυπηρέτηση του οποίου αποβλέπει, κατά τα ανωτέρω, η άρνηση του Υπουργού Δικαιοσύνης. Οι αιτούντες έχουν άρα το δικαίωμα, κατ' επίκληση του άρθρου 4 παρ. 5 του Συντάγματος, να ασκήσουν ενώπιον των τακτικών διοικητικών δικαστηρίων αγωγή κατά του Ελληνικού Δημοσίου και να ζητήσουν την αποκατάσταση της πιο πάνω ζημίας».

³³ Ε. Σηλιωτόπουλος, Εγχειρίδιο Διοικητικού Δικαίου, Τόμος 1, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, 2017, σελ.199

προκειμένου να εξυπηρετηθεί ο σκοπός δημοσίου συμφέροντος στον οποίο αποβλέπει η δράση αυτή, σύμφωνα με την οικεία νομοθεσία³⁴.

Ο Π. Δαγτόγλου³⁵ αναφέρει ότι το κράτος έχει φορολογική εξουσία και ο Έλληνας πολίτης φορολογική υποχρέωση συνεισφοράς χωρίς να του αναγνωρίζεται αξίωση αποκατάστασης της ζημίας, που προήλθε από νόμιμη κρατική δράση ή από φυσικό γεγονός ή γενικά από επικίνδυνη δράση των κρατικών οργάνων, όπως σε περίπτωση τρομοκρατίας ή εξέγερσης, έστω κι αν έγινε χάριν του γενικού συμφέροντος, παρά μόνο στις περιπτώσεις που ο νόμος ορίζει, όπως επί αναγκαστικής απαλλοτριώσης. Μόνο η παράνομη κρατική δράση γεννά αξίωση αποκατάστασης της επελθούσας ζημίας. Και καταλήγει ότι κατά την κρατούσα στη χώρα μας γνώμη στο άρθρο 4 παρ. 5 Σ. δεν μπορεί να θεμελιωθεί αξίωση του υπέρ του γενικού συμφέροντος ζημιωθέντος με την έννοια της συνεισφοράς όλων των πολιτών για την θυσία (ζημία) που υπέστη.

Στο σημείο αυτό, αξίζει να αποτυπωθεί η γνώμη που υποστηρίχθηκε από τον Λ. Θεοχαρόπουλο στο έργο του « Η αρχή της ισότητας στα δημόσια βάρη»³⁶. Υποστηρίζει ότι η διάταξη του άρθρου 4 παρ. 5 Σ. δεν έχει εφαρμογή επί της πταισματικής-παράνομης αστικής ευθύνης του Κράτους, της οποίας το νομικό έρεισμα είναι του άρθρου 105 Εισ.Ν.ΑΚ. Διακρίνει τα δημόσια βάρη σε 1.δημόσια βάρη γενικής φύσεως, τα οποία βαρύνουν όλους τους πολίτες αδιακρίτως που βρίσκονται στις ίδιες συνθήκες προς κάλυψη των δημόσιων εσόδων, κυρίως με την έννοια των φορολογικών βαρών, προκειμένου να καλυφθούν οι δημόσιες δαπάνες που το κράτος είναι αναγκασμένο να ενεργήσει προς ικανοποίηση του δημοσίου συμφέροντος, 2. Δημόσια βάρη ειδικής φύσεως, τα οποία βαρύνουν μεμονωμένο πολίτη ή πολίτες και τα οποία είναι αναγκαία και αναπόφευκτα προς εξυπηρέτηση σύννομης εξυπηρέτησης δημοσίου συμφέροντος

Η ρωγή που υφίσταται η Συνταγματική Αρχή της ισότητας των πολιτών στα δημόσια βάρη εξαλείφεται με την καταβολή στον ζημιωθέντα αποζημίωσης, προερχόμενης από τη μετατροπή του δημοσίου βάρους ειδικής θυσίας σε δημόσιο βάρος γενικής θυσίας, αφού για την καταβολή του θα συνεισφέρουν όλοι οι φορολογούμενοι πολίτες.

Η νομική σημασία της διακρίσεως σε ειδικά και γενικά δημόσια βάρη συνίσταται στην ανάγκη εφαρμογής δύο διαφορετικών μεταξύ τους τύπων κανόνων δικαίου, επί

³⁴ ΣΤΕ (ολομέλεια) 1501/2014

³⁵ Δαγτόγλου, Π., ο.π. (σημ. 29), σελ.1294-1295

³⁶ Θεοχαρόπουλος, Λ., *Η αρχή της ισότητας στα δημόσια βάρη*, Αθήνα-Κομοτηνή: εκδόσεις Σάκκουλα, 1988, ειδικότερα: σελ.1-76, 246-256, 376-386

μεν των δημοσίων βαρών γενικής φύσεως της αρχής της ισότητας των πολιτών στα δημόσια βάρη με την έννοια του κανόνα νομιμότητας (που θα έχει ως αποτέλεσμα την ακύρωση της παράνομης πράξης), επί δε των δημοσίων βαρών ειδικής φύσεως της ίδια ως άνω αρχής με την έννοια του κανόνα δικαίου αντικειμενικής (μη πταισματικής) εξωσυμβατικής αστικής ευθύνης της δημόσιας εξουσίας (αποκατάσταση των επελθόντων αποτελεσμάτων-ζημίας).

Η αρχή της ισότητας υπό την ως άνω διάκριση στα δημόσια βάρη αποτελεί εκδήλωση της διανεμητικής δικαιοσύνης, ενώ στην επανορθωτική (διορθωτική)³⁷ δικαιοσύνη στηρίζεται η αστική ευθύνη (πταισματική) του Κράτους από παράνομες πράξεις ή παραλείψεις των οργάνων του. Ως εκ τούτου η διάταξη του άρθρου 4 παρ. 5Σ δεν έχει εφαρμογή επί της πταισματικής-παράνομης αστικής ευθύνης του Κράτους, της οποίας το νομικό έρεισμα είναι του άρθρου 105 Εισ.Ν.ΑΚ, γιατί οι παράνομες πράξεις ή παραλείψεις δεν είναι ηθελημένες από πλευράς κράτους (ούσες μη σύννομες), δεν είναι αναγκαίες και αναπόφευκτες προς την ικανοποίηση ορισμένου δημοσίου συμφέροντος, αφού η ικανοποίηση ορισμένου δημοσίου συμφέροντος συνδέεται πάντοτε με τη σύννομη δραστηριότητα των οργάνων του κράτους.

Ως δημόσιο βάρος προσδιορίζει ο Λ. Θεοχαρόπουλος τη σχετική βλάβη του διοικουμένου, που είναι ηθελημένη από το κράτος, αναγκαία και αναπόφευκτη για την εξυπηρέτηση δημοσίου συμφέροντος, το οποίο είναι συνυφασμένο με τη νομιμότητα και όχι την παρανομία του Δημοσίου. Η αντικειμενική εξωσυμβατική ευθύνη του Κράτους δεν ρυθμίζεται από τη νομοθεσία παρά μόνο όπου προβλέπεται με ειδικές διατάξεις αποζημίωση του θιγόμενου πολίτη σε περίπτωση νόμιμης δημόσιας ενέργειας. Ουσιαστική θεμελίωση της άνω θεωρητικής άποψής του αποτελεί η σκέψη, ότι ο δικαστής της αστικής ευθύνης του Κράτους θα αρκούσε να επικαλεστεί την αρχή της νομιμότητας, δηλαδή και μόνο το γεγονός της ύπαρξης παρανομίας, για να υπάρξει αποκατάσταση της ζημίας, ενώ στην περίπτωση της αστικής ευθύνης του Κράτους από σύννομες πράξεις, αυτή δεν μπορεί να θεμελιωθεί παρά μόνο στην αρχή της ισότητας των πολιτών στα δημόσια βάρη.

Επίσης, ο Στασινόπουλος Μ. στο έργο του «Αστική Ευθύνη του Κράτους»³⁸ υπογραμμίζει ότι η θεμελίωση του θεσμού της αστικής ευθύνης της Πολιτείας μόνο στην αρχή της ισότητας αποτελεί ισχνό έρεισμα και συχνότατα ανεπαρκές, περιοριζόμενο σε όλως εξαιρετικές και ακραίες περιπτώσεις και αφετέρου θα απέσυρε από τη βάση της συνταγματικής θεμελίωσης του θεσμού την αρχή της νομιμότητας, η

³⁷ Αριστοτέλης, Ηθικά Νικομάχεια

³⁸ Στασινόπουλος, Μ., ο.π. (σημ 6), σελ.88-89

οποία δύναται να καλύψει την ευθύνη της Πολιτείας για οποιαδήποτε παράνομη ή άδικη ζημία των πολιτών.

Το δεύτερο συνταγματικό έρεισμα της αστικής ευθύνης του Δημοσίου είναι αυτό του δικαιώματος της δικαστικής προστασίας. Το άρ. 20 παρ. 1Σ. ορίζει «Καθένας έχει δικαίωμα στην παροχή έννομης προστασίας από τα δικαστήρια και μπορεί να αναπτύξει σ' αυτά τις απόψεις του για τα δικαιώματα ή συμφέροντά του, όπως νόμος ορίζει». Πρόκειται για ένα συνταγματικό δικαίωμα με διττό χαρακτήρα, καθώς «καθιερώνει κοινωνικό δικαίωμα, με την έννοια ότι δημιουργεί τη (μη αγωγήμη) υποχρέωση της πολιτείας να ιδρύσει αρκετά δικαστήρια που να παρέχουν τις υπηρεσίες τους στον κόσμο. Και καθιερώνει προπαντός, ατομικό δικαίωμα με την έννοια της (αγωγήμης) αξίωσης έναντι της πολιτείας, να μην εμποδίζει, με νομοθετικούς ή άλλους περιορισμούς την επιδίωξη δικαστικής ακρόασης και προστασίας». Επιπλέον, θα μπορούσε να προσλάβει και πολιτικό χαρακτήρα το δικαίωμα του άρ. 20 Σ., αφού η έκδοση δικαστικής απόφασης συνιστά άσκηση κρατικής εξουσίας. Το συνταγματικό δικαίωμα της δικαστικής προστασίας εμπεριέχει την αξίωση του προσώπου της ελεύθερης πρόσβασης στο δικαστήριο, αλλά συνίσταται και στο δικαίωμα της ακροάσεως, ήτοι της δυνατότητας ευχερούς ανάπτυξης από μέρους του ενδιαφερόμενου των πραγματικών γεγονότων και νομικών ισχυρισμών για την προάσπιση των συμφερόντων, δύο όψεις οι οποίες είναι αλληλένδετες και αλληλοεξαρτώμενες. Τα στάδια της δικαστικής προστασίας είναι η δυνατότητα ελεύθερης πρόσβασης στα δικαστήρια, η παροχή προσωρινής δικαστικής προστασίας προκειμένου να μη καταστεί αλυσιτελής η δικαστική προστασία με τη δημιουργία δυσμενών πραγματικών καταστάσεων στον αιτούντα δικαστική προστασία έως την επίλυση της διαφοράς με την έκδοση απόφασης επί του κύριου ένδικου μέσου ή βοηθήματος, η οριστική επίλυση της διαφοράς με την έκδοση δικαστικής απόφασης και τέλος η αναγκαστική εκτέλεση της δικαστικής απόφασης³⁹. Έτσι, λοιπόν, το συνταγματικό δικαίωμα της δικαστικής προστασίας των προσώπων που υφίστανται βλάβη λόγω της παράνομης δράσης των κρατικών οργάνων αφορά όχι μόνο τη διάγνωση της παράνομης ενέργειας, αλλά και την επιδίωξη αποκατάστασης της επελθούσας ζημίας με την έκδοση εκτελεστής δικαστικής απόφασης κατόπιν άσκησης αγωγής κατ' άρ. 105-106 ΕισΝΑΚ.⁴⁰ Η κατοχύρωση του θεσμού της αστικής ευθύνης του κράτους ολοκληρώθηκε ουσιαστικά και δικονομικά με την αναθεώρηση του Συντάγματος το 2001 και τη διάταξη του άρ. 94 παρ. 4 εδ. γ' Σ. «οι δικαστικές αποφάσεις εκτελούνται αναγκαστικά και κατά του

³⁹ Βλαχόπουλος, Σ., Χρυσόγονος, Κ., *Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα*, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, 2017, σελ. 458, 461, 466-481

⁴⁰ Δαγτόγλου, Π., ο.π. (σημ. 23), σελ. 796

Δημοσίου, των οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης και των νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου, όπως νόμος ορίζει» και στη συνέχεια με την έκδοση του Ν. 3068/2002⁴¹, δίνοντας έτσι τέλος στις νομοθετικές εκείνες διατάξεις που απαγόρευαν την αναγκαστική εκτέλεση δικαστικών αποφάσεων που επιδίκαζαν την καταβολή αποζημίωσης από μέρους του κράτους στον ζημιωθέντα πολίτη, όπως η διάταξη του αρ. 8 Ν. 2097/1952⁴².

Εν κατακλείδι, η συνταγματική θεμελίωση της αστικής ευθύνης του Δημοσίου στο άρθρο 4 παρ. 5 του Σ. και άρ. 20 παρ. 1 Σ. γίνεται αποδεκτή από την πλειοψηφία της θεωρίας⁴³, μη υποχρεωμένου του ιδιώτη να υφίσταται τη ζημία προερχόμενη από την παράνομη κρατική δράση, αφού τα δημόσια βάρη είναι κοινά σε όλους, όπως κοινά είναι και τα οφέλη από την κρατική δράση, έτσι ώστε μόνο νομοθετικές διατάξεις που επιβάλλουν οικονομικές επιβαρύνσεις στους πολίτες ανάλογα με τις δυνάμεις τους να γίνονται δεκτές, με τη σημείωση βέβαια ότι μερίδα της θεωρίας υποστηρίζει ότι το άρ. 4 παρ. 5 του Σ. είναι γενικής φύσεως διάταξη αντικειμενικής ευθύνης του Κράτους υπόχρεου προς αποζημίωση ζημιών προερχόμενων από τη σύννομη δράση του⁴⁴, αλλά και μη υποχρεούμενου να δεχτεί καμία νομοθετική πράξη που αποκλείει ή περιορίζει την ελεύθερή πρόσβασή του στο δικαστήριο.

Α.4. Η έννοια της αστικής ευθύνης του Δημοσίου υπό το ισχύον νομικό καθεστώς του Αστικού Κώδικα.

Ο θεσμός της αστικής ευθύνης του Δημοσίου⁴⁵, ήτοι του νομικού προσώπου ως φορέα δικαιωμάτων και υποχρεώσεων, ρυθμίζεται από τα άρθρα 104,105,106 του Εισαγωγικού Νόμου του Αστικού Κώδικα, Α.Ν. 2783/1941, ως εξής:

⁴¹ Άρ. 4 Ν. 3068/02: «αναγκαστική εκτέλεση για να ικανοποιηθεί χρηματική απαίτηση κατά του δημοσίου, των οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης και των λοιπών νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου γίνεται με κατάσχεση της ιδιωτικής περιουσίας αυτών. Αποκλείεται η κατάσχεση απαιτήσεων που πηγάζουν απ έννομη σχέση δημοσίου δικαίου ή απαιτήσεων χρηματικού ή μη αντικειμένου το οποίο έχει αχθεί για την άμεση εξυπηρέτηση ειδικού δημόσιου σκοπού»

⁴² Γέροντας, Α., Λύτρας, Σ., Παυλόπουλος, Π., Σιούτη, Γ., Φλογαϊτης, Σ., ο.π. (σημ. 20), σελ.384

⁴³ Τάχος, Α., ο.π. (σημ. 7), Σπηλιωτόπουλος, Ε. Π., *Εγχειρίδιο Διοικητικού Δικαίου*, τόμος 1, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, 2017, σελ. 198, Δένδιας, Π., *Διοικητικό Δίκαιον*, τόμος Α', εκδοτικός οίκος: Το Νομικόν, 1964, σελ.475

⁴⁴ Βλαχόπουλος, Σ., Χρυσόγονος, Κ., *Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα*, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, 2017, σελ. 194

⁴⁵ Σπηλιωτόπουλος, Ε. Π., *Εγχειρίδιο Διοικητικού Δικαίου*, τόμος 1, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, 2017, σελ. 1, 2, 8 : «Κράτος υπό την ευρεία του όρου έννοια είναι ο λαός εγκαταστημένος μόνιμα σε ορισμένη χώρα και οργανωμένος σε νομικό πρόσωπο που ασκεί πολιτική εξουσία πρωτογενή», «Κράτος υπό την ευρεία του όρου έννοια είναι η αυτοδύναμη οργάνωση ενός λαού, βάσει ενός συνόλου κανόνων δικαίου, μέσα σε μία δεδομένη χώρα», «υπό τη στενή έννοια του όρου αναφέρεται συνήθως ως Δημόσιο και συνιστά νομικό πρόσωπο που αποτελείται από τα διοικητικά όργανα της έννομης τάξης, τα οποία προβλέπουν το Σύνταγμα και η νομοθεσία καθώς και από τις εξαρτημένες και αυτοτελείς δημόσιες υπηρεσίες»

1. Ευθύνη του Δημοσίου από ζημιογόνες πράξεις και παραλείψεις των οργάνων του αναγόμενες στις έννομες σχέσεις του ιδιωτικού δικαίου ή σχετικές με την ιδιωτική του περιουσία -άρθρο 104 Εισ.Ν.ΑΚ

2. Ευθύνη του Δημοσίου από ζημιογόνες πράξεις ή παραλείψεις των οργάνων του κατά την ενάσκηση δημόσιας εξουσίας- άρθρο 105 Εισ.Ν.ΑΚ : «Για παράνομες πράξεις ή παραλείψεις των οργάνων του δημοσίου κατά την άσκηση της δημόσιας εξουσίας που τους έχει ανατεθεί, το δημόσιο ενέχεται σε αποζημίωση, εκτός αν η πράξη ή παράλειψη έγινε κατά παράβαση διάταξης, που υπάρχει για χάρη του γενικού συμφέροντος. Μαζί με το δημόσιο ευθύνεται εις ολόκληρον και το υπαίτιο πρόσωπο , με την επιφύλαξη των ειδικών διατάξεων για την ευθύνη των υπουργών»

3. Ευθύνη των δήμων, των κοινοτήτων και άλλων νομικών προσώπων του Δημοσίου -άρθρο 106 Εισ.Ν.ΑΚ

Ο λόγος παράθεσης, ανωτέρω, της κατηγορίας των ζημιογόνων πράξεων και παραλείψεων του Δημοσίου που υπάγονται στη διάταξη του άρθ. 104 είναι για να τονισθεί ότι το Δημόσιο (Πολιτεία) εξομοιώνεται με τα νομικά πρόσωπα ιδιωτικού δικαίου στις περιπτώσεις που η ευθύνη του (συμβατική –άρθρο 71 ΑΚ ή εξωσυμβατική-άρθρο 922ΑΚ⁴⁶) γεννάται από πράξεις διαχείρισης της ιδιωτικής του περιουσίας (πράξεις Fiscus:κατά τις οποίες δεν ασκείται δημόσια εξουσία) ή πράξεις που αφορούν σχέσεις ιδιωτικού δικαίου, αντιπαρατίθεται δε προς την κατηγορία των ζημιογόνων πράξεων ή παραλείψεων που τελούνται από το Δημόσιο κατ' ενάσκηση της δημόσιας εξουσίας και η οποία θα μας απασχολήσει⁴⁷. Επιπρόσθετα, αποσκοπεί στο να εξάρει την ιδιότητα του κράτους ως νομικού προσώπου δημοσίου δικαίου *‘ασκών τη δημόσια εξουσία εξ ιδίου δικαιώματος’*⁴⁸, εκφράζοντας τη βούληση του δια των οργάνων του, κατά την οργανική θεωρία, την οποία ασπάσθηκε και ο Έλληνας νομοθέτης (άρθρα 7 παρ. 4 Σ., 71 Α.Κ., 104-106 Εισ.Ν.ΑΚ). Κατά την οργανική θεωρία⁴⁹, τα νομικά πρόσωπα δεν είναι πλάσματα δικαίου, αλλά κοινωνικές οντότητες με υποχρεώσεις και δικαιώματα, που εκφράζουν τη βούλησή τους δια των οργάνων τους, η σχέση δε που συνδέει τα δύο *«μέρη»* είναι εσωτερική, *«συγχωνεύουσα τις δύο προσωπικότητες εις μίαν»* κατά των Μ. Στασινόπουλο, με αποτέλεσμα να ευθύνονται αυτά, ήτοι τα νομικά πρόσωπα, για τις παράνομες ενέργειες των οργάνων τους. Η εννοιολογική αποτύπωση του θεσμού της αστικής ευθύνης για παράνομες πράξεις,

⁴⁶ Σπηλιωτόπουλος, Ε., ο.π. (σημ. 45), σελ. 190 και 215 έως 216

⁴⁷ Στασινόπουλος, Μ., ο.π. (σημ 6) ,σελ.190 επ.

⁴⁸ Στασινόπουλος, Μ., ο.π. (σημ 6) ,σελ. 83

⁴⁹ O. von Gierke (1887), *Die Genossenschaftstheorie*, Στασινόπουλος, Μ., ο.π. (σημ 6), κεφ. 2, Τάχος, Α. (1996), *Ελληνικό διοικητικό δίκαιο*, εκδόσεις Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη, σελ. 291,

παραλείψεις ή υλικές ενέργειες⁵⁰ του δημοσίου δεν εμφανίζει αποκλίσεις μεταξύ των νομικών συγγραφέων, με την παρατήρηση ότι ορισμένοι, μεταξύ αυτών και ο Ε. Π. Σπηλιωτόπουλος, κάνουν λόγο για την κατηγορία της εξωσυμβατικής ευθύνης του δημοσίου κατά την ενάσκηση δημόσιας εξουσίας,⁵¹ ενώ ο Π. Παυλόπουλος (σελ. 31-37) καταρρίπτει την ορολογική προσέγγιση του θεσμού χαρακτηριζόμενου ‘ως ειδική αδικοπραξία δημοσίου δικαίου’, τόσο από τη θεωρία⁵² όσο και από τη νομολογία⁵³, τονίζοντας τον αντικειμενικό χαρακτήρα της αστικής ευθύνης του δημοσίου κατ’ άρθρο 105 Εισ.Ν.ΑΚ, σε αντίθεση με την υποκειμενική αδικοπρακτική ευθύνη του αστικού δικαίου.

Έτσι, λοιπόν «Η αστική ευθύνη του Δημοσίου συνίσταται στην υποχρέωση του Δημοσίου ή των νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου να αποκαταστήσουν τις ζημιογόνες συνέπειες που προκαλούν οι παράνομες πράξεις, παραλείψεις ή υλικές ενέργειες των οργάνων τους υπό του όρους και τις προϋποθέσεις που θέτουν ιδίως οι διατάξεις των άρθρων 105 και 106 Εισ.Ν. ΑΚ.»⁵⁴

Οι προϋποθέσεις της αστικής ευθύνης του δημοσίου, σύμφωνα με τα άρθρα 105 και 106 Εισ.Ν. ΑΚ είναι οι παρακάτω

Α. Πράξη, παράλειψη ή υλική ενέργεια

Β. Όργανο του Δημοσίου ή ΝΠΔΔ

Γ. Πράξη, παράλειψη ή υλική ενέργεια που τελείται στα πλαίσια άσκησης δημόσιας εξουσίας από το αρμόδιο όργανο

Δ. Παρανομία, ήτοι πράξη, παράλειψη ή υλική ενέργεια που αντιτίθεται-παραβιάζει την αρχή της νομιμότητας (το σύνολο των γραπτών κανόνων δικαίου, τις γενικές αρχές, τους νομολογιακούς κανόνες και τα έθιμα)⁵⁵

Ε. Ζημία (θετική ή αποθετική, ηθική βλάβη, ψυχική οδύνη)

⁵⁰ Κατά διασταλτική ερμηνεία των διατάξεων 105,106 περιλαμβάνονται όχι μόνο οι πράξεις ή παραλείψεις των οργάνων του Δημοσίου, αλλά προς κάλυψη της δράσης του Κράτους Δικαίου και οι υλικές ενέργειες των οργάνων του. Βλ. Κυριακόπουλος, Η., ΕρμΑΚ, ΕισΝ 105, Νο 23., Δαγτόγλου, Π., Γενικό Διοικητικό Δίκαιο, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: εκδόσεις Σάκκουλα, 2014, σελ. 809, Σπηλιωτόπουλος, Ε. Π., Εγχειρίδιο Διοικητικού Δικαίου, οπ.παρ. (σημ.14), σελ. 201-203

⁵¹ Σπηλιωτόπουλος, Ε. ο.π. (σημ. 45), σελ. 198

⁵² Μπαλή, Γ., Γενικά Αρχαί του Αστικού Δικαίου, Αθήνα, (παρ. 20) σελ. 68

⁵³ Α.Π. 904/1982, ΝοΒ, 31, σελ. 982, Α.Π. 318/1986, ΕΕΝ, 53, σελ. 808

⁵⁴ Γέροντας, Α., Λύτρας, Σ., Παυλόπουλος, Π., Σιούτη, Γ., Φλογαίτης, Σ., *Διοικητικό Δίκαιο*, Θεσσαλονίκη: εκδόσεις Σάκκουλα, 2015, σελ. 354

⁵⁵ ΣτΕ Α2146/2004: «Εξ άλλου, ευθύνη του Δημοσίου συντρέχει, τηρουμένων και των λοιπών προϋποθέσεων του νόμου, όχι μόνον όταν διά σχετικής πράξεως ή παραλείψεως οργάνου της Διοικήσεως παραβιάζεται συγκεκριμένη διάταξη νόμου αλλά και όταν παραλείπονται τα εκ της κειμένης εν γένει νομοθεσίας και κανονισμών αλλά και τα κατά τα δεδομένα της κοινής πείρας και τις αρχές της καλής πίστεως προσιδιάζοντα σε συγκεκριμένη υπηρεσία ιδιαίτερα καθήκοντα και υποχρεώσεις (πρβλ. ΣτΕ 4776, 347/97)».

ΣΤ. Αιτιώδης σύνδεσμος μεταξύ της παρανομίας και της επελθούσας ζημίας⁵⁶

Z. Μη παραβίαση διάταξης που υπάρχει για χάρη του γενικού συμφέροντος

Στο Ευρωπαϊκό Δίκαιο δεν περιέχεται διάταξη που να αναγνωρίζει την επιβολή κυρώσεων στα κράτη-μέλη λόγω παράβασής του.⁵⁷ Ο θεσμός της αστικής ευθύνης των κρατών-μελών οικοδομήθηκε νομολογιακά. Σύμφωνα λοιπόν με τις αποφάσεις του ΔΕΕ, υποχρέωση του κράτους μέλους αποζημίωσης του ζημιθέντος τρίτου υπάρχει όταν παραβιάζεται το πρωτογενές ή δευτερογενές δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης από πράξεις ή παραλείψεις των διοικητικών, νομοθετικών και δικαστικών οργάνων (βλ. αναλυτικά κατωτέρω Β.3.).⁵⁸

A.5 Καταλογισμός της ζημιογόνου πράξης ή παράλειψης σε όργανο του Δημοσίου

Το άρθρο 105 Εισ.Ν.ΑΚ κάνει λόγο για «όργανα του Δημοσίου», αποτελεί λοιπόν προϋπόθεση της κρατικής ευθύνης η δράση οργάνου του Δημοσίου. Στο σημείο αυτό, να επισημανθεί ότι το ως άνω άρθρο κάνει χρήση του όρου Δημόσιο κι ως εκ τούτου γίνεται λόγος για αστική ευθύνη του Δημοσίου, ενώ πολλοί θεωρητικοί, αλλά και αποφάσεις δικαστηρίων προσδιορίζουν τον εν λόγω θεσμό ως αστική ευθύνη του Κράτους. Αν και έχουν διατυπωθεί προτιμήσεις περί της χρήσης του ενός ή άλλου όρου⁵⁹ στην παρούσα έρευνα προς επίρρωση της ταυτότητας των όρων γίνεται χρήση και των δύο⁶⁰. Ποια είναι τα όργανα του Δημοσίου; Η απάντηση αν και φαίνεται απλή, δεν είναι. Ακολουθώντας, λοιπόν, τη γραμματική ερμηνεία της διατάξεως, αυτή της συντακτικής και σημασιολογικής ερμηνείας του όρου, θα προσδιορίζαμε ως όργανο του Δημοσίου το διοικητικό, το νομοθετικό και το δικαστικό, δηλαδή όλα τα όργανα που

⁵⁶ ΣτΕ 4741/2014: « Εξάλλου, για τη θεμελίωση της ευθύνης προς αποζημίωση απαιτείται, μεταξύ άλλων, να υπάρχει αιτιώδης σύνδεσμος μεταξύ της παράνομης πράξης ή παράλειψης ή υλικής ενέργειας και της επελθούσας ζημίας. Ο σύνδεσμος αυτός υφίσταται όταν, σύμφωνα με τα διδάγματα της κοινής πείρας, η φερόμενη ως ζημιογόνος πράξη ή παράλειψη ή υλική ενέργεια, κατά την συνήθη πορεία των πραγμάτων και εν όψει των ειδικών συνθηκών της συγκεκριμένης περίπτωσης ήταν εξ αντικειμένου ικανή και πρόσφορη να επιφέρει το ζημιογόνο γεγονός (πρβλ. ΣτΕ 4100/2012, 3124/2011)»

⁵⁷ Μαθιουδάκης Ι., *Η Κοινοτικού Δικαίου Αξίωση Αστικής Ευθύνης του Δημοσίου*, ΔιΔικ 1998, σελ. 314

⁵⁸ Σπηλιωτόπουλος, Ε. Π., ο.π. (σημ. 45), σελ. 197

⁵⁹ Παυλόπουλος, Π., *Η αστική ευθύνη του Δημοσίου (γενική θεώρηση)*, Αθήνα-Κομοτηνή: εκδόσεις Σάκκουλα. 1986, σελ. 33-36. Αντίθετη γνώμη και χρήση του όρου Κράτος, ενδεικτικά: Δένδιας Μ, *Διοικητικόν Δίκαιον*, Αθήνα: εκδόσεις Το νομικόν, 1964, Στασινόπουλος, Μ., ο.π. (σημ 6), Τάχος, Α., *Ελληνικό διοικητικό δίκαιο, Θεσσαλονίκη* :εκδόσεις Σάκκουλα, 1996, Δαγτόγλου, Π., *Γενικό Διοικητικό Δίκαιο*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: εκδόσεις Σάκκουλα, 2014, σελ. 791επ.

⁶⁰ Ο ορισμός του κράτους από τον G. Jellinek, P. Laband και τον Ν. Σαρίπολο «Κράτος καλείται συνήθως λαός μονίμως εγκατεστημένος σε δεδομένη χώρα και οργανωμένος πολιτικά σε νομικό πρόσωπο, ασκών εξουσία πρωτογενή» τονίζει τη συγκρότησή του ως νομικό πρόσωπο, ιδιότητα που αναγνωρίζεται και από το διεθνές δίκαιο. Επί της παρούσας έρευνας ο όρος Δημόσιο στα υπό μελέτη άρθρα δεν θα μπορούσε να σημαίνει κάτι λιγότερο από την έννοια του Κράτους συγκροτημένου ως νομικό πρόσωπο για τον απλό λόγο ότι διαφορετικά θα μιλούσαμε για ένα κοινωνικό ή πολιτικό φαινόμενο και όχι για φορέα δικαιωμάτων και υποχρεώσεων.

συνδέονται άμεσα με το κράτος και στηρίζουν τους τρεις πυλώνες του, τις τρεις λειτουργίες του, την εκτελεστική, τη νομοθετική και τη δικαστική. Όμως, μία τέτοια προσέγγιση του όρου εν πρώτοις είναι ανακριβής κι αυτό γιατί συνήθως ο νομικός ερμηνευτής καταβάλλει περισσότερη προσπάθεια προκειμένου να φτάσει σε ένα ικανοποιητικό αποτέλεσμα ερμηνείας, το οποίο όπως ορίζει ο Κ. Μ. Σταμάτης « συνίσταται στην υποχρέωση του ερμηνευτή να τοποθετείται νοητά στη σκέψη του νομοθέτη, ώστε να ανακαταληφθεί έντεχνα η βούληση εκείνου. Ζητούμενο είναι η ανασύνθεση της σκέψης του ιστορικού νομοθέτη, όπως αυτή έχει κατατεθεί στο κείμενο του νόμου. Στη νοητική αυτή διεργασία ο ερμηνευτής υποθέτει ότι ο νομοθέτης (οφείλει να) ενεργεί ως ενσαρκωτής του ‘πνεύματος του λαού’»⁶¹.

Πριν την ανάπτυξη της θέσης της θεωρίας και της νομολογίας, κρίνεται σκόπιμη η καταγραφή των διεργασιών έως τη θέση σε ισχύ του Εισαγωγικού Νόμου του Αστικού Κώδικα. Τα κείμενα του Α.Ν. 2250/1940 «Αστικός Κώδικας» και του Α.Ν 2783/1941 «Εισαγωγικός νόμος του Αστικού Κώδικα» έτυχαν τελικής επεξεργασίας από τον Γ. Μπαλή, στην επιτροπή⁶² του οποίου οφείλεται η ένταξη του όρου «όργανα» στη διάταξη περί αστικής ευθύνης του Δημοσίου. Δεδομένων των πολιτικών καταστάσεων της εποχής, οι κατοχικές εχθρικές δυνάμεις ανέκοψαν τη θέση αυτών σε ισχύ. Συστάθηκε αναθεωρητική επιτροπή το έτος 1945 λόγω αιτιάσεων για ατέλειες των δύο παραπάνω νομοθετημάτων και διαμορφώθηκε εν τέλει ο Α.Ν. 777/1945 «Αστικός Κώδιξ» και ο Α.Ν. 900/1946 «Εισαγωγικός νόμος του Ελληνικού Αστικού Κώδικος». Τα δύο αυτά νομοθετήματα τέθηκαν σε ισχύ για μερικούς μήνες, οπότε και καταργήθηκαν με Ν.Δ., δημοσιευθέν την 10-05-1946 στο υπ’ αρ. 151 (τεύχος Α) Φ.Ε.Κ., το οποίο επανέφερε σε ισχύ τον Αστικό Κώδικα του Α.Ν. 2250/1940 και τον Εισαγωγικό νόμο του Αστικού Κώδικα του Α.Ν 2783/1941⁶³. Το αξιοσημείωτο είναι ότι στον Α.Κ. του Α.Ν. 777/1945 (ο οποίος ίσχυσε για λίγους μήνες), στο άρθρο 67 γινόταν λόγος για την ευθύνη του δημοσίου προς ανόρθωση της ζημίας, την οποία προκάλεσε οποιοδήποτε πρόσωπο ασκεί δημόσια εξουσία κι επίσης στο άρθρο 68 αναφερόταν ότι αν γίνει δεκτή αγωγή κακοδικίας, το δημόσιο ευθύνεται σε ανόρθωση της προκληθείσας ζημίας⁶⁴, όμως εν τέλει ο ισχύον Αστικός Κώδικας και ο

⁶¹ Σταμάτης, Κ, *Η Θεμελίωση των Νομικών Κρίσεων Εισαγωγή στη μεθοδολογία του δικαίου*, Θεσσαλονίκη: εκδόσεις Σακκουλα, 1995, σελ.161

⁶² Κορδογιαννόπουλος, Π. *Η νομολογιακή εφαρμογή τω άρθρων 105-106 Εισαγ. Ν. Αστ. Κ.*, Αθήνα: εκδοτικός οίκος Σάκκουλα, 1961, σελ 5

⁶³ Φουρκιώτης, Κ., *Γενικά Αρχαί*, Αθήνα :εκδόσεις Παπαζήσης Α., 1952, σελ. 16

⁶⁴ Άρθρο 67: «Το δημόσιον ευθύνεται εις ανόρθωσιν της ζημίας, ην πρόσωπον ασκούν δημοσίαν υπηρεσίαν επήνεγκε κατά την άσκησιν αυτής υπαιτίως εις τρίτον κατά παράβασιν των έναντι αυτού υπηρεσιακών του καθηκόντων. Το δημόσιον δικαιούται εις αναγωγήν κατά του εκ δόλου ή μεγάλης

Εισαγωγικός νόμος του Αστικού Κώδικα προτίμησαν τον όρο «όργανο» υιοθετώντας την οργανική θεωρία, η οποία ήταν καθολικά αποδεκτή και δεν τήρησαν σε ισχύ καμία διάταξη που να κάνει λόγο για ευθύνη του δημοσίου σε περίπτωση αποδοχής ασκηθείσας αγωγής κακοδικίας. Υπήρχε, λοιπόν, μία σαφή ένδειξη διεύρυνσης της λειτουργίας του θεσμού της αστικής ευθύνης του Δημοσίου, καθόσον η λεκτική διατύπωση της διατάξεως περί αστικής του ευθύνης δεν ήταν αυτή του όρου «υπάλληλος»⁶⁵, ούτε «πρόσωπο που ασκεί δημόσια υπηρεσία», άλλα κάθε όργανο, το οποίο ενεργεί για λογαριασμό του Κράτους Δικαίου.

Θεωρητικοί νομικοί συγγραφείς επιχειρώντας την ανεύρεση της βούλησης του νομοθέτη (υποκειμενικά τελολογική ερμηνεία-υποθετική βούληση του νομοθέτη) κινήθηκαν προς δύο κατευθύνσεις, η μία περιορίζουσα τα όρια του όρου (συσταλτική ερμηνεία), η δε προβαίνουσα σε διασταλτική ερμηνεία⁶⁶ -η οποία είναι και η κρατούσα- καθόσον ο νομοθέτης έχει εκφραστεί στενότερα της πραγματικής του βούλησης. Διαφορετική είναι η συστηματική ερμηνεία της διατάξεως συσχετίζοντάς τη με άλλες, ως επιμέρους τμήματα μίας ευρύτερης νομικής ενότητας διατάξεων.

Έτσι, ο Γ. Μπαλής, στον οποίο αποδόθηκε και η συσταλτική έννοια του όρου, στο κεφάλαιο περί ευθύνης νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου ομιλεί για καθιέρωση με το άρθρο 105 Εισ.Ν.ΑΚ ειδικής αδικοπραξίας δημοσίου δικαίου για τα όργανα των δημόσιων οργανισμών κατά την εκτέλεση της ανατιθέμενης σε αυτά δημόσιας λειτουργίας, ερμηνεύει δε τον όρο «όργανο» με την έννοια του υπαλλήλου «Ως τοιούτον όργανον εννοεί ενταύθα ο νόμος πάντα υπάλληλος νομίμως διατελούντα εν τη υπηρεσία ην ησκεί»⁶⁷.

αμελείας επενεγκόντος την ζημίαν. Το αυτό ισχύει αναλόγως και ως προς τα λοιπά νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου»

Άρθρο 68: «*Εάν εγένετο δεκτή αγωγή κακοδικίας, ευθύνεται το δημόσιον εις ανόρθωσιν της εκ ταύτης επενεχθείσης ζημίας, δικαιούται δε εις αναγωγήν κατά του υπαιτίου»*

⁶⁵ Ο όρος υπάλληλος είχε χρησιμοποιηθεί από τον Μαριδάκη Γ. στο σχέδιο διαγράμματος των Γενικών Αρχών προς τη Συντακτική επιτροπή (1930), όπως αναφέρεται στον Παυλόπουλο Π. *Η αστική ευθύνη του δημοσίου*, Κομοτηνή: εκδόσεις Σάκουλα, 1989, σελ.73

⁶⁶ Για διασταλτική- συσταλτική ερμηνεία κάνει λόγο ο Παυλόπουλος, Π., *αστική ευθύνη του δημοσίου*, Κομοτηνή: εκδόσεις Σάκουλα, 1989, σελ.73-79 (αναφορικά με την ένταξη της εννοιολογικής προσέγγισης του όρου όργανο από τον Δαγτόγλου Π. στην κατηγορία της συσταλτικής ερμηνείας ο Παυλόπουλος Π. αποσαφηνίζει την ευρύτητα της εννοιολογικής του προσέγγισης σε σχέση με τον όρο -δημόσιος- υπάλληλος) και ο Μαθιουδάκης, Ι., *Η αστική ευθύνη του κράτους από υλικές ενέργειες των οργάνων του*, Θεσσαλονίκη, Αθήνα: εκδόσεις Ανιον, 2006, σελ.160επ.

⁶⁷ Μπαλής, Γ., *Γενικά Αρχαί του αστικού δικαίου*, Αθήνα, 1961,σελ. 68

Ο Αεροπαγίτης Κ. Καυκάς⁶⁸ είναι περισσότερο σαφής και γράφει ότι ως όργανο δεν πρέπει να νοηθεί μόνο ο υπάλληλος του Δημοσίου, αλλά γενικότερα κάθε πρόσωπο στο οποίο το Κράτος έχει εμπιστευθεί την άσκηση δημόσιας εξουσίας, αδιαφορώντας για τον τρόπο με τον οποίο έγινε η ανάθεση αυτή. Και ναι μεν τονίζει ότι το άρθρο 105 Εισ.Ν.ΑΚ καμία διάκριση κάνει περί των οργάνων του δημοσίου για τις ζημιογόνες πράξεις ή παραλείψεις των οποίων ευθύνεται το Δημόσιο, όμως τάσσεται υπέρ του ανεύθυνου του Δημοσίου για τις πράξεις των δικαστικών λειτουργών και υπαλλήλων, εισαγγελέων και έμμισθων δικαστικών κλητήρων, τις οποίες αυτοί άσκησαν κατά την ανατεθείσα σε αυτούς δημόσια εξουσία.

Ο Η. Κυριακόπουλος⁶⁹ στο έργο του 'Ελληνικό Διοικητικόν Δίκαιον' με περισσή σαφήνεια αναφέρει ότι η λέξη όργανο πρέπει να προσδιορίζεται με την ευρύτατη του όρου έννοια, δηλαδή ως το κάθε φυσικό πρόσωπο το οποίο βρίσκεται στην υπηρεσία του κράτους, δήμου κ.λ.π. και στο οποίο έχει εμπιστευθεί την άσκηση δημόσιας εξουσίας και συνεχίζει προβαίνοντας στο συμπέρασμα ότι εφόσον ο νόμος κανέναν υπάλληλον δεν εξαιρεί, συνεπάγεται ότι περιλαμβάνει και τους δικαστικούς υπαλλήλους.

Ο Π. Δαγτόγλου⁷⁰ προσδίδει στον όρο όργανο την εξής ερμηνεία «όργανο δεν είναι μόνο ο δημόσιος υπάλληλος, αλλά κάθε πρόσωπο στο οποίο ανατέθηκε η άσκηση δημόσιας εξουσίας, έστω κι αν δεν έχει δημοσιουπαλληλική ιδιότητα, όπως π.χ. ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας, ο Πρωθυπουργός και οι υπουργοί ή οι με σχέση ιδιωτικού δικαίου υπάλληλοι του κράτους και των δημόσιων οργανισμών». Η ερμηνεία αυτή θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως αποκλείουσα την αστική ευθύνη του Δημοσίου από τα πεδία της νομοθεσίας και της δικαιοσύνης, για τα οποία, όμως, αναφέρει ρητά ότι 'αποτελούν πάντοτε άσκηση δημόσιας εξουσίας' και συνεχίζει διευκρινίζοντας ότι αν ο νομοθέτης ήθελε να θεμελιώσει αστική ευθύνη μόνο για τα διοικητικά όργανα τότε δεν θα χρησιμοποιούσε τον όρο όργανα του δημοσίου, αλλά διοικητικά όργανα.

Από την άλλη, ο Π. Παυλόπουλος⁷¹ τονίζοντας την αντικειμενική ευθύνη του Δημοσίου και τον προστατευτικό χαρακτήρα των διατάξεων 105 και 106 προς τους ζημιούμενους τρίτους, αλλά και την αρχή της συνταγματικής κατοχύρωσης του θεσμού της αστικής ευθύνης του δημοσίου θεωρεί ότι ο όρος όργανο «πρέπει να ερμηνευτεί με

⁶⁸ Καυκάς, Κ., Η ευθύνη του Δημοσίου εκ πράξεων ή παραλείψεων των οργάνων του, Θέμ. ΝΘ', αρ. 35-38, 1948, σελ. 857-863

⁶⁹ Κυριακόπουλος, Η., Ελληνικόν Διοικητικόν Δίκαιον, Θεσσαλονίκη, 1961, σελ. 495-496

⁷⁰ Δαγτόγλου, Π., ο.π (σημ. 23). σελ.799, 803, 840-841

⁷¹ Παυλόπουλος, Π., Η αστική ευθύνη του δημοσίου, Κομοτηνή: εκδόσεις Σάκκουλα, 1989, σελ. 77-78

τη μεγαλύτερη δυνατή ευρύτητα», συμπεριλαμβανομένων όλων των φυσικών προσώπων που ασκούν κάθε είδους αρμοδιότητες, από τις οποίες δημιουργούνται έννομες σχέσεις δημοσίου δικαίου.

Ο Π. Σπηλιωτόπουλος⁷² θέτει «ως προϋπόθεση για τον καταλογισμό της παράνομης πράξης ή παράλειψης ή υλικής ενέργειας στο δημόσιο νομικό πρόσωπο (Δημόσιο, ΟΤΑ, ΝΠΔΔ ή διφυές νομικό πρόσωπο κατά την άσκηση δημόσιας εξουσίας) να έγινε από όργανό του, με τη στενή ή ευρεία έννοια του όρου, κατά την άσκηση των καθηκόντων του». Παρατηρητέα τα εξής: ο Π. Σπηλιωτόπουλος διακρίνει το κράτος σε ευρεία και στενή έννοια, ορίζοντας ως κράτος υπό τη στενή του έννοια «το νομικό πρόσωπο που αποτελείται από τα διοικητικά όργανα τα οποία προβλέπουν το Σύνταγμα και η νομοθεσία, καθώς και από τις εξαρτημένες και αυτοτελείς δημόσιες υπηρεσίες», αναφερόμενο συνήθως ως 'Δημόσιο'. Επίσης, ως λέχθηκε, κάνει λόγο για όργανα υπό στενή και ευρεία έννοια, ορίζοντάς τα ως τα διοικητικά όργανα που ανήκουν στο νομικό πρόσωπο του Κράτους (Δημόσιο) και συνδέονται με αυτό με ειδική νομική σχέση, προαιρετική ή υποχρεωτική, αντίστοιχα. Διαφαίνεται, εν πρώτοις ματιά, ότι ο όρος «όργανο» του άρθρου 105 Εισ.Ν.ΑΚ για τον Π. Σπηλιωτόπουλο αναφέρεται στα διοικητικά όργανα του Δημοσίου (υπό τη στενή έννοια όπως το ονομάζει), όμως ο ίδιος συγγραφέας με δύο αναφορές στο έργο του καταρρίπτει την ως άνω ερμηνεία. Προσδιορίζει ως «δημόσια όργανα», τα όργανα της έννομης τάξης αυτά που θεσπίζουν κανόνες δικαίου, που επιβάλλουν κυρώσεις προβλεπόμενες από τους κανόνες δικαίου και που είναι αρμόδια για την εφαρμογή των κανόνων δικαίου, κάνοντας σαφή λόγο για τα δημόσια όργανα που συγκροτούν την νομοθετική, δικαστική και εκτελεστική εξουσία. Επίσης, κάνει σαφή αναφορά στην αστική ευθύνη του Δημοσίου από πράξεις ή παραλείψεις των δικαστικών λειτουργών υπό την προϋπόθεση συνδρομής πρόδηλου σφάλματος με παραπομπή στις αποφάσεις του ΣτΕ 1501/2014 και 1330/2016 (βλ. κατωτέρω υπό Β.3.1)

Ο Α. Τάχος⁷³ προτείνει τη χρήση της ευρύτατης έννοιας του δημόσιου υπαλλήλου του άρθρου 13β Π.Κ.⁷⁴ για τον προσδιορισμό της έννοιας «όργανα του δημοσίου». Εξειδικεύει δε ότι τα όργανα του δημοσίου μπορεί να είναι δικαστικά ή διοικητικά αρκεί να συνδέονται άμεσα με το Κράτος, συμπεριλαμβανομένων και των δικαστών. Επιπλέον, αν και τονίζει την ανεξαρτησία των οργάνων της νομοθετικής

⁷² Σπηλιωτόπουλος, Ε., ο.π. (σημ. 45), σελ. 4-5, 111-112, 209-210

⁷³ Τάχος, Α., ο.π. (σημ. 7), σελ. 581-582, 598

⁷⁴ Άρ. 13β Π.Κ. «Υπάλληλος είναι εκείνος στον οποίο νόμιμα έχει ανατεθεί, έστω και προσωρινά, η άσκηση υπηρεσίας δημόσιας, δημοτικής ή κοινοτικής ή άλλου νομικού προσώπου δημοσίου δικαίου».

εξουσίας ως προς τη ρύθμιση των νομικών σχέσεων ιδιωτικού και δημοσίου δικαίου, δεν παραλείπει να αναγνωρίσει τη δημιουργία αστικής ευθύνης του δημοσίου όταν ο τυπικός νόμος αντίκειται στο Σύνταγμα και η διοικητική πράξη στον εξουσιοδοτικό νόμο.

Ο Μ. Στασινόπουλος (Στασινόπουλος, Μ., ο.π. (σημ 6) ,σελ. 93) διευκρινίζει ότι η έννοια του όρου «όργανα» είναι διαφορετική και σαφώς ευρύτερη του όρου «υπάλληλοι» και συνεχίζει παρατηρώντας ότι ευθύνη της Πολιτείας τίκτεται από πράξεις ή παραλείψεις κάθε οργάνου, δηλαδή κάθε φυσικού προσώπου, το οποίο συνδέεται με οργανική σχέση με την Πολιτεία και ασκεί αρμοδιότητα που συνίσταται στη λειτουργία κάποιας δημόσιας υπηρεσίας, έτσι εντάσσεται και ο πρωθυπουργός και τα μέλη της Βουλής, η συνηθέστερη περίπτωση ευθύνης του Δημοσίου, τα όργανα της εκτελεστικής εξουσίας και τα όργανα της δικαστικής λειτουργίας.

Ο Ι. Μαθιουδάκης⁷⁵ προέβη σε έναν συγκερασμό των παραπάνω και προσδιορίζει την έννοια του οργάνου υπό την αναζήτηση ορισμένης σύνδεσης του οργάνου με το κράτος, έτσι στην περίπτωση της εσωτερικής σύνδεσης το όργανο σχετίζεται οργανικά με το κράτος και στην περίπτωση της εξωτερικής σύνδεσης το όργανο ασκεί αρμοδιότητα που συνίσταται στη λειτουργία δημόσιας υπηρεσίας ή δημόσιας εξουσίας προς εξυπηρέτηση των σκοπών του κράτους ή που δημιουργεί ειδική έννομη σχέση δημοσίου δικαίου.

Η νομολογία σε ό,τι αφορά την εννοιολογική οριοθέτηση του όρου «όργανα» παρουσίασε διακυμάνσεις. Η σύγκυση ως προς τα διακριτά όρια της εφαρμογής των άρθρων 104 (το οποίο αφορά τη θεμελίωση αστικής ευθύνης του δημοσίου στα πλαίσια ιδιωτικών εννόμων σχέσεων και διαχείρισης της περιουσίας του) και 105 του Εισ.Ν.ΑΚ. εντοπίζεται με την έκδοση αποφάσεων διοικητικών δικαστηρίων που προσδιορίζουν ως όργανα του δημοσίου τα φυσικά πρόσωπα, που εκφράζουν τη βούληση του δημοσίου στο πλαίσιο άσκησης δημόσιας εξουσίας, η οποία τους έχει ανατεθεί βάσει καθηκόντων που περιγράφονται είτε στον νόμο, είτε στο καταστατικό ή άλλον κανονισμό και όχι κάθε δημοσίου υπαλλήλου που δεν ασκεί δημόσια εξουσία, διότι σε αυτή την περίπτωση έχουν εφαρμογή οι διατάξεις της πρόστησης⁷⁶. Ακολούθησε η απόφαση Α.Π. 186/1968⁷⁷ στην οποία γίνεται λόγος για πράξη ή παράλειψη ή υλική ενέργεια που έλαβε χώρα κατ' ενάσκηση κυριαρχικής τινός

⁷⁵ Μαθιουδάκης, Ι., *Η αστική ευθύνη του κράτους από υλικές ενέργειες των οργάνων του*, Θεσσαλονίκη, Αθήνα: εκδόσεις Ανιον, 2006, σελ. 166

⁷⁶ ΠρωτΘεοσ 683/1954, Αρμ., 1954, σελ. 302, Εφ Πατρ 149/1959, ΝοΒ, 7, σελ. 914

⁷⁷ Α.Π. 186/1968, ΝοΒ, 16, σελ. 637

εξουσίας. Μέχρι την έκδοση αποφάσεων που αναγνωρίζουν ως όργανο του Δημοσίου και το de facto όργανο και εκείνο που σφετερίστηκε δημόσια εξουσία.⁷⁸ Κι ενώ για τα όργανα της εκτελεστικής εξουσίας δεν τίθεται πρόβλημα θεμελίωσης της αστικής ευθύνης του Δημοσίου για τις ζημιολύγες πράξεις τους, δεν ισχύει το ίδιο για τα νομοθετικά και δικαστικά όργανα. Το καταρχήν ανεύθυνο της νομοθετικής εξουσίας⁷⁹ έλαβε φραγμούς, με την αναγνώριση αστικής ευθύνης του Δημοσίου στις περιπτώσεις που το νομοθετικό όργανο δρα αντίθετα σε υπερκείμενο κανόνα δικαίου, ώστε ο τυπικός νόμος που παραβιάζει συνταγματικά κατοχυρωμένα δικαιώματα να θεμελιώνει αστική ευθύνη του Δημοσίου.⁸⁰ Στο σημείο αυτό (αναλυτικά βλ. Β.3.) θα αναφέρουμε ότι μέχρι πρόσφατα η νομολογία δεν δεχόταν ευθύνη του δημοσίου για παράνομες πράξεις ή παραλείψεις των δικαστικών λειτουργών. Ενδεικτική είναι η απόφαση του ΤριμΔιοικΠρωτΑθ 5265/1994⁸¹, η οποία αποφαινεται ότι «δεν γεννάται αξίωση προς αποζημίωση κατ' άρθρο 105 Εισ.Ν.ΑΚ, όταν η φερόμενη ως παράνομη και επιζήμια ενέργεια προέρχεται από πράξεις ή παραλείψεις δικαστικών λειτουργών που ενεργούν, ατομικά ή συλλογικά και μάλιστα ανεξάρτητα από το αν οι παραπάνω πράξεις εκδίδονται κατά την άσκηση από αυτούς δικαιοδοτικής λειτουργίας ή σχετίζονται με τη διοίκηση της δικαιοσύνης».⁸² Σημειωτέο εν προκειμένω ότι όχι μόνο στα πλαίσια άσκησης δικαιοδοτικής λειτουργίας δεν αναγνωρίζεται ευθύνη των δικαστικών λειτουργών, αλλά και στην περίπτωση που ως μέλη υπηρεσιακού συμβουλίου (συλλογικού οργάνου) εκδίδουν γνώμη για θέματα της υπηρεσιακής κατάστασης των δικαστικών υπαλλήλων. Είναι προσβλητέες οι ενέργειες αυτές των δικαστικών οργάνων, ως μέλη συλλογικών οργάνων, με την αγωγή αποζημίωσης του άρθρου 105 Εισ.Ν.ΑΚ; Σύμφωνα με την απόφαση ΣτΕ 3176/98 η απάντηση είναι αρνητική « και τούτο διότι, ναι μεν, κατά την παρ. 3 του άρθρου 89 του Συντάγματος, επιτρέπεται η διά νόμου ανάθεσις εις δικαστικούς λειτουργούς διοικητικών καθηκόντων είτε παραλλήλως προς την άσκησιν των κυρίων των καθηκόντων είτε αποκλειστικώς επί ωρισμένον χρονικόν διάστημα, η διάταξις όμως αυτή δεν αναφέρεται εις την συμμετοχήν των δικαστικών λειτουργών εις το ανώτατον δικαστικόν συμβούλιον, το οποίον, συγκροτούμενον εξ ανωτάτων δικαστικών λειτουργών και ον εντεταγμένον εις το περί δικαστικής εξουσίας Ε' Τμήμα του Συντάγματος, κρίνον δε περί του ευδοκίμου της υπηρεσίας δικαστικών λειτουργών, δεν συνιστά διοικητικήν αρχήν και όταν έτι κρίνει επί τη βάσει διατάξεως νόμου επί θέματος αφορώντος εις δικαστικόν λειτουργόν, κειμένου πέραν των υπό του άρθρου 90 παρ. 1 του Συντάγματος

⁷⁸ ΜονΠρΑθ 848/1976, ΤοΣ, 1976, σελ. 515, ΕΑ 6888/1977, ΝοΒ, 1978, σελ. 749

⁷⁹ ΑΠ1562/1986, ΝοΒ, 1987, σελ.1043

⁸⁰ ΑΠ 13/1992, ΝοΒ, 1993, σελ.72, ΣτΕ 3624/2001

⁸¹ ΤριμΔιοικΠρωτΑθ 5265/1994, Διδικ, 1994, σελ 1188

⁸² Όμοιες αποφάσεις: ΑΠ 1697/1988, Ε Α 6772/1987, ΝοΒ 35, 1987, σελ. 1630

προβλεπομένων, παρεμφερούς όμως προς αυτά και συνεπώς εις την περίπτωση ταύτην η απόφασις του ανωτάτου δικαστικού συμβουλίου δεν υπόκειται εις τον κατά το άρθρον 95 παρ. 1 του Συντάγματος έλεγχον του Συμβουλίου της Επικρατείας. Τα αυτά δε ισχύουν και προκειμένου περί αποφάσεως της Ολομελείας των ανωτάτων δικαστηρίων, επιλαμβανομένης προσφυγής κατ' αποφάσεως ανωτάτου δικαστικού συμβουλίου». Σήμερα το Σ ορίζει στο άρθρο 89 παρ. 3, όπως το άρθρο αυτό διαμορφώθηκε με το από 6.4.2001 Ψήφισμα της Ζ' Αναθεωρητικής Βουλής (Α' 84 της 17.4.2001), «Η ανάθεση διοικητικών καθηκόντων σε δικαστικούς λειτουργούς απαγορεύεται», προσέτι στο άρθρο 90 Σ που αφορά θέματα καταστάσεως των δικαστικών λειτουργών και συγκεκριμένα στην παρ. 6 ορίζεται ότι «οι αποφάσεις ή πράξεις κατά τις διατάξεις αυτού του άρθρου δεν προσβάλλονται στο Συμβούλιο της Επικρατείας». Έτσι, απαραδέκτως προσβάλλονται με αίτηση ακύρωσης οι αποφάσεις των κάθε είδους δικαστηρίων, οι πράξεις των δικαστικών αρχών ή δικαστικών οργάνων, όπως του Ανώτατου Πειθαρχικού Συμβουλίου, στο οποίο μετέχουν και δύο νομικοί καθηγητές, των υπηρεσιακών συμβουλίων του Κώδικα Συμβολαιογράφων και των υπηρεσιακών συμβουλίων κρίσεως των δικαστικών υπαλλήλων, στα οποία μετέχουν και δικαστικοί υπάλληλοι.⁸³ Αντικειμενική προϋπόθεση του παραδεκτού της αίτησης ακύρωσης είναι η φύση της πράξης να είναι διοικητική, κανονιστική ή ατομική και κατά το τυπικό κριτήριο διοικητική είναι η πράξη που εκδίδεται από διοικητικό όργανο. Άρα συνάγεται ότι όσες πράξεις δεν προσβάλλονται με αίτηση ακύρωσης δεν είναι διοικητικές, ως και οι ανωτέρω που εκδίδονται από δικαστικά όργανα ή αρχές και αφορούν την οργάνωση και λειτουργία της δικαιοσύνης. Κατά αυτών των δικαστικών ενεργειών, των σχετιζόμενων με την οργάνωση και λειτουργία της δικαιοσύνης, το Δημόσιο ενέχει αστική ευθύνη;

Ακόμη μία απόφαση θα δώσει αρνητική απάντηση, η υπ' αρ. 1919/2009 ΣτΕ (τμήμα Γ')⁸⁴ «Επειδή, κατά το άρθρο 95 παράγραφοι 1 περ. (α) και 3 του Συντάγματος, όπως το άρθρο αυτό διαμορφώθηκε με το από 6.4.2001 Ψήφισμα της Ζ' Αναθεωρητικής Βουλής (Α' 84 της 17.4.2001), στην αρμοδιότητα του Συμβουλίου της Επικρατείας ή τακτικού διοικητικού δικαστηρίου κατά περίπτωση ανήκει μεταξύ των άλλων η μετά από αίτηση ακύρωση των εκτελεστών πράξεων των διοικητικών αρχών για υπέρβαση εξουσίας ή παράβαση νόμου. Όπως προκύπτει από τη διάταξη αυτή, καθιερούσα το τυπικό κριτήριο, με αίτηση ακυρώσεως προσβάλλονται οι πράξεις των διοικητικών

⁸³ Σπηλιωτόπουλος, Ε., *Εγχειρίδιο Διοικητικού Δικαίου*, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, 2017, τόμος 2, σελ.112

⁸⁴ ΣτΕ 1919/2009: <http://www.adjustice.gr/webcenter/portal/ste/ypiresies/nomologies>

αρχών και όχι και οι πράξεις των δικαστικών αρχών, ακόμη και αν το περιεχόμενό τους δεν αφορά την άσκηση της δικαιοδοτικής λειτουργίας, αλλ' αναφέρεται σε θέματα διοικητικής φύσεως (πρβλ. Σ.τ.Ε. Ολ. 282/1995). Ο κανών αυτός απλώς επιβεβαιώνεται και από τις διατάξεις των άρθρων 90 παρ. 6 και 91 παρ. 4 του Συντάγματος, σύμφωνα με τις οποίες αποφάσεις δικαστικών οργάνων αλλά και οργάνων της εκτελεστικής εξουσίας αφορώσες υπηρεσιακές μεταβολές δικαστικών λειτουργών δεν προσβάλλονται ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας.... ..Επειδή, οι παρατιθέμενες στην έκτη σκέψη συνταγματικές διατάξεις, ενταγμένες στο Τμήμα Ε' του Συντάγματος με τίτλο «Δικαστική εξουσία», προβλέπουν ότι οι υπηρεσιακές μεταβολές των συμβολαιογράφων οι οποίοι είναι «μόνιμοι» δημόσιοι λειτουργοί (άρθρο 92 παρ. 4 Συντ.), γίνονται από υπηρεσιακά συμβούλια, που συγκροτούνται κατά πλειοψηφία από δικαστικούς λειτουργούς. Εν όψει των συνταγματικών αυτών ρυθμίσεων αλλά και των νομοθετικών ρυθμίσεων που παρατίθενται στις σκέψεις 7-9, προκύπτει ότι τα συμβούλια αυτά δεν αποτελούν διοικητικές αρχές προεχόντως λόγω της συνθέσεώς τους και λόγω του ότι οι μεταβολές για τις οποίες αποφαινόμενοι, αφορούν μονίμους λειτουργούς οι οποίοι συμβάλλουν στο έργο των δικαστηρίων και υπόκεινται στην εποπτεία των δικαστικών αρχών (: χορήγηση αδείας απουσίας από δικαστική αρχή, επιθεώρηση από δικαστική αρχή, άσκηση πειθαρχικής εξουσίας από δικαστικά συμβούλια κλπ.). Η φύση των υπηρεσιακών αυτών συμβουλίων δεν μεταβλήθηκε μετά την αντικατάσταση της παραγράφου 4 του άρθρου 92 του Συντάγματος με το από 6.4.2001 Ψήφισμα της Ζ' Αναθεωρητικής Βουλής και την πρόβλεψη ότι στα υπηρεσιακά αυτά συμβούλια μετέχουν ως μέλη και συμβολαιογράφοι, ο αριθμός των οποίων ορίστηκε σε δύο με το άρθρο 28 παρ. 2 του Κώδικα Συμβολαιογράφων, όπως η παράγραφος αυτή αντικαταστάθηκε με το άρθρο 9 παρ. 2 του ν. 3060/2002, ενώ μέχρι τότε συνεκροτούντο αποκλειστικά από δικαστικούς λειτουργούς..»

Η με αρ. 189/2007⁸⁵ απόφαση του ΣτΕ (ολομέλεια) προσέγγισε διαφορετικά τη συμμετοχή δικαστικών οργάνων σε συλλογικά όργανα που αποφαινόμενοι περί της λειτουργίας της δικαιοσύνης (αφού και οι δικηγόροι ασκούν δημόσιο λειτουργήμα συνυφασμένο με το σύστημα απονομής της δικαιοσύνης - άρθρα 88 παρ. 2 και 99 παρ. 1 του Συντάγματος) σε ότι αφορά τον χαρακτηρισμό των αποφάσεών τους ως πράξεων διοικητικής αρχής⁸⁶ και ως εκ τούτου δυνάμενες να θεμελιώσουν αξίωση αστικής ευθύνης του δημοσίου κατ' άρθ. 105ΕισΝΑΚ, έτσι : «, από τας ως άνω διατάξεις του

⁸⁵ ΣτΕ 189/2007 : <http://www.adjustice.gr/webcenter/portal/ste/ypiresies/nomologies>

⁸⁶ Βλαχόπουλος, Σ., Χρυσόγονος, Κ., *Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα*, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, 2017, σελ.460

Κώδικος περί Δικηγόρων, ερμηνευομένης εν όψει της εννοίας των ανωτέρω διατάξεων του Συντάγματος, προκύπτει ότι τα πειθαρχικά Συμβούλια Δικηγόρων, δεν συνιστούν δικαστήρια και δεν αποτελούν όργανα, εντεταγμένα εις την δικαστικήν οργάνωσιν του Κράτους, ανεξαρτήτως της προβλεπομένης από τον νόμον συμμετοχής εις το πενταμελές Ανωτάτον Πειθαρχικόν Συμβούλιον Δικηγόρων και δύο τακτικών δικαστών πέραν των τριών μετεχόντων εις αυτό δικηγόρων, αλλά αποτελούν πειθαρχικά όργανα της Διοικήσεως, αι αποφάσεις των οποίων, υπόκεινται, εις δικαστικόν έλεγχον. Κατά την ειδικότεραν δέ γνώμην, την οποίαν διετύπωσαν οι Σύμβουλοι: Π. Πικραμένος, Αθ. Ράντος, Ιωαν. Μαντζουράνης και Αρ. Βώρος, τα Πειθαρχικά Συμβούλια των Δικηγόρων, αποτελούν, όπως ευθέως προκύπτει εκ των ανατιθεμένων, εις αυτά, από τας προαναφερθείσας διατάξεις του Κώδικος περί Δικηγόρων, διοικητικής φύσεως, αρμοδιοτήτων, συνισταμένων εις την άσκησιν του πειθαρχικού ελέγχου των Δικηγόρων, συλλογικά όργανα της Διοικήσεως, εντεταγμένα εις τον διοικητικόν μηχανισμόν του Κράτους, τα οποία επιτελούν έργον συμφυές με την άσκησιν Διοικήσεως και όχι με την απονομήν της Δικαιοσύνης, μη αποτελούντα Δικαστήρια, κατά την έννοιαν του Συντάγματος και τας διεπούσας αυτά διατάξεις και, ως εκ τούτου, αι πράξεις αι οποίαι εκδίδονται από τα Πειθαρχικά Συμβούλια των Δικηγόρων υπόκεινται εις δικαστικόν έλεγχον. (παραβ. Σ.τ.Ε. Ολομ. 2011/2003). Τέλος, κατά την ειδικότεραν γνώμην, του Συμβούλου Ν. Σακελλαρίου, αι αποφάσεις των Πειθαρχικών Συμβουλίων των οικείων Δικηγορικών Συλλόγων και του Ανωτάτου Πειθαρχικού Συμβουλίου Δικηγόρων υπόκεινται εις τον έλεγχον του Δικαστηρίου, δοθέντος ότι, ο θεσπιζόμενος, με την διατάξιν του άρθρου 78 παρ. 3 του Κώδικος περί Δικηγόρων, αποκλεισμός του δικαστικού των ελέγχου, με το ένδικον βοήθημα της αιτήσεως ακυρώσεως, προσκρούει, ευθέως, εις την διάταξιν άρθρου 6 παρ. 1 της Ευρωπαϊκής Συμβάσεως «δια την προάσπισιν των δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών» (ΕΣΔΑ), η οποία, ως εκ του υπερνομοθετικού χαρακτήρος της, κατισχύει της προαναφερθείσης διατάξεως του Κώδικος περί Δικηγόρων».

Αν η απάντηση στο τεθέν ερώτημα είναι θετική τότε η θεμελίωση αστικής ευθύνης του Κράτους για πράξεις ή παραλείψεις των δικαστικών οργάνων κατ' άρθρο 105 ΕισΝΑΚ θα μπορούσε να στηριχθεί στην πρόταση της μειοψηφίας της ως άνω αναφερόμενης απόφασης του ΣτΕ 3176/98, η οποία θα είχε εφαρμογή πολλώ δε μάλλον και στην περίπτωση του πειθαρχικού συμβουλίου των Συμβολαιογράφων, το οποίο κρίνει επί θεμάτων που δεν είναι καν παρμυερή με τα υπό του άρθρου 90 παρ. 1 του Συντάγματος προβλεπόμενα, «Αν και, κατά την γνώμην του συμβούλου Γ. Παναγιωτοπούλου, προς τον οποίον συνετάχθη ο πάρεδρος Μ. Πικραμένος, εφ' όσον η

χορήγησις εις δικαστικόν λειτουργόν μισθολογικής προαγωγής δεν προβλέπεται ρητώς εις την παρ. 1 του άρθρου 90 του Συντάγματος, το επιλαμβανόμενον της αγωγής αποζημιώσεως διοικητικόν δικαστήριον έχει δικαιοδοσίαν να εξετάση παρεμπιπτόντως την νομιμότητα της αποφάσεως του οικείου ανωτάτου δικαστικού συμβουλίου μη κωλύομενον εκ του θεσπιζομένου υπό της παρ. 6 του άρθρου 90 του Συντάγματος απαραδέκτου, το οποίον, αφορών εις την αίτησιν ακυρώσεως, καταλαμβάνει μεν εν όψει των ορισμών της παρ. 1 του άρθρου 20 του Συντάγματος και την αγωγήν αποζημιώσεως αλλ' αποκλειστικώς προκειμένου περί των απαριθμουμένων εις την στενώς ερμηνευτέαν παρ. 1 του άρθρου 90 του Συντάγματος υπηρεσιακών μεταβολών των δικαστικών λειτουργών».

Επιπλέον, υπάρχουν νομικές πράξεις (εκτός από τις προαναφερόμενες περί της δικαιοδοτικής λειτουργίας και τις σχετικές με τη διοίκηση της δικαιοσύνης) οι οποίες εκδίδονται από δικαστικά όργανα μετέχοντα σε συλλογικά όργανα της διοίκησης. Πρόκειται για πράξεις που πριν τη Συνταγματική Αναθεώρηση με το ψήφισμα της 6.4.2001 της Ζ' Αναθεωρητικής Βουλής των Ελλήνων των άρθρων 89 παρ. 3 και 94 παρ. 4, θα χαρακτηριζόταν ως κατ' ουσία διοικητικές πράξεις⁸⁷. Κι επομένως προσβλητέες με την αγωγή αποζημίωσης του άρθρου 105 Εισ.Ν.ΑΚ; Σύμφωνα με την απόφαση ΣτΕ 1881/1977 η απάντηση είναι θετική « Όθεν η υπό των διατάξεων τούτων προβλεπομένη επιτροπή, έχουσα την ανωτέρω διοικητικήν αρμοδιότητα όπως γνωμοδοτή περί της συνδρομής των νομίμων προϋποθέσεων δια την εις την υπηρεσίαν επαναφοράν κατ' εφαρμογήν του ρηθέντος νόμου τραπεζιτικών υπαλλήλων, εξαναγκασθέντων εις παραίτησιν δια πολιτικούς λόγους, καίτοι συγκροτείται αποκλειστικώς εκ δικαστικών λειτουργών, δεν είναι εντεταγμένη εις τα πλαίσια της δικαστικής οργανώσεως της πολιτείας, αλλ' αποτελεί συλλογικόν όργανον της Διοικήσεως, αι αρνητικά δε γνωμοδοτήσεις αυτής παρακωλύουσαι την επάνοδον εις την υπηρεσίαν των κατά την διάρκειαν της δικτατορίας παραιτηθέντων τραπεζιτικών υπαλλήλων, συνιστούν εκτελεστάς πράξεις διοικητικής αρχής».

Και η με αρ. 2011/2003 του ΣτΕ (ολομέλεια)⁸⁸ σε συμφωνία με την ανωτέρω απόφαση και κατ' εφαρμογή του λειτουργικού κριτηρίου διάκρισης των κρατικών οργάνων ορίζει ότι «Επειδή τα κατά το άρθρον 10 παρ. 15 εδ. γ' του ν. 2298/1995 Πειθαρχικά Συμβούλια, που ασκούν την πειθαρχικήν δικαιοδοσίαν επί των μονίμων υπαλλήλων των καταστημάτων κράτησης, είναι εντεταγμένα οργανωτικά στο

⁸⁷ Τάχος, Α., ο.π. (σημ. 7), σελ. 445, 583

⁸⁸ ΣτΕ 2011/2003: <http://www.adjustice.gr/webcenter/portal/ste/ypiresies/nomologies>

διοικητικό μηχανισμό, ο οποίος επιτελεί το συμφυές με τη διοίκηση και όχι την απονομή της δικαιοσύνης σωφρονιστικών έργων. Η συγκρότηση των συμβουλίων αποκλειστικώς εκ δικαστικών λειτουργών δεν μεταβάλλει τον χαρακτήρα τους ως συλλογικών οργάνων της Διοικήσεως διότι ο χαρακτήρας αυτός προκύπτει ευθέως εκ της διοικητικής φύσεως της εξουσίας των πειθαρχικών συμβουλίων, τα οποία εκδικάζουν πειθαρχικά αδικήματα διοικητικών και όχι δικαστικών υπαλλήλων. Κατά συνέπειαν, οι υπό των ανωτέρω δευτεροβαθμίων συμβουλίων εκδιδόμενες αποφάσεις, διά των οποίων επιβάλλονται εις τους μονίμους υπαλλήλους των καταστημάτων κράτησης οι πειθαρχικές ποινές της παύσεως ή του υποβιβασμού, υπόκεινται εις προσφυγήν ουσίας ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας σύμφωνα με το άρθρο 103 παρ. 4 του Συντάγματος.» Ενδιαφέρουσα κι εδώ είναι η άποψη της μειοψηφίας, ενδεικτική της τάσης μερίδας του εφαρμοστή του δικαίου να εντάξει στο πλαίσιο της δικαστικής λειτουργίας (που δεν δύνανται να θεμελιώσουν αξίωση αποζημίωσης) τις αποφάσεις συλλογικών οργάνων διοικητικής φύσεως στα οποία συμμετέχουν δικαστικά όργανα «Αν και κατά την γνώμη των Συμβούλων Γ. Παναγιωτόπουλου, Γ. Παπαμεντζελόπουλου, Αικ. Συγγούνα, Ν. Ρόζου, Αν. Γκότση, Αν. Ράντου, Δ. Μπριόλα, Ελ. Δανδουλάκη, Ειρ. Σάρπ, Ν. Μαρκουλάκη, Δ. Μαρινάκη και Αικ. Σακελλαροπούλου τα ανωτέρω πειθαρχικά ζητήματα, συγκροτούμενα εκ δικαστικών λειτουργών, οι οποίοι ασκούν την κατά το άρθρον 10 παρ. 15 εδ. γ' ν. 2298/1995 πειθαρχικήν αρμοδιότητα, η οποία είναι μεν και περιεχόμενον διοικητικής φύσεως, συνδέεται όμως στενώς, ως εκ του ασκουμένου υπό του μονίμου προσωπικού των καταστημάτων κράτησης σωφρονιστικού έργου, προς την εύρυθμη λειτουργία της δικαιοσύνης, και δη προς την εκτέλεση των επιβληθεισών από τα ποινικά δικαστήρια ποινών (βλ. και αρθρ. 572 του Κώδικος Ποινικής Δικονομίας), είναι εντεταγμένα στα πλαίσια της δικαστικής και όχι της διοικητικής οργανώσεως της Πολιτείας. Κατ' ακολουθίαν, οι αποφάσεις των προαναφερθέντων συμβουλίων, καίτοι αυτά δεν είναι όργανα δικαιοδοτικά, αποτελούν αποφάσεις δικαστικής και όχι διοικητικής αρχής και, ως εκ τούτου, δεν υπόκεινται εις περαιτέρω προσβολήν με το ένδικο μέσον της προσφυγής ουσίας ή της αιτήσεως ακυρώσεως ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας».

Μέχρι τούδε, ο προβληματισμός για την εννοιολογική προσέγγιση του όρου «όργανα του Δημοσίου» είναι έντονος και σαφής απάντηση δεν έχει δοθεί. Η θεωρία φαίνεται διχασμένη- κυρίως σε παρελθόντα έτη-, με τη μεγάλη όμως πλειοψηφία να τάσσεται υπέρ της ένταξης και των δικαστικών οργάνων στην έννοια 'του δημοσίου οργάνου' του άρ. 105 ΕισΝΑΚ, ενώ η νομολογία μάλλον ευθυγραμμισμένη προς τη μη

αναγνώριση αστικής ευθύνης του Δημοσίου για ενέργειες των δικαστικών οργάνων που άπτονται της δικαιοδοτικής λειτουργίας, όχι όμως και για τις ενέργειές της που σχετίζονται με την οργάνωση και λειτουργία της δικαιοσύνης, για δε τις πράξεις με διοικητικό περιεχόμενο, που δεν αφορούν τη λειτουργία της δικαιοσύνης η Ολομέλεια του ΣτΕ απεφάνθη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄

Η ΘΕΜΕΛΙΩΣΗ ΤΗΣ ΑΣΤΙΚΗΣ ΕΥΘΥΝΗΣ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΑΠΟ ΠΡΑΞΕΙΣ Ή ΠΑΡΑΛΕΙΨΕΙΣ ΤΩΝ ΟΡΓΑΝΩΝ ΤΗΣ ΔΙΚΑΣΤΙΚΗΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ

Στο δεύτερο κεφάλαιο της μελέτης θα καταγράψουμε τον τρόπο με τον οποίο ο νομοθέτης θεμελιώνει την αστική ευθύνη των δικαστικών λειτουργών, με ειδική αναφορά στο Ειδικό Δικαστήριο Αγωγών Κακοδικίας. Η αποτύπωση της θέσης της νομολογίας (ελληνικής και ευρωπαϊκής) και της θεωρίας στη θεμελίωση ή μη της αστικής ευθύνης των οργάνων της δικαιοσύνης κατ' άρ. 105 ΕισΝΑΚ, με την εκατέρωθεν επιχειρηματολογία, θα αναδείξει την τεράστια πρόοδο που έχει συντελεστεί από τη θέσπιση του θεσμού στις αστικής ευθύνης του Κράτους με τον Α.Ν. 2783/1941 έως σήμερα κυρίως σε νομολογιακό επίπεδο και θα αναδειχθεί η προοδευτική μετάλλαξη από το ανεύθυνο των δικαστικών λειτουργών έως τη στοιχειοθέτηση της προσωπικής αστικής ευθύνης και την αναπτυσσόμενη δυναμική αναγνώρισης αστικής ευθύνης του Κράτους για πράξεις ή παραλείψεις των οργάνων της δικαστικής λειτουργίας κατ' άρ. 105 ΕισΝΑΚ.

B.1. Η νομοθετική εξέλιξη της αστικής ευθύνης των οργάνων της δικαστικής εξουσίας

Όπως έχουμε ήδη επισημάνει ο θεσμός της αστικής ευθύνης των οργάνων του δημοσίου πριν την έναρξη ισχύος του Εισαγωγικού Νόμου του Αστικού Κώδικα θεμελιωνόταν στις διατάξεις του Αστικού Κώδικα και δη στον θεσμό της πρόστησης. Ειδικότερα, ως προς τα όργανα της δικαστικής εξουσίας δεν είχε εφαρμογή ο εν λόγω θεσμός της πρόστησης με την αιτιολογία ότι το Κράτος δεν έχει την ιδιότητα του προστήσαντος ως προς αυτά⁸⁹. Για τις παράνομες πράξεις ή παραλείψεις των οργάνων της δικαστικής λειτουργίας η ευθύνη προς αποζημίωση του ζημιωθέντος δεν ήταν

⁸⁹ Στασινόπουλος, Μ., ο.π. (σημ 6), σελ.117 επ.

δημόσια, αλλά προσωπική⁹⁰. Η αστική ευθύνη των δικαστών προβλεπόταν στα άρθρα 56-59 και 61-66 της Πολ.Δικ. και 65-68 της Ποιν. Δικονομίας της 25 Ιανουαρίου/6 Φεβρουαρίου 1835, καθώς και στο Β.Δ. της 8^{ης} Ιουλίου 1838⁹¹. Αρχικά, η αγωγή ‘κακοδικίας’ εκδικαζόταν από τα πολιτικά δικαστήρια και απαιτούνταν να προηγηθεί αίτηση θεραπείας και άδεια. Ακολούθως, για πρώτη φορά κατοχυρώθηκε συνταγματικά το Δικαστήριο Αγωγών Κακοδικίας στο άρθρο 103 του Συντάγματος 1911 και συμπεριλήφθηκε στο Σύνταγμα του 1927 στο άρθρο 115 βάσει του οποίου εκδόθηκε ο Ν.407/1914 ‘Περί Δικαστηρίου Κακοδικίας’. Το Δ.Α.Κ. λειτούργησε μαζί το Συμβούλιο της Επικρατείας το 1929⁹². Εκτός όμως από την προσωπική αστική ευθύνη των δικαστών στο άρθρο 11 παρ. 7 του Συντάγματος του 1927 αναγνωριζόταν ειδική περίπτωση αστικής ευθύνης του Κράτους για του αδίκως καταδικασθέντες ή προφυλακισθέντες, συγκεκριμένα όριζε το άρθρο «ειδικός νόμος θέλει ορίσει τους όρους, υπό τους οποίους παρέχεται αποζημίωσις από το Κράτος εις αδίκως προφυλακισθέντας ή καταδικασθέντας».

Υπό το ως άνω νομικό καθεστώς, στο οποίο θεμελιωνόταν η προσωπική ευθύνη των δικαστικών οργάνων και η ειδική ρύθμιση κρατικής αστικής ευθύνης για τους αδίκως καταδικασθέντες και προφυλακισθέντες, εισήχθησαν στην ελληνική έννομη τάξη και τα άρθρα 104,105 και 106 Εισ.Ν.ΑΚ ‘περί αστικής ευθύνης του Δημοσίου’(Α.Ν. 2783/1941), προκαλώντας αμφιβολίες τόσο σε θεωρητικό όσο και σε νομολογιακό επίπεδο ως προς τη δυνατότητα εφαρμογής των διατάξεων αυτών για τη θεμελίωση ή μη κρατικής ευθύνης από πράξεις ή παραλείψεις των δικαστικών οργάνων.

Στο σημερινό δικαϊκό μας σύστημα διατηρείται σε ισχύ τόσο ο θεσμός της Αστικής Ευθύνης του Δημοσίου, όπως οργανώνεται από τα άρθρα 104,105 και 106 Εισ.Ν.ΑΚ., όσο και οι παρακάτω αναφερόμενες συνταγματικές διατάξεις, οι οποίες αναγνωρίζουν τη δυνατότητα αποκατάστασης ζημιών προερχόμενες από την άσκηση των δικαστικών καθηκόντων. Το Σύνταγμα της Ελλάδος (1975,1986,2001,2008) στο άρθρο 7 παρ. 4 ορίζει ότι «Νόμος ορίζει με ποιους όρους το Κράτος παρέχει, ύστερα από δικαστική

⁹⁰ ΕΑ 597/1981, Θεμ. Β’ (1891), σελ. 438 «...Επειδή οι δικασταί και τα λοιπά του δικαστικού κλάδου πρόσωπα, μη εξαρτώμενα αμέσως εκ της εκτελεστικής εξουσίας, αποτελούντα δε ιδίαν και ανεξάρτητον από της εκτελεστικής εξουσίας αρχήν, την δικαστικήν, δεν δύνανται να εξομοιωθώσι προς τους λοιπούς δημοσίους λειτουργούς... κατ’ ακολουθίαν ο εκ δόλου ή ραθυμίας των ρηθέντων δικαστικών προσώπων ζημιωθείς κατά την ενέργειαν των εαυτών καθηκόντων, δεν έχει αγωγή κατά του δημοσίου προς ανόρθωσιν της επενεχθείσης αυτώ ζημίας, αλλά κατ’ αυτών των αδικησάντων αυτώ προσώπων...»

⁹¹ Γέσιου-Φαλτσή, Π., ‘Ευθύνη των δικαστών στην Ελλάδα’, το Σ. έτος Θ’, 1983, σελ. 556

⁹² Κασσιμάτης, Κ., *Η αστική ευθύνη του κράτους για κακοδικία μετά τη νομολογία του ΔΕΚ*, Τιμητικός τόμος Κων/νου Δ. Κεραμέως, Αθήνα-Κομοτηνή: εκδόσεις Σάκκουλα, 2010, σελ. 463-469

απόφαση, αποζημίωση σε όσους καταδικάστηκαν, προφυλακίστηκαν ή με άλλο τρόπο στερήθηκαν άδικα ή παράνομα την προσωπικής του ελευθερία»⁹³. Επίσης, το άρθρο 99 Σ.⁹⁴ καθιδρύει το ειδικό δικαστήριο ‘Αγωγών κακοδικίας κατά δικαστικών λειτουργών’ σε εκτέλεση του οποίου εκδόθηκε ο νόμος 693/77 ‘περί εκδικάσεως αγωγών κακοδικίας’, όπως τροποποιήθηκε και ισχύει με τον νόμο 1366/1983, ενώ το νομικό πλαίσιο της αγωγής κακοδικίας κατά δικηγόρων, συμβολαιογράφων, διαιτητών, δικαστικών γραμματέων, δικαστικών επιμελητών ορίζεται στο άρθ. 73 ΕισΝΚΠολΔ⁹⁵, όπως αντικαταστάθηκε με το αρ. 22 παρ. 2 ν. 693/1977.

Σύμφωνα με τη συνταγματική διάταξη 7 παρ. 4 Σ. «η παροχή αποζημιώσεως με δικαστική απόφαση σε όσους προφυλακίστηκαν ή καταδικάστηκαν ή στερήθηκαν την ελευθερία τους, προϋποθέτει τη διάγνωση από Δικαστήριο του αδίκου ή παράνομου χαρακτήρα της στέρησης της ελευθερίας του κατηγορηθέντος, ο οποίος στη συνέχεια κηρύχθηκε αθώος ή απαλλάχθηκε από τις κατηγορίες, για τις οποίες ασκήθηκε σε βάρος του ποινική δίωξη, κατόπιν πράξεων, παραλείψεων ή εκτιμήσεων ποινικού δικαστηρίου ή άλλου οργάνου (Εισαγγελέα, Ανακριτή), εντεταγμένου στη διαδικασία απονομής της ποινικής δικαιοσύνης, σύμφωνα με τους ειδικότερους όρους που καθορίζονται από τον κοινό νομοθέτη»⁹⁶. Οι ειδικότεροι αυτοί όροι προβλέπονται στα αρ. 533-545 ΚΠΔ (όπως ισχύουν). Η λειτουργία της συνταγματικής διάταξης αμφισβητήθηκε εντόνως. Για την κατά σύστημα απόφαση των ποινικών δικαστηρίων περί δικαιολογημένης προσωρινής κράτησης κατηγορουμένων, προκειμένου να καταχωρωθούν τα ταμειακά συμφέροντα της Πολιτείας, κάνει λόγο ο Μ. Στασινόπουλος⁹⁷, μία τακτική που επικρίνει και ο Κ. Τσουκαλάς⁹⁸ και την επιβεβαιώνει η Π. Γέσιου-Φαλτσή αναφέροντας ότι «κατά κανόνα δεν αναγνωρίζουν ότι συντρέχει λόγος αποζημίωσης»⁹⁹, αλλά και ο Π. Δαγτόγλου¹⁰⁰. Κατά παρέκκλιση, λοιπόν, της τακτικής των δικαστηρίων να αποφαινούνται περί της δικαιολογημένης κράτησης των προσωρινά κρατηθέντων

⁹³ Σιώπης, Γ., Αστική ευθύνη του κράτους από δικαστική συμπεριφορά στις περιπτώσεις άδικης ή παράνομης προσωρινής κρατήσεως ή καταδίκης σε στέρηση της προσωπικής ελευθερίας, Ποιν.Χρ. 1999, σελ. 92-94 «για να δικαιωθεί ο συνταγματικός και κοινός νομοθέτης που εμπνεύστηκαν τον θεσμό αυτό, πρέπει οι εφαρμοστές του δικαίου με υψηλό αίσθημα ευθύνης να αντιμετωπίσουν το θέμα... με άμεσο αποτέλεσμα τη δικαίωση της δικαστικής λειτουργίας, μέσω των ίδιων των φορέων της, οι οποίοι δεν θα συγκαλύπτουν παράνομες ενέργειες...»

⁹⁴ Άρ. 99 Σ παρ.1: «Αγωγές κακοδικίας κατά δικαστικών λειτουργών δικάζονται, όπως νόμος ορίζει..» παρ. 3: «Δεν απαιτείται άδεια για να εγερθεί η αγωγή κακοδικίας»

⁹⁵ Άρ. 73 ΕισΝΚΠολΔ παρ. 1: «Αγωγή κακοδικίας κατά δικηγόρου, συμβολαιογράφου, διαιτητή, δικαστικού γραμματέα και δικαστικού επιμελητή υπάγεται στο κατά τόπο αρμόδιο, κατά τις διατάξεις του ΚΠολΔ, πολυμελές πρωτοδικείο που δικάζει κατά την τακτική διαδικασία»

⁹⁶ ΜΠρΑθ 2559/2010

⁹⁷ Στασινόπουλος, Μ., ο.π. (σημ. 6), σελ 122

⁹⁸ Τσουκαλάς, Κ., Αρχ. Ποιν. Επιστημών, 1937, σελ. 89 επ.

⁹⁹ Γέσιου-Φαλτσή, Π., ο.π. (σημ. 91), σελ. 570

¹⁰⁰ Δαγτόγλου, Π., ο.π. (σημ. 23), σελ. 849

εκδόθηκε η απόφαση 2559/2010 του ΜΠρΑθ, η οποία αναγνώρισε αστική ευθύνη του δημοσίου προς αποζημίωση του αδίκως στερηθέντος την ελευθερία του, αναφέροντας ειδικά στο αιτιολογικό της ότι : «*Ο ισχυρισμός του εναγόμενου Ελληνικού Δημοσίου περί «δεινής οικονομικής του θέσης» με τις προτάσεις του δεν μπορεί να οδηγήσει σε δυσμενή ως προς τους ενάγοντες υπολογισμό της εύλογης χρηματικής ικανοποίησης που δικαιούνται σύμφωνα με το άρθρο 932 ΑΚ, εφόσον η ευθύνη του Ελληνικού Δημοσίου είναι εγγυητική των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων των πολιτών (εν προκειμένω της προσωπικής ελευθερίας των υπό Α εναγόντων). Κατ' ακολουθίαν και εφόσον αποδείχτηκε ότι συντρέχει εξαιρετική περίπτωση του άρθρου 539 ΚΠΔ (λόγω της αποδεδειγμένης υλικής ζημίας και ηθικής προσβολής των προσωρινά κρατηθέντων υπό Α εναγόντων και υλικής ζημίας των δικαιούχων διατροφής κατιόντων τους, της ομόφωνης αθώωσης τους με την υπ' αριθμ. 253/2007 απόφαση του Τριμελούς Εφετείου Κακουργημάτων Πατρών, η οποία υιοθέτησε το σύνολο των ισχυρισμών τους, όπως οι τελευταίοι είχαν υποβληθεί ήδη κατά το χρόνο υποβολής αιτήσεως άρσης άλλως αντικατάστασης της προσωρινής κράτησης τους, όπως προκύπτει από το σκεπτικό της απόφασης και της σχετικής αιτήσεως των υπό Α εναγόντων, της κοινωνικής και οικονομικής κατάστασης των εναγόντων και των δικαιούχων διατροφής κατά τα ανωτέρω), η κρινόμενη αγωγή πρέπει να γίνει μερικώς δεκτή ως προς τους ως άνω ενάγοντες και να αναγνωρισθεί η υποχρέωση του εναγόμενου Ελληνικού Δημοσίου να καταβάλει στον ... ατομικά το συνολικό ποσό των...». Στο ερώτημα αν η ως άνω αξίωση χρηματικής ικανοποίησης θα μπορούσε να θεμελιωθεί στις διατάξεις του αρ. 105 ΕισΝΑΚ και η αγωγή να μην ασκείται στα πολιτικά δικαστήρια, τα οποία επιλαμβάνονται προκειμένου να καθορίσουν το ύψος της αποζημίωσης, αφού προηγουμένα το ποινικό δικαστήριο έχει ήδη αναγνωρίσει την υποχρέωση του Δημοσίου προς αποζημίωση, αλλά στα διοικητικά, η απάντηση είναι αρνητική. Η με αρ. 2574/2006¹⁰¹ απόφαση του ΣτΕ με αναφορά στα αρ. 93, 94 και 96 παρ. 1 του*

¹⁰¹ ΣτΕ 2574/2006 Α', <http://www.adjustice.gr/webcenter/portal/ste/ypiresies/nomologies>: «*Επειδή, με τις παρατεθείσες διατάξεις του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας, - που επαναλαμβάνει, κατά βάση, τις ρυθμίσεις του προϊσχύσαντος ν. 4915/1931 - περιέχεται πλήρης ρύθμιση για την αποζημίωση των αδίκως καταδικασθέντων, ή προσωρινώς κρατηθέντων που τελικώς αθώωθηκαν, όπως απαιτείται από το άρθρο 7 παρ. 4 του Συντάγματος. Ειδικότερα, προβλέπεται, σε αρμονία προς τις συνταγματικές διατάξεις περί χωριστών δικαιοδοσιών, όπως εκτέθηκαν στην Πέμπτη σκέψη, ότι αρμόδιο δικαστήριο για τη διάγνωση του άδικου ή παράνομου της προσωρινής κράτησης ή φυλάκισης είναι αποκλειστικώς το ποινικό δικαστήριο (ή δικαστικό συμβούλιο) που αθώωσε ή απήλλαξε ή τιμώρησε με ελαφρότερη ποινή τον κατηγορούμενο. Τα δε πολιτικά δικαστήρια είναι αρμόδια, εφόσον το ποινικό δικαστήριο έχει αναγνωρίσει την υποχρέωση του Δημοσίου προς αποζημίωση, να καθορίσουν το ύψος αυτής που περιλαμβάνει, τόσο την αποκατάσταση της περιουσιακής ζημίας του καταδικασθέντος ή κρατηθέντος, καθώς και των δικαιούχων διατροφής από αυτόν, όσο και την αποκατάσταση της ηθικής βλάβης που υπέστη ο παρανόμως στερηθείς την ελευθερία του, με την επιδίκαση χρηματικής ικανοποίησης. Από τα ανωτέρω παρέπεται ότι η αξίωση αποζημίωσης των αδίκως καταδικασθέντων ή στερηθέντων την*

Συντάγματος περί οργάνωσης του συστήματος απονομής της δικαιοσύνης με τη λειτουργία δικαιοδοτικών οργάνων αντίστοιχων προς τη φύση των αναφευόμενων δικαστικών διαφορών, ως ιδιωτικών ή διοικητικών κατά τον οργανωτικό σχηματισμό των χωριστών δικαιοδοσιών, αποκλείει επέμβαση είτε ευθέως είτε παρεπιπτόντως διοικητικού δικαστηρίου στις περιπτώσεις άσκησης αγωγής αποζημίωσης από τον αδίκως καταδικασθέντα και προφυλακισθέντα, καθόσον η σχετική διαφορά δεν είναι διοικητική διαφορά ουσίας .

Η αγωγή κακοδικίας είναι ένδικο βοήθημα¹⁰², δεν αποβλέπει στην προσβολή της απόφασης και κανένα τακτικό ή έκτακτο μέσο επιτρέπεται κατά της εκδιδόμενης από το δικαστήριο αγωγών κακοδικίας απόφασης. Με την αγωγή κακοδικίας οποιοσδήποτε έχει υποστεί ζημία από πράξεις ή παραλείψεις των παραπάνω προσώπων δύναται να αξιώσει την αποκατάσταση της ζημίας ή την επιδίκαση χρηματικής ικανοποίησης σε περίπτωση ηθικής βλάβης. Η νομοτυπική περιγραφή της αγωγής κακοδικίας, ας μας επιτραπεί η ‘υπέρβαση’, μοιάζει με αυτή ποινικού κυρωτικού κανόνα. Έτσι, η αντικειμενική υπόσταση της αγωγής κακοδικίας πληρούται με την παραβίαση νόμου ή την αρνησιδικία από μέρους του δικαστικού λειτουργού, την επέλευση ζημίας στον ενάγοντα και την ύπαρξη αιτιώδους συνδέσμου μεταξύ παρανομίας και ζημιογόνου αποτελέσματος και η πλήρωση της υποκειμενικής υπόστασης προϋποθέτει δόλο ή βαριά αμέλεια του δικαστικού λειτουργού¹⁰³. Οι προϋποθέσεις παραδεκτού της άσκησης της αγωγής κακοδικίας-μεταξύ άλλων- αναγράφονται στο άρθρο 6 εδ. 3 και 4 και άρθρο 8 του νόμου 693/1977, σύμφωνα με τα οποία 1. θα πρέπει να έχουν ασκηθεί τα προβλεπόμενα τακτικά ένδικα μέσα κατά της αποφάσεως από την οποία ο ενάγων υπέστη τη ζημία¹⁰⁴, 2. θα πρέπει να προκύπτει ότι ο ζημιωθείς δεν θα μπορούσε να αποφύγει τη ζημία με νόμιμα μέσα άλλα (πλην των έκτακτων ενδίκων μέσων) και 3. η

ελευθερία τους, συνδεδόμνη αρρήκτως με τη διαδικασία απονομής της ποινικής δικαιοσύνης, ρυθμίζεται ειδικώς από τις διατάξεις των άρθρων 533 – 545 του Κώδικα Ποιν. Δικονομίας. Ως εκ τούτου, η αξίωση αυτή δεν μπορεί να ικανοποιηθεί κατά τις περί αστικής ευθύνης του Δημοσίου από παράνομες πράξεις ή παραλείψεις των οργάνων του διατάξεις του άρθρου 105 του Εισαγωγικού Νόμου του Αστικού Κώδικα. Συνεπώς, οι σχετικές διαφορές δεν αποτελούν διοικητικές διαφορές ουσίας κατά το άρθρο 1 παρ. 2, περ. η' του ν. 1406/1983 (Α' 182) και, επομένως, οι διαφορές αυτές δεν ανήκουν στη δικαιοδοσία των τακτικών διοικητικών δικαστηρίων.»

¹⁰² Γέσιου-Φαλτσή, Π., ο.π. (σημ. 91), σελ. 563, Μαθιουδάκης, Ι., ο.π. (σημ. 75), σελ. 195, οι οποίοι χαρακτηρίζουν την αγωγή κακοδικίας (ιδιάζον) ένδικο βοήθημα, Πράτσιας, Θεμ. ΝΘ', 1948, σελ. 252 επ.

¹⁰³ Άρθ. 6 ν. 693/1977 «1.Οι δικαστικοί λειτουργοί ευθύνονται κατά την άσκηση των αναγόμενων εις την δικαστικήν λειτουργίαν καθηκόντων των μόνο ένεκα δόλου ή βαρείας αμέλειας ή αρνησιδικίας, εφόσον προέκυψε ζημία εις τον ενάγοντα. 2. Αρνησιδικία εκ μέρους των δικαστικών λειτουργών υπάρχει τότε μόνον, όταν αυτοί αρνούνται αδικαιολόγητως να αποφανθούν επί νομίμως υποβαλλόμενων αιτήσεων των διαδίκων ή παρελκύουν αδικαιολογήτως την έκδοσιν αποφάσεων επί υποθέσεων ώριμων προς τούτο, υφ' οιανδήποτε πρόφασιν και ιδίως την της σιωπής ή ασάφειας του νόμου»

¹⁰⁴ Ειδικό Δικαστήριο Κακοδικίας 3/1967, 3/1976, 6/1984

αγωγή κακοδικίας θα πρέπει να ασκηθεί εντός εξαμήνου από το αμετάκλητο της απόφασης ή από του ενάγοντος γνώση της παράνομης πράξης ή παράλειψης.

Χωρίς να μακρηγορήσουμε με τις βελτιώσεις στις οποίες προέβη ο νομοθέτης προκειμένου να καταστήσει τον σύστημα της αστικής προσωπικής ευθύνης των δικαστικών λειτουργιών περισσότερο αποτελεσματικό π.χ. με την άρση της προϋπόθεσης προηγούμενης άδειας ή προπαρασκευαστικής διαδικασίας για την άσκηση της αγωγής κακοδικίας ή τη σύνθεση αυτού¹⁰⁵, θα επισημάνουμε τα εξής:

1. Η σημαντικότερη διαφορά μεταξύ της αστικής ευθύνης του Δημοσίου βάσει του νομοθετικού πλαισίου του άρθρου 105 και 106 ΕισΝΑΚ αφενός και του νομοθετικού πλαισίου του Ν. 693/77 αφετέρου, είναι αυτή της αντικειμενικής ευθύνης έναντι της υποκειμενικής ευθύνης, η συνδρομή της οποίας αντίστοιχα απαιτείται. Η 'υποκειμενική υπόσταση' της προσωπικής ευθύνης των δικαστικών λειτουργιών προϋποθέτει δόλο ή βαριά αμέλεια. Η έννοια του δόλου¹⁰⁶ και της βαριάς (ασύγνωστης) αμέλειας¹⁰⁷ φυσικά προβλημάτισε τον εφαρμοστή του δικαίου. Σύμφωνα με τις διατάξεις 27, 28 του Π.Κ. ο δόλος διακρίνεται σε άμεσο δόλο α' βαθμού, όταν ο δράστης επιδιώκει με την πράξη ή παράλειψή του τη φυσική μεταβολή, σε άμεσο δόλο β' βαθμού όταν ο δράστης αποδέχεται τη φυσική μεταβολή ως αποτέλεσμα της πράξης ή παράλειψής του και γνωρίζει ότι η ενέργειά του είναι αναγκαία για την επέλευση του αποτελέσματος και σε ενδεχόμενο δόλο όταν ο δράστης αποδέχεται τη φυσική μεταβολή ως αποτέλεσμα της ενέργειάς του και γνωρίζει ότι η ενέργειά του ενδέχεται να επιφέρει το αποτέλεσμα που τελικά αποδέχεται». Με βαριά αμέλεια ή άλλως ενσυνείδητη ή ασύγνωστη αμέλεια ο δράστης πράττει όταν γνωρίζει ότι η ενέργειά του

¹⁰⁵ Γέσιου-Φαλτσή, Π., ο.π. (σημ. 91), σελ. 557-558: σύμφωνα με το άρ. 1 του Β.Δ. της 8^{ης} Ιουλίου 1838 πριν την άσκηση την αγωγής κακοδικίας θα έπρεπε να χορηγηθεί άδεια από το αρμόδιο πολιτικό δικαστήριο και με το Σ. του 1911 η άδεια υποκαταστάθηκε με προπαρασκευαστική διαδικασία.

Η σύνθεση του δικαστηρίου κακοδικίας ήταν πενταμελής (3 δικαστές, 1 καθηγητή της νομικής σχολής και 1 δικηγόρο), ενώ με το Σ του 1952 έγινε επταμελής (2 δικαστές, 2 καθηγητές της νομικής σχολής και 3 δικηγόρους). Σήμερα με το Σ. 2008 παρέμεινε επταμελής (3 δικαστές, 2 καθηγητές και 2 δικηγόρους), ορίζει, λοιπόν, το άρθ. 99 παρ. 1: «...που συγκροτείται από τον Πρόεδρο του Συμβουλίου της Επικρατείας, ως Πρόεδρό του, και από έναν σύμβουλο της Επικρατείας, έναν αρεοπαγίτη, έναν σύμβουλο του Ελεγκτικού Συνεδρίου, δύο τακτικούς καθηγητές νομικών μαθημάτων των νομικών σχολών των πανεπιστημίων της χώρας και δύο δικηγόρους μέλη του Ανώτατου Πειθαρχικού Συμβουλίου των δικηγόρων, ως μέλη, που ορίζονται με κλήρωση»

¹⁰⁶ Δ.Α.Κ. 5/1976 : «Δόλος, είναι η πρόθεση των εναγόμενων (δικαστών), που εν γνώσει τους κατευθύνεται ευθέως ή ενδεχομένως προς το παράνομο αποτέλεσμα, δηλαδή την πρόκληση ζημίας του ενάγοντα», Δ.Α.Κ. 2/2008: «...δόλος είναι η πρόθεση του εναγομένου που κατευθύνεται με γνώση ευθέως ή ενδεχομένως, στην πρόκληση ζημίας στον ενάγοντα...» .

¹⁰⁷ Δ.Α.Κ. 5/1950, Θέμ. ΞΒ', 1951, σελ. 48 προσδιορίζεται ως ασύγνωστη αμέλεια η ευθεία αντίθεση της δικαστικής ερμηνείας με τον νόμο, τη νομολογία και την ομόφωνη νομική θεωρία, Δ.Α.Κ. 2/2008: «...βαριά δε αμέλεια νοείται η ιδιαίτερα μεγάλη και ασυνήθως σοβαρή παράλειψη της προσήκουσας επιμέλειας, με μέτρο το υπαγορευόμενο από την κοινή πείρα και σύνεση, ενόψει και των περιστάσεων που συντρέχουν κάθε φορά...»

ενδέχεται να επιφέρει το φυσικό αποτέλεσμα, αλλά συνεχίζει αυτή την ενέργεια ελπίζοντας ότι το αποτέλεσμα δεν θα πραγματοποιηθεί.¹⁰⁸ Η αναφορά μας, όμως, και στις διατάξεις του αστικού δικαίου για τον προσδιορισμό της έννοια του δόλου και της αμέλειας επιβάλλεται, άλλως η προσέγγιση θα ήταν ανεπαρκής. Εξάλλου, ο εφαρμοστής του δικαίου, κατά πάγια νομολογιακή γραμμή¹⁰⁹, ακολουθεί τους όρους της αστικής αδικοπραξίας κατ' άρ. 914 επ. για την ερμηνεία του δόλου και της βαριάς αμέλειας¹¹⁰. Κατά την επικρατούσα θεωρία της βούλησης δόλος άμεσος ή ενδεχόμενος υπάρχει όταν ο δράστης προέβλεψε ως βέβαιο ή ενδεχόμενο, αντίστοιχα, το αποτέλεσμα της παράνομης ενέργειας του και το αποδέχτηκε, ενώ αμέλεια κατ' αρ. 330 εδ. β' Α.Κ. 'υπάρχει όταν δεν καταβάλλεται η επιμέλεια που απαιτείται στις συναλλαγές', πρόκειται, όμως, για μια ελλιπή προσέγγιση του όρου, αφού λείπει το στοιχείο της ψυχικής στάσης του δράστη, ώστε κατά την άποψη που επικρατεί σήμερα να γίνεται λόγος για αμέλεια όταν δεν επιδεικνύεται η συμπεριφορά που θα έδειχνε ο μέσος, συνετός άνθρωπος του 'κύκλου' (λ.χ. επαγγελματικός), στον οποίο ανήκει ο ζημιώσας. Η διαφορά ανάμεσα στη διάκριση του δόλου και της αμέλειας κατά το ποινικό και το αστικό δίκαιο έγκειται στο ότι η αποζημίωση κατά το αστικό δίκαιο επιβάλλεται πάντα ανεξάρτητα από το βαθμό υπαιτιότητας (άρ. 330, 914, 198 Α.Κ.)¹¹¹, όμως για την αστική ευθύνη των δικαστικών οργάνων δεν αρκεί η όποια υπαιτιότητα. Η ανωτέρω εννοιολογική προσέγγιση του δόλου και της βαριάς αμέλειας αποσκοπεί στο να καταδειχθεί η δυσκολία απόδειξης της προσωπικής ευθύνης των δικαστικών λειτουργών-όχι μόνο αναφορικά με τη διάκριση της ασυνείδητης με την ενσυνείδητη αμέλεια, αλλά και με τη διάκριση των ορίων της ενσυνείδητης αμέλειας και της ελεύθερης εκτίμησης των αποδείξεων¹¹², σε αντίθεση με την αντικειμενική ευθύνη που θεμελιώνεται στα προαναφερθέντα άρθρα του ΕισΝΑΚ και η οποία είναι άμεση, απλά

¹⁰⁸ Μανωλεδάκης Ι., Ποινικό δίκαιο, Θεσσαλονίκη: εκδόσεις Σάκκουλα, 1992, σελ.158-171

¹⁰⁹ Δ.Α.Κ. 2/2008 «...Από τις διατάξεις αυτές και ιδίως εκείνη του άρθρου 6 παρ. 1 του Ν. 693/1977 προκύπτει ότι οι δικαστικοί λειτουργοί δωσιδικούν αποκλειστικώς και μόνον ενώπιον των του ανωτέρω ειδικού δικαστηρίου για όλες τις πράξεις ή παραλείψεις τους.... Η διάταξη αυτή αποτελεί ειδική εφαρμογή των αρχών που καθιερώνονται στα άρθρα 914 επ. του Αστικού Κώδικα και απαιτεί να συντρέχουν οι όροι γενικώ του αστικού αδικήματος, με την προϋπόθεση ότι δεν αρκεί η οποιαδήποτε υπαιτιότητα των δικαστικών λειτουργών, αλλά πρέπει να έχει διαπραχθεί από τους εναγομένους σφάλμα προφανές...»

¹¹⁰ Ράικος, Δ. Δικαστική ανεξαρτησία και αμεροληψία, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: εκδόσεις Σάκκουλα, 2008, σελ. 166

¹¹¹ Δεληγιάννης, Ι., Κορνηλάκης, Π., Ειδικό Ενοχικό Δίκαιο (III), Θεσσαλονίκη: εκδόσεις Σάκκουλα, 1992, σελ.158-159

¹¹² Αγγελής, Φ., Αγωγής κακοδικίας για ασύγνωστον παραδρομήν, ΝοΒ 13, 1965, σελ. 98 «...όμως λίαν δυσχερή καθίστανται και τα προς απόδειξιν μέσα και κριτήρια δια την παραδοχήν ασυγγνώστου αμελείας ή παραδρομής ή αρνησιδικίας του υποχρέου επί τιούτων λόγων στηριζομένης αγωγής κακοδικίας, εναντίον υποχρέου δια την αποκατάστασιν υπ' αυτού επελθούσης ζημίας, λόγω της φύσεως και εκτάσεως των δικαιοδοτικών δικαιωμάτων του υποχρέου και ζημιώσαντος...»

προσηλωμένη στο αντικειμενικό γεγονός της επελθούσας ζημίας στον πολίτη από πράξη ή παράλειψη του δημοσίου οργάνου.

2. Η ‘ευνοϊκή’ μεταχείριση του δικαστή για την προάσπιση της ανεξαρτησίας του κι ως εκ τούτου για την ενίσχυση της αμεροληψίας κατά την εκτέλεση των καθηκόντων του είναι εμφανής στις διατάξεις του Ν. 693/1977. Ήδη έχουν παρατεθεί οι διατάξεις των αρ. 6 εδ. 3 και 4 και άρθρο 8 του νόμου 693/1977, από τις οποίες συνάγεται, όπως αναφέρει η Γέσιου-Φαλτσή και ο Ράικος Δ.¹¹³, ότι η αγωγή κακοδικίας αντιμετωπίζεται ως *ultimum remedium*, αφού θα πρέπει να έχουν ασκηθεί τα προβλεπόμενα τακτικά ένδικα μέσα κατά της αποφάσεως από την οποία ο ενάγων υπέστη τη ζημία, θα πρέπει να προκύπτει ότι ο ζημιωθείς δεν θα μπορούσε να αποφύγει τη ζημία με νόμιμα μέσα άλλα (πλην των έκτακτων ενδίκων μέσων) και με αποκορύφωμα της προσπάθειας συρρίκνωσης της αστικής δικαστικής ευθύνης να τίθεται από τον νομοθέτη σύντομο χρονικό διάστημα αυτό του εξαμήνου για την άσκηση της αγωγής κακοδικίας από το αμετάκλητο της απόφασης ή από του ενάγοντος γνώση της παράνομης πράξης ή παράλειψης.

3. Από την αναδίφηση των αποφάσεων του Ειδικού Δικαστηρίου Αγωγών Κακοδικίας συμπεραίνεται ότι ο αριθμός των εκδικασθεισών καταδικαστικών υποθέσεων σε βάρος δικαστικών λειτουργών είναι ελάχιστος¹¹⁴. Ερμηνευμένο το γεγονός αυτό ως σημάδι μη ικανοποιητικής λειτουργίας του ειδικού αυτού δικαστηρίου θα μπορούσε να αποδοθεί στη διστακτικότητα κίνησης της διαδικασίας από μέρους των ζημιωμένων πολιτών και των δικηγόρων να αναλάβουν τέτοιες υποθέσεις, αφού ο κύριος όγκος των εισαχθεισών υποθέσεων στηρίζονται στην βαρεία αμέλεια των δικαστικών λειτουργών, στην απροθυμία των δικαστών μελών να καταδικάσουν δικαστές διαγιγνώσκοντας δόλο και βαριά αμέλεια κατά την τέλεση των καθηκόντων τους¹¹⁵, στην αυστηρότητα των προϋποθέσεων που απαιτούνται για την άσκηση της αγωγής κακοδικίας σε σημείο που να αναφέρεται στο έργο του Ευκλείδη ‘Ερμηνεία του

¹¹³ Ράικος, Δ., ο.π. (σημ. 110), σελ. 166

¹¹⁴ Αγγελής, Φ., ο.π. (σημ. 112), σελ. 97 γράφει το έτος 1965: «Η κατά το άρθρον 110 Σ. και τον νόμον 407/1914 εκδοθείσα υπ’ αριθμ. 3/1964 απόφασις του Ειδικού Δικαστηρίου προς εκδίκασιν αγωγών κακοδικίας, είναι η μοναδική πρώτη και κατά παμψηφίαν άμα εκδοθείσα, καταψηφιστική, κατά ανωτέρου δικαστικού της τακτικής Δικαιοσύνης, απόφασις αυτου... από την έναρξη εφαρμογής αυτού (δικαστηρίου κακοδικίας), ήτοι από της 25^{ης} Απριλίου 1929» www.enet.gr/?i=news.el.article&id=232397: Στο άρθρο της εφημερίδας Ελευθεροτυπία (enet.gr) την 11-12-2010 «Η Δικαιοσύνη αθώνει τον εαυτό της» της Κατερίνας Κατη γίνεται λόγος για αριθμό 350 περίπου εκδικασθεισών υποθέσεων από το Ειδικό Δικαστήριο Αγωγών Κακοδικίας, εκ των οποίων εκδόθηκαν δύο καταδικαστικές κατά τα έτη 1964 και 1966.

¹¹⁵ Δαγτόγλου, Π., ο.π. (σημ. 23), σελ. 848 «στην πράξη ο θεσμός της κακοδικίας έχει μικρή σημασία, λόγω της απροθυμίας του αρμόδιου ειδικού δικαστηρίου να καταδικάσει συναδέλφους του δικαστικού λειτουργός, εν όψει μάλιστα της άμεσης ευθύνης τους έναντι του ζημιωθέντος»

Κώδικος Πολιτικής Δικονομίας Γ' ότι «οι περί κακοδικίου ορισμοί του νόμου παρ' ημίν εχρησίμευσαν κυρίως εις το να καταστήσουν ανύπαρκτον την ευθύνην των δικαστών»¹¹⁶. Από την άλλη όψη, όμως, κι ένας υπέρογκος αριθμός καταδικαστικών αποφάσεων σε βάρος των δικαστικών λειτουργών από το Δ.Α.Κ. θα οδηγούσε ενδεχομένως στο συμπέρασμα ότι το δικαστήριο ως όργανο απονομής δικαιοσύνης, εγγυητής του Κράτους Δικαίου, των κοινωνικών και ατομικών δικαιωμάτων, που απορρέουν από αυτό, πάσχει. Επομένως, ο όποιος προβληματισμός ως προς την αποτελεσματικότητα ή μη της λειτουργίας του Δ.Α.Κ. δεν πρέπει να επικεντρώνεται στον αριθμό των καταδικαστικών αποφάσεων, αλλά στην παράβλεψη του αντικειμενικού αποτελέσματος της ζημίας που υφίσταται ο πολίτης από την παράνομη ενάσκηση των δικαστικών καθηκόντων και στη σύνδεση του με τον βαθμό υπαιτιότητας του ενεργήσαντος¹¹⁷.

4.Η προσωπική ευθύνη του δικαστικού λειτουργού λόγω πρόκλησης ζημίας στον ενάγοντα κατά την άσκηση των δικαιοδοτικών τους καθηκόντων από δόλο ή βαριά αμέλεια ή αρνησιδικία καθίσταται «συλλογική» και η ψυχική στάση του δόλου ή της βαριάς αμέλειας του ενός δικαστή τεκμαίρεται και για τους λοιπούς συναδέλφους του στην περίπτωση που η αγωγή κακοδικίας στρέφεται κατά δικαστικής απόφασης πολυμελούς δικαστηρίου (αναλογικά εφαρμοζόμενο και στην περίπτωση έκδοσης βουλεύματος από το Συμβούλιο Πλημμελειοδικών ή Εφετών, αρ. 305, 316 ΚΠΔ). Σύμφωνα με την απόφαση 1/1980 Δ.Α.Κ.¹¹⁸ «δέον να ασκείται αυτή (η αγωγή κακοδικίας) υποχρεωτικώς κατά πάντων των του δικαστηρίου μελών ως εκ της συλλογικής αυτών ενεργείας της αγωγής εις την δικαιοδοτικήν απόφασιν της αγωγής εις την δικαιοδοτικήν απόφασιν». Το Δ.Α.Κ. στηρίζει τη στάση του στον κίνδυνο παραβίασης της εχεμύθειας των δικαστικών διασκέψεων, μη δυνάμενου έτσι του τυχόν μειοψηφίσαντος δικαστή να απαλλαγεί της αστικής ευθύνης, επιπλέον στο γεγονός ότι η βαριά αμέλεια στην έκδοση της απόφασεως δεν είναι δυνατόν να αποδοθεί σε έναν μόνο δικαστή με τη δικαιολογία ότι μπορούσαν οι υπόλοιποι να προλάβουν την αμέλεια αυτού. Αποκλείει περεταίρω τη δυνατότητα αναγωγής, κατά τις σχετικές διατάξεις του Α.Κ., του τυχόν καταδικασθέντος δικαστικού λειτουργού κατά των

¹¹⁶ Γέσιου-Φαλτσή, Π., ο.π. (σημ. 91), σελ. 358, σημ. 49, σελ. 566-567

¹¹⁷ Μανωλεδάκης, Ι., ο.π. (σημ. 108), σελ. 158 «Σ' ένα αντικειμενικό σύστημα ποινικού δικαίου αφετηρία του ποινικού ενδιαφέροντος αποτελεί το αποτέλεσμα των πράξεων, αλλά μόνο σ' αυτό δεν μπορεί να δομηθεί ποινικό αδίκημα. Γιατί τότε θα είχαμε καθιέρωση αντικειμενικής ποινικής ευθύνης κάτι που αποκρούεται από το Σύνταγμα αρ. 2 παρ. 1, που δεν επιτρέπει τη μεταχείριση του ανθρώπου ως αντικείμενο...πρέπει το αποτέλεσμα να συνδέεται υποκειμενικά», ενώ στην αναζήτηση της κρατικής αστικής ευθύνης αφετηρία του ενδιαφέροντος είναι το αποτέλεσμα της πράξης και όχι το υποκείμενο που ενήργησε, έτσι στην περίπτωση της προσωπικής αστικής ευθύνης των δικαστών θα μπορούσαμε να κάνουμε λόγο για ποινικοποίηση αυτής.

¹¹⁸ Δ.Α.Κ. 1/1980, Εφ.Ελλην.Νομ. 47, 1980, σελ. 527 επ.

λοιπών συναδέλφων του λόγω του ότι το πνεύμα της αγωγής κακοδικίας και της αστικής ευθύνης των δικαστών είναι αυτή να περατώνεται σε μία δίκη, εντός σύντομου χρονικού διαστήματος προκειμένου οι δικαστικοί λειτουργοί να διεξάγουν ανενόχλητοι το κύριο έργο τους, της απονομής δικαιοσύνης. Δύο μέλη είχαν διαφορετική γνώμη και υποστήριζαν ότι η αγωγή κακοδικίας κατά ενός μόνο δικαστή εκ των πλειόνων της συνθέσεως στηρίζεται στη διατύπωση του αρ. 1 παρ. 2 του Ν. 693/77. Η αποδοχή αυτής της στάσης από μέρος του Δ.Α.Κ. εγείρει πολλούς προβληματισμούς.

Υπό την οπτική των ευρωπαϊκών και διεθνών συμβάσεων για την ευθύνη των δικαστικών οργάνων παρατηρητέο είναι ότι τα ευρωπαϊκά και διεθνή κείμενα χαρακτηρίζονται από τον λιτό και γενικό τους χαρακτήρα αναφορικά με την αναγνώριση ή μη προσωπικής αστικής ευθύνης των δικαστών, η εξισορρόπηση της δικαστικής ανεξαρτησίας αλλά και της ευθύνης που υπέχουν τα δικαστικά όργανα είναι βασικό μέλημα του Έλληνα νομοθέτη, έτσι ενδεικτικά αναφέρουμε τα εξής: 1. Με τον νόμο 1705/1987 (ΦΕΚ 89 Α΄) κυρώθηκε η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, όπως τροποποιήθηκε από τα Πρωτόκολλα υπ' αριθ. 11 και 14 συνοδευόμενη από τα Πρωτόκολλα υπ' αριθ. 1, 4, 6, 7, 12 και 13, σύμφωνα με την οποία και το άρθρο 3 του Πρωτοκόλλου 7 «Όταν ένα πρόσωπο καταδικάστηκε με αμετάκλητη απόφαση για αξιόποινη πράξη και η καταδίκη αυτή ακυρωθεί ή όταν στο πρόσωπο αυτό απονεμηθεί χάρη με βάση ένα νέο ή μεταγενέστερο της απόφασης γεγονός που αποδεικνύει άμεσα ότι υπήρχε δικαστική πλάνη, τότε το πρόσωπο που υποβλήθηκε σε ποινή, η οποία ήταν αποτέλεσμα αυτής της καταδίκης, θα αποζημιώνεται σύμφωνα με το νόμο ή την πρακτική που ακολουθείται στο Κράτος, για το οποίο πρόκειται, εκτός εάν αποδειχθεί ότι η μη έγκαιρη αποκάλυψη του άγνωστου γεγονότος οφείλεται ολικά ή μερικά σ' αυτό το πρόσωπο». 2. Με το ενδέκατο άρθρο του Ν. 2865/2000, συμμορφωμένο το ελληνικό κράτος με το άρθρο 46 παρ. 1 της Ευρωπαϊκής Συμβάσεως για τα δικαιώματα του Ανθρώπου, προστέθηκε η πέμπτη παράγραφος στο αρ. 525 ΚΠΔ (επανάληψη της ποινικής δίκης σε όφελος του καταδικασμένου), σύμφωνα με την οποία επαναλαμβάνεται η ποινική δίκη και στην περίπτωση που με απόφαση του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου διαπιστώνεται ότι παραβιάστηκε δικαίωμα σχετικά με τον δίκαιο χαρακτήρα της διαδικασίας ή την ουσιαστική διάταξη που εφαρμόστηκε, 3. Το άρθρο 525 Α του ΚΠΔ, όπως προστέθηκε με το δωδέκατο άρθρο του Ν. 3060/2002 (ΦΕΚ 242 Α΄), αφορά την επανάληψη της ποινικής διαδικασίας κατά το μέρος που κρίθηκε ότι το Δημόσιο δεν υπέχει αποζημίωση ή η επιδικασθείσα αποζημίωση κατ' εφαρμογή του αρ. 533 ΚΠΔ είναι ανεπαρκής και προηγήθηκε απόφαση διαπιστωτική από το Ευρωπαϊκό

Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, 4. Στο άρ. 5 του Ευρωπαϊκού Χάρτη για το Νομικό Καθεστώς των Δικαστών, που εγκρίθηκε στο Στραμβούργο στις 8-10 Ιουλίου 1998 στα πλαίσια του Συμβουλίου της Ευρώπης, γίνεται αναφορά καταρχήν στην πειθαρχική ευθύνη των δικαστών και αναγνωρίζει στην παρ. 2 του άρθρου αυτού την αρχή της αστικής ευθύνης του κράτους για παράνομες πράξεις ή παραλείψεις του δικαστικού οργάνου κατά την άσκηση των καθηκόντων του, καθώς και το δικαίωμα αναγωγής του Κράτους κατά του δικαστικού οργάνου σε περίπτωση βαρέως σφάλματος, για να τονίσει στο άρ. 10 τον αποκλεισμό της προσωπικής αστικής ευθύνης του δικαστή, 5. Στο άρ. 10 του Οικουμενικού Χάρτη του δικαστή στα πλαίσια του Κεντρικού Συμβουλίου της Διεθνούς Ένωσης Δικαστών το 1999, γίνεται λόγος για τη δυνατότητα έγερσης αστικής αγωγής ή ποινικής δίωξης κατά του δικαστή υπό την προϋπόθεση διασφάλισης της δικαστικής ανεξαρτησίας και τέλος 6. Με τον Ν. 2957/2001 (ΦΕΚ Α' 260), με τον οποίο κυρώθηκε η Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης για θέματα Αστικού Δικαίου περί διαφθοράς (Στρασβούργο 4 Νοεμβρίου 1999) αναγνωρίζεται η υποχρέωση του Δημοσίου προς αποκατάσταση των ζημιών που επήλθαν από πράξεις διαφθοράς των οργάνων του κατά τις διατάξεις των αδικοπραξιών και ειδικότερα καθιερώνεται η εις ολόκληρον ευθύνη προς αποζημίωση του Δημοσίου και δικαστικού λειτουργού, κατά του οποίου έγινε δεκτή αγωγή κακοδικίας για πράξεις διαφθοράς κατά την ενάσκηση των καθηκόντων του.¹¹⁹

Ο Έλληνας νομοθέτης με τις ανωτέρω διατάξεις και δη με το σύστημα της προσωπικής αστικής ευθύνης των δικαστικών λειτουργών απέβλεψε στην δίκαιη και ανεμπόδιστη απονομή της δικαιοσύνης, στην ενίσχυση της αμερόληπτης άσκησης του δικαστικού καθήκοντος, όμως τα καίρια ερωτήματα που παραμένουν είναι το κατά πόσο το υπάρχον νομοθετικό καθεστώς της προσωπικής αστικής ευθύνης συνιστά νομικό 'σκόπελο' εφαρμογής της διάταξης του αρ. 105 ΕισΝΑΚ από τους εφαρμοστές του δικαίου, αν συμβαδίζει με τις νομολογιακές εξελίξεις σε ευρωπαϊκό επίπεδο, καθόσον η υπεροχή του κοινοτικού δικαίου και η άμεση εφαρμογή αυτού από τον εθνικό-ενωσιακό δικαστή είναι επιβεβλημένη (αρ. 28 Σ) και εάν η νομική επιστημονική κοινότητα διαδραματίζει ενεργό ρόλο σε αυτή την αλλαγή.

B.2. Θεωρητική προσέγγιση του θεσμού της αστικής ευθύνης οργάνων της δικαστικής εξουσίας

¹¹⁹ Ράικος, Δ., ο.π. (σημ. 110), σελ. 167, 170-177

Ο χώρος της νομικής επιστημονικής κοινότητας θα μπορούσαμε να πούμε ότι εκφράστηκε με θάρρος είτε υπέρ, είτε κατά της αναγνώρισης αστικής ευθύνης του Δημοσίου για τις ενέργειες των οργάνων της δικαστικής εξουσίας κατ' άρ. 105-106 ΕισΝΑΚ, θέτοντας ισχυρά επιχειρήματα εκατέρωθεν. Η αναλυτική καταγραφή των θέσεων κάποιων από τους νομικούς επιστήμονες αποσκοπεί να καταδείξει τη θέση εκάστου, αλλά και την τάση υπερίσχυσης της μίας θέσης, ώστε να μπορούμε να μιλάμε σήμερα για την επικρατούσα τοποθέτηση της θεωρίας στο εν λόγω ζήτημα.

Το έτος 1948, ο Κωνσταντίνος Καύκας¹²⁰, αεροπαγίτης, δημοσίευσε στο νομικό περιοδικό Θέμις άρθρο του σχετικά με την ευθύνη του Δημοσίου από πράξεις ή παραλείψεις των οργάνων του. Η θέση του ως προς την αναγνώριση αστικής ευθύνης του Δημοσίου από πράξεις ή παραλείψεις της οργάνων της δικαστικής λειτουργίας είναι ξεκάθαρη *«φρονώ ότι και υπό την ισχύν του άρθρου τούτου -105 ΕισΝΑΚ- η αυτή δέον να δοθή λύσις, του ανεύθυνου δηλαδή του Δημοσίου δια τας πράξεις των δικαστικών λειτουργών και υπαλλήλων, εισαγγελέων και έμμισθων δικαστικών κλητήρων, ας ούτοι ενήργησαν κατά την άσκησιν της εις αυτούς ανατεθείσης δημοσίας εξουσίας»*. Η επιχειρηματολογία στήριξης της αρνητικής του θέσης ήταν αυτή που η νομολογία ακολούθησε μέχρι πρόσφατα. Το πρώτο επιχειρήμα αφορά την προσωπική και λειτουργική ανεξαρτησία που απολαμβάνουν εκ του Συντάγματος οι δικαστικοί λειτουργοί, η οποία καθιστά ανέφικτη τη ρυθμιστική επέμβαση της εκτελεστικής εξουσίας, ειδικότερα αναφέρει *«δεν δύναται να θεωρηθεί υπεύθυνον το Δημόσιον δια πράξεις εκείνων εκ των οργάνων του (ως των δικαστών κλπ) τα οποία ασκούντα δυνάμει του Συντάγματος ιδίαν εξουσίαν εν τη πολιτεία, ουδεμίαν εξάρτησιν έχουσι παρά της Εκτελεστικής τοιαύτης, ήτις ως εκ τούτου ουδαμώς δύναται να επέμβη ρυθμιστικώς εν τη ασκήσει της ιδιαιτέρας δικαιοδοσίας των δικαστικών λειτουργών, υποδεικνύουσα ή διαγράφουσα εις αυτούς ποιάν απόφασιν δέον να λάβωσιν εφ' εκάστης υποθέσεως, γεγονός όπερ αυτή δύναται να πράξη επί πάντων των λοιπών διοικητικών υπαλλήλων»*. Αξιοσημείωτη είναι η ταύτιση από μέρους του Κ. Καύκα της έννοιας του Δημοσίου με αυτή της εκτελεστικής εξουσίας, η οποία μας παραπέμπει στην ερμηνεία από μέρους του Ε. Σπηλιωτόπουλου¹²¹ του Κράτους με τη στενή του όρου έννοια, καλούμενο συνήθως Δημόσιο, και αποτελούμενο από τα διοικητικά όργανα, όπως αυτά προβλέπονται από το Σύνταγμα, τη νομοθεσία και τις εξαρτημένες και αυτοτελείς δημόσιες υπηρεσίες. Φαίνεται, ας μας επιτραπεί η τόλμη τοιαύτης ερμηνείας, να αναγνωρίζει ευθύνη του Δημοσίου, με την ως άνω στενή του όρου έννοια, μόνο για τις

¹²⁰ Καυκάς, Κ., ο.π. (σημ. 68), σελ.859 επ.

¹²¹ Σπηλιωτόπουλος, Ε., ο.π. (σημ. 45) , σελ. 12

ενέργειες των οργάνων της εκτελεστικής εξουσίας. Περαιτέρω, επιχειρηματολογεί παραθέτοντας τον νόμο 4915/1931, με τον οποίο ιδρύεται ευθύνη του Δημοσίου προς αποζημίωση στην περίπτωση αδίκως καταδικασθέντων και προφυλακισθέντων, καθώς και τα άρ. 56 ΚΠολΔ και 65 ΚΠΔ και τον Ν. 407/1914, που ρυθμίζει την αγωγή κακοδικίας, σημειώνοντας ότι εάν ήταν πρόθεση του νομοθέτη η θεμελίωση ευθύνης του Δημοσίου για τις ενέργειες των δικαστικών οργάνων με το άρ. 105 ΕισΝΑΚ, θα προέβαινε στην κατάργηση αυτών των νομοθετημάτων. Επίσης, τονίζει ότι ο νομοθέτης καθορίζοντας με το άρ. 1345 ΑΚ το ανεύθυνο του Δημοσίου για τις πράξεις ή παραλείψεις των υποθηκοφυλάκων(προβαίνοντας έτσι και σε άρση όποιας αμφισβήτησης και για το αν οι υποθηκοφύλακες είναι δικαστικοί λειτουργοί), θα ήταν ασυνεπής αναγνωρίζοντας ευθύνη του κατ' άρ. 105 ΕισΝΑΚ για τις ενέργειες των δικαστικών λειτουργών και καταλήγει συμπεραίνοντας ότι οι ανωτέρω νομοθετικές ρυθμίσεις δεν πραγματεύονται το ίδιο θέμα, ώστε να καταργηθούν με την εισαγωγή του άρ. 105 ΕισΝΑΚ.

Ο Ηλίας Κυριακόπουλος στην τέταρτη έκδοση του έργου του 'Ελληνικόν Διοικητικόν Δίκαιον' το έτος 1961, διατυπώνει την άποψη ότι εφόσον ο νόμος καμία διάκριση δεν κάνει περί του όρου 'όργανο του κράτους' στο άρ. 105 ΕισΝΑΚ, αυτό περιλαμβάνει και τα όργανα της δικαστικής λειτουργίας. Επιχειρηματολογεί υπέρ της αναγνώρισης της κρατικής αστικής ευθύνης για τις ενέργειες των δικαστικών οργάνων κατ' άρ. 105 ΕισΝΑΚ καθιστώντας σαφές ότι η αρχή της ανεξαρτησίας των εξουσιών ερμηνεύεται όχι μόνο ως ανεξαρτησία της δικαστικής εξουσίας έναντι της διοικητικής, αλλά και το αντίθετο, τοποθετούμενες και οι δύο υπό την σκέπη της πολιτικής εξουσίας, ειδικότερες εκδηλώσεις της οποίας είναι. Αναφέρει συγκεκριμένα, υπενθυμίζοντας την οργανική θεωρία¹²² και τη γερμανική προέλευση του θεσμού της αστικής ευθύνης ότι « *εάν το κράτος ευθύνεται για τας αδίκους ενεργείας των διοικητικών οργάνων του, δια τον αυτόν λόγον δέον να ευθύνεται και δια τα των δικαστικών αυτού οργάνων*», γιατί και τα δύο είναι όργανα του κράτους. Προβαίνει στη διευκρίνιση ότι η προσωπική ευθύνη εκ της αγωγής κακοδικίας των δικαστικών λειτουργών δεν αποκλείει την κρατική ευθύνη, η οποία είναι εντελώς ανεξάρτητη, για να συμπληρώσει ότι από τη συνύπαρξη των διατάξεων αυτών-των περί κακοδικίας και

¹²² Δεμερτζής, Κ., εδίδασκε « *Ως οι διοικητικοί, ούτω και οι δικαστικοί υπάλληλοι, ενεργούντες εντός του κύκλου των ανατεθειμένων αυτοίς καθηκόντων, εισί νόμιμοι και άμεσοι αντιπρόσωποι του κράτους, όπερ, ενασκουν την κυριαρχίαν, υπόχρεοι πάντας, όπως δικάζονται ενώπιον των δικαστηρίων και συμμορφώνονται προς τας πράξεις και αποφάσεις των υπαλλήλων της δικαστικής εξουσίας. Επομένως, ουδείς λόγος υπαρχει όπως εξαιρέσωμεν το Κράτος της (επικουρικής) ευθύνης δια τας παρανόμους πράξεις και παραλείψεις των δικαστικών υπαλλήλων*», αναφέρεται από τον Στασινόπουλο, Μ., ο.π. (σημ. 5), σελ 124

αστικής ευθύνης του 105ΕισΝΑΚ- τεκμαίρεται απλά ότι η αποζημιωτική ευθύνη του κράτους για τις πράξεις ή παραλείψεις των δικαστικών οργάνων γεννάται εφόσον υποχρεωθεί προς αποζημίωση ο καθ' ού η αγωγή κακοδικίας δικαστικός λειτουργός.

Στο δημοσιευμένο στο νομικό περιοδικό Νο.Β. του έτους 1959 άρθρο του ο Σμαϊλής Π.¹²³, τμηματάρχης του Υπουργείου Δικαιοσύνης, αν και αναγνωρίζει ότι στην έννοια του οργάνου του Δημοσίου περιλαμβάνονται και τα όργανα της δικαστικής εξουσίας, διότι κι αυτά ασκούν εξουσία που πηγάζει από το Έθνος, ωστόσο θεωρεί ότι θεσμοί που υφίστανται και διέπουν το έργο της δικαστικής εξουσίας αποτελούν φραγμό στη θεμελίωση αστικής ευθύνης της Πολιτείας.¹²⁴ Ειδικότερα προσδιορίζει την ανεξαρτησία των δικαστών, το θεσμό της αγωγής κακοδικίας, αλλά και τη δύναμη του δεδικασμένου ως ανασχετικούς παράγοντες για τη θεμελίωση της ευθύνης αυτής στο άρ. 105 ΕισΝΑΚ. Αξιοσημείωτη, όμως, είναι η δικαιολογητική βάση που ακολουθεί για την απόλυτη εφαρμογή της διάταξης του αρ. 105ΕισΝΑΚ για τις ζημίες που προκαλούνται στους πολίτες από τις παράνομες πράξεις ή παραλείψεις των βοηθητικών οργάνων της δικαιοσύνης και δη των υπαλλήλων της γραμματείας των Δικαστηρίων και των Εισαγγελιών. Αφενός δεν υφίσταται γι' αυτούς το κώλυμα του δεδικασμένου και της δικαστικής ανεξαρτησίας, ευλόγως, αλλά δεν ισχύει γι' αυτούς και το κώλυμα υπαγωγής αυτών στις περί αγωγής κακοδικίας διατάξεις (άρ. 56-66 Κ.Πολ.Δ.), οι οποίες καταργήθηκαν με τη ρητή διάταξη του άρ. 2 ν.δ. της 7/10-05-1946 'περί αποκαταστάσεως του Α.Κ. και του Εισαγωγικού αυτού νόμου, κατά την οποία όλες ανεξαιρέτως οι διατάξεις νόμων (άρα και ειδικές) που ρυθμίζουν θέματα ρυθμιζόμενα πλέον από τον Α.Κ. και τον ΕισΝΑΚ, καταργούνται, θεμελιωμένης της κατάργησής τους και στη διάταξη του άρ. 1 του ΕισΝΑΚ, όπως υποστηρίζει. Βέβαια σήμερα, όπως έχει ήδη αναφερθεί, το αρ. 73 ΕισΝΚΠολΔ ρυθμίζει το θέμα υπαγωγής των βοηθητικών οργάνων της δικαιοσύνης στις διατάξεις περί αγωγής κακοδικίας, αλλά η προηγούμενη αναφορά είναι ενδεικτική της σύγκρουσης υπαρχόντων θεσμών και νεοεισερχόμενων στο ελληνικό δικαϊκό σύστημα, ενδυναμώνοντας μάλλον τη γνώμη ότι ο Έλληνας νομοθέτης προσπαθεί να εισάγει καινοτομίες χωρίς να θίξει 'ισορροπίες'.

¹²³ Σμαϊλής, Π., *Αστική ευθύνη του κράτους δια τας πράξεις και παραλείψεις των δικαστικών υπαλλήλων και ληξιάρχων*, ΝοΒ 7, σελ. 991-994

¹²⁴ Δένδιας, Μ. ο.π. (σημ. 21), σελ. 442, ο οποίος τάσσεται στο έργο του, που δημοσιεύτηκε το έτος 1964, κατά της αναγνώρισης αστικής ευθύνης του Κράτους από παράνομες πράξεις ή παραλείψεις των δικαστικών οργάνων: «Ομοίως παρ' ημίν, πράξεις ασκήσεως της δικαστικής εξουσίας δεν παράγουσιν ευθύνην δια το Κράτος το μεν λόγω της ανεξαρτησίας της δικαστικής εξουσίας, το δε λόγω του δεδικασμένου των δικαστικών αποφάσεων και των περί αγωγής κακοδικίας οριζομένων».

Ο Μ. Στασινόπουλος¹²⁵ και ο Τάχος Α.¹²⁶ με ευθύ και γλαφυρό τρόπο αποδομούν ένα προς ένα τα επιχειρήματα της θέσης που υποστηρίζει τη μη ένταξη των δικαστικών οργάνων σε αυτά που περιλαμβάνονται στο άρ. 105 ΕισΝΑΚ. Γράφει, λοιπόν, ο Μ. Στασινόπουλος *«φρονούμε ότι εκ της ερμηνείας του άρ. 105 Εισ. Νόμου, αυτοτελώς λαμβανομένου, δύναται και πρέπει να προκύπτει το συμπέρασμα ότι εισήχθη κατ' αρχήν η ευθύνη της Πολιτείας και δια τας πράξεις ή παραλείψεις των δικαστικών υπαλλήλων»*. Ο δε καθηγητής Τάχος Α. επικεντρώνει την επιχειρηματολογία του σε πέντε σημεία : 1. Δεν πραγματώνεται η αρχή του Κράτους Δικαίου, εάν η αστική ευθύνη του Κράτους δεν είναι ενιαία και για τις τρεις λειτουργίες, 2. Δεν αποκλείεται η αστική ευθύνη από την προσωπική ευθύνη, η οποία προϋποθέτει υπαιτιότητα, ενώ η πρώτη ούσα *αντικειμενική λειτουργεί υπέρ της προστασίας του ζημιωθέντος*, 3. *Η ανεξαρτησία των δικαστικών λειτουργών δεν αποτελεί αυτοσκοπό, αλλά αποβλέπει στην απόλαυση του δικαιώματος της παροχής έννομης προστασίας από τα δικαστήρια*, έτσι και με την αναγνώριση της αστικής ευθύνης του Κράτους και για τα δικαστικά όργανα ενισχύεται το αίσθημα ασφάλειας των πολιτών μέσω της παρεχόμενης έννομης προστασίας, *προστατευόμενοι κατά τρόπο εφικτό και πλήρη*, 4. Η αναγνώριση αστικής ευθύνης του Κράτους λόγω αντισυνταγματικού νόμου της νομοθετικής εξουσίας και ο καθορισμός της έννομης δικαστικής προστασίας των πολιτών, σύμφωνα με τις συνταγματικές επιταγές, από τη νομοθετική εξουσία (υπεροχή νομοθετικής εξουσίας)¹²⁷ *συνεπάγεται και την αστική ευθύνη του Κράτους και για πράξεις ή παραλείψεις των δικαστικών λειτουργών, άλλως θα λειτουργούσαν εκτός έννομης τάξης*, 5. Η ειδικότερη πρόβλεψη του νομοθέτη για την αστική ευθύνη του Κράτους στις περιπτώσεις των αδίκως φυλακισθέντων κατ' αρ. 7 παρ. 4 Σ. δεν απαγορεύει τη θεμελίωση της κρατικής αστικής ευθύνης κατ' αρ. 105 ΕισΝΑΚ και για τα δικαστικά όργανα, *εξάλλου το Σ. επιτάσσει τον κοινό νομοθέτη, δεν θέτει απαγόρευση*.

Σε άρθρο του, στο νομικό περιοδικό Διοικητική Δίκη, το έτος 2002, ο Πρόεδρος Εφετών διοικητικών δικαστηρίων Παπαγιαννόπουλος Γ.¹²⁸ εκφράζει τη γνώμη του ξεκάθαρα και εντάσσει στο ρυθμιστικό πεδίο του αρ. 105 ΕισΝΑΚ την αποζημιωτική

¹²⁵ Στασινόπουλος, Μ, ο.π. (σημ 6), σελ. 123

¹²⁶ Τάχος, Α., ο.π. (σημ. 7), σελ. 581-583

¹²⁷ Σαρίπολος, Ν., *Πραγματεία του Συνταγματικού Δικαίου*, τόμος 3^{ος}, 1974, σελ. 151, ο οποίος *«Εστιν άρα η δικαστική αρχή μάλλον παθητική, οία εστί και η εν τω ανθρώπω ψυχική της κρίσεως δύναμις. Ως γαρ η κρίσις τα επιτεύγματα της βουλήσεως λαβούσα πριν η παραδότησιν αυτά τη ενεργεία εις εκτέλεσιν σταθμίζει τα δεδομένα τη βουλήσει ούτω και η δικαστική τους νόμους παρά της νομοθετικής λαμβάνει, επί δε τα καθέκαστα συμπύπτοντα αρμόττει δοκιμάζουσα, δοκιμάσασα αποφασίζει, είτε δε προς την εκτελεστικήν τα αποφασισθέντα παραδίδωσιν»*

¹²⁸ Παπαγιαννόπουλος, Γ., *Θεμελίωση αποζημιωτικής κατά του δημοσίου αγωγής σε παράνομη και ζημιογόνα συμπεριφορά οργάνου που ανήκει στη δικαστική λειτουργία*, Διδικ 14, 2002, σελ. 849-859

ευθύνη του Δημοσίου για τις παράνομες πράξεις ή παραλείψεις των οργάνων της δικαστικής λειτουργίας. Προβαίνει σε αναλυτική επιχειρηματολογία για τη στήριξη της άποψής του, καθώς κρίνει ότι τα προβαλλόμενα κωλύματα της αρνητικής στάσης της νομολογίας και της θεωρίας δεν είναι απροσμάχητα, στηριζόμενος στην αρχή του Κράτους δικαίου και στην αρχή της νομιμότητας. Η άσκηση κρατικής κυριαρχίας από μέρους των δικαστικών οργάνων δεν συγχωρεί καμία παραβίαση κανόνα, τουναντίον, προσθέτει, η έννομη τάξη θα πρέπει να προβλέπει κυρώσεις για τέτοιου είδους συμπεριφορές. Ειδικότερα, ως προς το επιχείρημα διασάλευσης του δεδिकाσμένου της δικαστικής απόφασης λόγω αναγνώρισης ευθύνης του Κράτους κατ' άρ. 105 ΕισΝΑΚ τοποθετείται ως εξής: από τυπικής απόψεως το δεδिकाσμένο δεν δημιουργεί πρόβλημα όχι μόνο γιατί αφορά δικαστικές αποφάσεις και όχι το σύνολο των ενεργειών των δικαστικών οργάνων, αλλά και γιατί δεν θα μπορούσε να αποτελεί εμπόδιο, κατά την έννομη τάξη, στη δυνατότητα του διοικουμένου να αξιώσει την αποκατάσταση της βλάβης που έχει υποστεί, δηλαδή ενόψει του σεβασμού στο δεδिकाσμένο της δικαστικής απόφασης να επιτρέψει η έννομη τάξη την παρανομία και μάλιστα αναποζημιώτη. Εξάλλου, καταλήγει, είναι συμβατή η αξίωση αποζημίωσης κατ' άρ. 105 ΕισΝΑΚ με την έννοια του δεδिकाσμένου, όπως είναι και η αγωγή κακοδικίας, ως ορίζεται στο άρ. 16 παρ. 2 ν. 693/1977 *«κατά περίπτωσιν, η ισχύς της αποφάσεως η οποία έδωκεν αφορμήν εις την άσκησιν της αγωγής (κακοδικίας) δεν τίγεται»*.

Τέλος, ο Δαγτόγλου Π.¹²⁹ στην έβδομη έκδοση του έργου του Γενικό Διοικητικό Δίκαιο, το έτος 2014, αφού λεπτομερώς παραθέτει τις νομοθετικές διατάξεις όπου ευθέως ο νομοθέτης αναγνωρίζει αστική ευθύνη του Κράτους για τις παράνομες πράξεις ή παραλείψεις των δικαστικών οργάνων (κακοδικία και άδικη καταδίκη ή προφυλάκιση), τοποθετείται επί του θέματος υποστηρίζοντας ότι *ο νομοθέτης ξεχώρισε τις δύο πρακτικά σπουδαίες περιπτώσεις αφήνοντας κατά τα άλλα άθικτη την γενική ισχύ του άρθρου 105 ΕισΝΑΚ στο δικαστικό πλαίσιο*.

Πρέπει, επομένως, να θεωρείται ως κρατούσα η θέση της θεωρίας περί αναγνώρισης της αστικής ευθύνης του Κράτους κατ' άρ. 105 ΕισΝΑΚ για τις παράνομες πράξεις ή παραλείψεις των οργάνων της τρίτης λειτουργίας, της δικαστικής με τις διατυπωθείσες επιφυλάξεις, οι οποίες επικεντρώνονται στην υπάρχουσα νομοθεσία, στο 'ιδιώνυμο' νομοθετικό καθεστώς 'προστασίας' των δικαστικών λειτουργών και στο πεδίο εφαρμογής του άρ. 105 ΕισΝΑΚ από λειτουργικής και δικονομικής σκοπιάς.

¹²⁹ Δαγτόγλου, Π., ο.π. (σημ. 23), σελ. 845-849

B.3. Η επίδραση των αποφάσεων του δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης στη θεμελίωση της αστικής ευθύνης των οργάνων της δικαστικής εξουσίας

Οι αποφάσεις του ΔΕΚ αρχικά κινήθηκαν προς την κατεύθυνση της μη ευθέως αναγνώρισης αστικής ευθύνης των κρατών-μελών για παραβιάσεις του Κοινοτικού Δικαίου τονίζοντας ότι η αστική αποζημίωση των ζημιωθέντων τρίτων εναπόκειται στον εθνικό νομοθέτη. Χαρακτηριστική είναι η απόφαση C6/60 ΔΕΚ της 16-12-1960 (Jean-E. Humblet κατά Βελγικού Δημοσίου), σύμφωνα με την οποία «Αν το Δικαστήριο διαπιστώσει ότι νομοθετική ή διοικητική πράξη των αρχών κράτους μέλους είναι αντίθετη προς το κοινοτικό δίκαιο, το κράτος αυτό υποχρεούται, δυνάμει του άρθρου 86 της Συνθήκης ΕΚΑΧ τόσο να ανακαλέσει την εν λόγω πράξη, όσο και να αποκαταστήσει τα ενδεχόμενα παράνομά της αποτελέσματα», αλλά και η απόφαση C60/1975 ΔΕΚ της 22-01-1976 (Russo and AIMA-National Body of Intervention on the Agricultural Market), η οποία αποφαινεται ότι «Εάν ένα μεμονωμένος παραγωγός υπέστη ζημία λόγω παράβασης του Κοινοτικού Δικαίου από μέρους του κράτους-μέλους, εναπόκειται στο κράτος-μέλος, σε ό,τι αφορά τον ζημιωθέντα τρίτο, να ορίσει τις συνέπειες για το ίδιο, σύμφωνα με τις προβλέψεις του εθνικού δικαίου για την αστική ευθύνη».

Η απόφαση C 213/89 ΔΕΚ της 19-06-1990 (The Queen και Secretary of State for Transport, ex parte: Factortame Ltd κ.λπ.) έκανε λόγο για εθνική διάταξη ή νομοθετική, διοικητική ή δικαστική πρακτική που έρχεται σε αντίθεση με το κοινοτικό Δίκαιο, και ουσιαστικά προετοίμασε το έδαφος για την αναγνώριση ευθύνης του Κράτους-μέλους για ζημιογόνες πράξεις ή παραλείψεις οποιουδήποτε οργάνου του, νομοθετικού, διοικητικού ή δικαστικού, συγκεκριμένα στη σκέψη 20 αναφέρεται ότι «Είναι ασυμβίβαστη προς τις συμφυείς με τον χαρακτήρα του κοινοτικού δικαίου επιταγές κάθε διάταξη εθνικού δικαίου ή κάθε πρακτική, νομοθετική, διοικητική ή δικαστική, η οποία θα είχε ως αποτέλεσμα τη μείωση της αποτελεσματικότητας του κοινοτικού δικαίου λόγω της μη αναγνώρισεως στο αρμόδιο για την εφαρμογή του δικαίου αυτού δικαστήριο της εξουσίας να πράττει, κατά το χρονικό ακριβώς σημείο της εφαρμογής αυτής, οτιδήποτε είναι αναγκαίο ώστε να αποκλείεται η εφαρμογή των εθνικών νομοθετικών διατάξεων που εμποδίζουν ενδεχομένως, έστω και προσωρινώς, την πλήρη αποτελεσματικότητα των κοινοτικών κανόνων (απόφαση 106/77 ΔΕΚ της 09-

03-1978-Amministrazione delle finalizie dello stato και Simmenthal SpA, με έδρα τη Monza , σκέψεις 22 και 23¹³⁰)».

Η απόφαση σταθμός του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Κοινότητας –ήδη ΔΕΕ- Francovich and Bonifaci [C-6/90 και C-6/90 (19.11.1991)] διατυπώνει ευθέως την υποχρέωση των κρατών μελών να προβούν στην αποζημίωση των ιδιωτών λόγω παραβίασης των κοινοτικών διατάξεων *«Η δυνατότητα αποκατάστασης της ζημίας από το κράτος μέλος είναι ιδιαίτερα απαραίτητη όταν, όπως εν προκειμένω, η πλήρης αποτελεσματικότητα των κοινοτικών διατάξεων εξαρτάται από ενέργεια του κράτους και, κατά συνέπεια, οι ιδιώτες δεν μπορούν, ελλείψει της ενέργειας αυτής, να επικαλεστούν ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων τα δικαιώματα που τους αναγνωρίζει το κοινοτικό δίκαιο»*. Η ανωτέρω απόφαση του ΔΕΚ, το πρώτον ανήγαγε την υποχρέωση αστικής αποζημίωσης του κράτους σε κοινοτική πλέον υποχρέωση και όχι εθνική, δεύτερον πέτυχε να θέσει τις απαραίτητες προϋποθέσεις για την στοιχειοθέτηση της αστικής ευθύνης του κράτους και ως εκ τούτου την ομοιόμορφη εφαρμογή αυτών από τα κράτη-μέλη.

Η γενέθλια, όμως, απόφαση της επέκτασης της ευθύνης του Δημοσίου για ζημίες που υφίστανται οι ιδιώτες λόγω παραβίασεως κανόνα του κοινοτικού δικαίου που απονέμει δικαιώματα σε αυτούς και στα δικαστικά αυτού όργανα είναι η απόφαση C-224/01 ΔΕΕ της 30ής Σεπτεμβρίου 2003 (Gerhard Köbler και Republik Österreich). Στις σκέψεις 53,54,54,55 και 56, που παρατίθενται κατωτέρω, της συγκεκριμένης απόφασης, το ΔΕΕ υπογραμμίζει την ιδιομορφία του δικαστικού λειτουργήματος και την αρχή της ασφάλειας δικαίου και προβαίνει για τον λόγο αυτόν σε έναν ‘περιορισμό’ της αστικής ευθύνης του κράτους για ενέργειες της δικαστικής εξουσίας με τη θέση ως πρόσθετης προϋπόθεσης για την κρατική αστική ευθύνη ‘η παραβίαση να είναι πρόδηλη ή κατάφωρη’. Θεωρεί κατάφωρη την παραβίαση του κοινοτικού δικαίου από μέρους των δικαστικών οργάνων στην περίπτωση έκδοσης απόφασης προφανώς αντίθετης με την ενωσιακή νομολογία και θεμελιώνει την ευθύνη του δικαστή μόνο στην περίπτωση πρόδηλου σφάλματος, η συνδρομή του οποίου εξαρτάται από τον

¹³⁰ σκέψη 22: Δεν συμβιβάζεται, συνεπώς, με τις επιταγές που είναι συμφυείς με την ίδια τη φύση του κοινοτικού δικαίου κάθε διάταξη εθνικής έννομης τάξης ή κάθε πρακτική, νομοθετική, διοικητική ή δικαστική, που θα είχε ως αποτέλεσμα τη μείωση της αποτελεσματικότητας του κοινοτικού δικαίου, αφαιρώντας από τον αρμόδιο για την εφαρμογή αυτού του δικαίου δικαστή την εξουσία να πράξει, και μάλιστα κατά τη στιγμή της εφαρμογής του, ό,τι είναι αναγκαίο για να εξοβελίσει τις εθνικές νομοθετικές διατάξεις που εμποδίζουν ενδεχομένως την πλήρη ανάπτυξη των αποτελεσμάτων των κανόνων του κοινοτικού δικαίου.

Σκέψη 23: Αυτό θα συνέβαινε ιδίως αν, σε περίπτωση συγκρούσεως μεταξύ διατάξεως του κοινοτικού δικαίου και μεταγενεστέρου εθνικού νόμου, η επίλυση της συγκρούσεως αυτής επαφίετο σε αρχή άλλη από το δικαστή στον οποίο έχει ανατεθεί το καθήκον της εφαρμογής του κοινοτικού δικαίου και ο οποίος διαθέτει ίδια εξουσία εκτιμήσεως, έστω και αν ένα τέτοιο κώλυμα για την πλήρη αποτελεσματικότητα του κοινοτικού δικαίου ήταν απλώς προσωρινό.

βαθμό σαφήνειας και ακρίβειας του παραβιασθέντος κανόνα, τον αυτοπροαίρετο χαρακτήρα της παραβιάσεως («υποκειμενική υπόσταση της παραβάσεως»¹³¹), τον συγγνωστό ή ασύγγνωστο χαρακτήρα της νομικής πλάνης, την ενδεχόμενη διατύπωση γνώμης ενός κοινοτικού οργάνου, καθώς και τη μη συμμόρφωση του συγκεκριμένου δικαστηρίου προς την υποχρέωση του να υποβάλει προδικαστικό ερώτημα, ειδικότερα:

«53. Όσον αφορά, ειδικότερα, τη δεύτερη από τις προϋποθέσεις αυτές και την εφαρμογή της για τη θεμελίωση ενδεχόμενης ευθύνης του Δημοσίου λόγω απόφασης εθνικού δικαστηρίου κρίνοντας σε τελευταίο βαθμό, πρέπει να ληφθεί υπόψη η ιδιομορφία του δικαστικού λειτουργήματος, καθώς και οι νόμιμες απαιτήσεις της ασφαλείας δικαίου, όπως επίσης υπογράμμισαν τα κράτη μέλη που κατέθεσαν παρατηρήσεις στην παρούσα υπόθεση. Η ευθύνη του Δημοσίου λόγω παραβιάσεως του κοινοτικού δικαίου με απόφαση εθνικού δικαστηρίου κρίνοντας σε τελευταίο βαθμό μπορεί να θεμελιωθεί μόνο στην εξαιρετική περίπτωση στην οποία ο δικαστής προδήλως αγνόησε το εφαρμοστέο δίκαιο.

54. Προκειμένου να καθοριστεί αν συντρέχει η προϋπόθεση αυτή, το επιληφθέν της αγωγής αποζημιώσεως εθνικό δικαστήριο οφείλει να εξετάσει όλα τα στοιχεία που χαρακτηρίζουν την υπόθεση της οποίας έχει επιληφθεί.

55. Μεταξύ αυτών των στοιχείων περιλαμβάνονται, ιδίως, ο βαθμός σαφήνειας και ακρίβειας του παραβιασθέντος κανόνα, ο αυτοπροαίρετος χαρακτήρας της παραβιάσεως, ο συγγνωστός ή ασύγγνωστος χαρακτήρας της νομικής πλάνης, η ενδεχόμενη διατύπωση γνώμης ενός κοινοτικού οργάνου, καθώς και η μη συμμόρφωση του συγκεκριμένου δικαστηρίου προς την υποχρέωση του να υποβάλει προδικαστικό ερώτημα δυνάμει του άρθρου 234, τρίτο εδάφιο, ΕΚ. I-10311 ΑΠΟΦΑΣΗ της 30.9.2003 — ΥΠΟΘΕΣΗ C-224/01

56. Εν πάση περιπτώσει, η παραβίαση του κοινοτικού δικαίου είναι κατάφωρη, όταν η σχετική απόφαση εκδόθηκε κατά προφανή αντίθεση προς τη σχετική νομολογία του Δικαστηρίου (βλ., υπ' αυτή την έννοια, προαναφερθείσα απόφαση *Brasserie du pêcheur* και *Factortame*, σκέψη 57¹³²)».

Τέλος η απόφαση C-173/03 ΔΕΕ της 13ης Ιουνίου 2006 (*Traghetti del Mediterraneo SpA κατά Repubblica italiana*), εξετάζει την ευθύνη του κράτους λόγω απόφασης ανωτάτου δικαστηρίου μη δυνάμενης να προσβληθεί με ένδικο μέσο. Ειδικότερα, ερευνάται το αν οι αρχές που έθεσε το Δικαστήριο με την απόφαση *Köbler*

¹³¹ Κασιμάτης, Κ., ο.π. (σημ. 92), σελ. 480

¹³² ΕΚΘΕΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΠ' ΑΚΡΟΑΤΗΡΙΟΥ ΣΥΖΗΤΗΣΗ στην υπόθεση C-213/89, σκέψη 57 «Στη συνέχεια, η Επιτροπή υπενθυμίζει τη νομολογία του δικαστηρίου όσον αφορά την προστασία που διασφαλίζουν τα εθνικά δικαστήρια στα δικαιώματα που το κοινοτικό δίκαιο παρέχει στους ιδιώτες».

δεν επιτρέπουν εθνική ρύθμιση, που να αποκλείει την ευθύνη του κράτους για ζημίες προκληθείσες σε ιδιώτες λόγω παραβάσεως του κοινοτικού δικαίου από εθνικό δικαστήριο του οποίου οι αποφάσεις δεν υπόκεινται σε ένδικο μέσο, όταν η παράβαση αυτή απορρέει από την εκ μέρους του εν λόγω δικαστηρίου ερμηνεία κανόνων δικαίου ή την αξιολόγηση των πραγματικών περιστατικών και των αποδεικτικών στοιχείων, και, αφετέρου, περιορίζει, κατά τα λοιπά, την ευθύνη αυτή σε περιπτώσεις δόλου ή βαριάς αμέλειας του δικαστή. Το δικαστήριο της Ε.Ε. αποφάνθηκε ότι «*Το κοινοτικό δίκαιο δεν επιτρέπει εθνική νομοθεσία αποκλείουσα εν γένει την ευθύνη του κράτους μέλους για τις ζημίες που προκλήθηκαν σε ιδιώτες λόγω παραβάσεως του κοινοτικού δικαίου από δικαστήριο του οποίου οι αποφάσεις δεν υπόκεινται σε ένδικο μέσο με την αιτιολογία ότι η επίδικη παράβαση απορρέει από την εκ μέρους του εν λόγω δικαστηρίου ερμηνεία των κανόνων δικαίου ή αξιολόγηση των πραγματικών περιστατικών και των αποδεικτικών στοιχείων. Το κοινοτικό δίκαιο δεν επιτρέπει επίσης εθνική νομοθεσία περιορίζουσα τη θεμελίωση της ευθύνης αυτής σε περιπτώσεις δόλου ή βαριάς αμέλειας του δικαστή, αν ο περιορισμός αυτός είχε ως συνέπεια τον αποκλεισμό της ευθύνης του οικείου κράτους μέλους σε άλλες περιπτώσεις στις οποίες διαπιστώθηκε πρόδηλη παράβαση του εφαρμοστέου δικαίου, όπως αυτή διευκρινίστηκε με τις σκέψεις 53 έως 56 της αποφάσεως Köbler, της 30ής Σεπτεμβρίου 2003*».

Οι αποφάσεις του ΔΕΕ όχι μόνο ανέτρεψαν την προνομιακή μεταχείριση της αστικής ευθύνης του κράτους για την παράνομη άσκηση της δικαστικής λειτουργίας, εύνοια που είναι (ήταν) κοινή αρχή όλων των ευρωπαϊκών χωρών, αλλά ουσιαστικά επικοινωνήσαν την εφαρμογή της αρχής του κράτους δικαίου για τη θεμελίωση της αστικής ευθύνης για παράνομες πράξεις, παραλείψεις ή υλικές πράξεις των κρατικών οργάνων σε όλες τις λειτουργίες, και στην δικαστική.¹³³

B.3.1 Η νομολογιακή εξέλιξη του θεσμού της αστικής ευθύνης των οργάνων της δικαστικής εξουσίας

Τα όργανα της δικαστικής εξουσίας με την έκδοση δικαστικών αποφάσεων δημιουργούν νομολογιακούς κανόνες εφόσον δεν υπάρχει γραπτός κανόνας δικαίου να εφαρμόσουν, άλλως προβαίνουν σε ερμηνεία του κανόνα που διατυπώνεται στη

¹³³ Κασσιμάτης, Κ., ο.π.(σημ. 92), σελ. 469, Ειδικότερα ο καθηγητής Κασσιμάτης στο παραπάνω έργο του (σελ. 472 επ.) γράφει ότι η υποβολή προδικαστικών ερωτημάτων στις υποθέσεις Köbler κατά Αυστρίας και T.d. Mediterraneo κατά Ιταλίας «προκάλεσε σε πολλά κράτη μέλη έντονη ανησυχία, τα οποία έσπευσαν να υποβάλλουν στο Δικαστήριο και των δύο υποθέσεων γραπτές παρατηρήσεις υπέρ της διατήρησης των περιορισμών της αστικής ευθύνης δικαστικών λειτουργιών και κράτους για παραβάσεις κατά την άσκηση της δικαστικής λειτουργίας»

μείζονα πρόταση της αποφάσεως. Η νομολογία αποτελεί πηγή των κανόνων δικαίου, η οποία δεν είναι στατική και μεταβάλλεται όπως και οι γραπτοί κανόνες.

Ο Έλληνας εφαρμοστής του δικαίου υπήρξε αρνητικά διακείμενος¹³⁴ ως προς την εφαρμογή των άρθρων 105-106 ΕισΝΑΚ στη θεμελίωση αστικής ευθύνης του κράτους για πράξεις ή παραλείψεις των οργάνων της δικαστικής εξουσίας. Η απόφαση 6772/1987 του Εφετείου Αθηνών¹³⁵, αλλά και η 5265/1994 Τριμ. Διοικ. Πρωτ. Αθήνας¹³⁶, για την οποία έγινε λόγος ανωτέρω, κάνουν σαφές ότι δεν γεννάται αποζημίωση σε βάρος του Δημοσίου κατ' άρ. 105 ΕισΝΑΚ, όταν η παράνομη και ζημιογόνα πράξη ή παράλειψη των δικαστικών λειτουργών δημιουργείται κατά την άσκηση από αυτούς δικαιοδοτικής λειτουργίας ή σχετίζεται με τη διοίκηση της δικαιοσύνης. Η ουσιαστική θεμελίωση της στάσης αυτής της νομολογίας επικεντρώνεται: α. στην προσωπική και λειτουργική ανεξαρτησία των δικαστών¹³⁷, την οποία εξασφάλισε ο νομοθέτης με το σύστημα της προσωπικής ευθύνης του δικαστή κατά άρ. 99Σ., αναφέρει δε η με αρ. 5265/1994¹³⁸ απόφαση του Τ.Δ.Π.Α. «...το ότι η αστική ευθύνη του Δημοσίου δεν συμβιβάζεται με την αρχή της προσωπικής και λειτουργικής ανεξαρτησίας των δικαστών, αφού τα όργανα της δικαστικής εξουσίας ως υπαγόμενα σε ιδιαίτερο νομικό καθεστώς και μη ανήκοντα στη στενή έννοια δημόσια διοίκηση ευθύνονται ατομικά...», και β. στην εκπεφρασμένη με σαφήνεια βούληση του νομοθέτη να αναγνωρίσει αποζημιωτική ευθύνη του κράτους μόνο σε ορισμένες περιπτώσεις (αρ. 5265/1994 Τ.Δ.Π.Α.) «στις περιπτώσεις της παράνομης κατακράτησης, κατά τα άρ. 6 παρ. 3Σ., 325-326 Π.Κ., 297-299, 914 ΑΚ, καθώς και 206 παρ. 1 εδ. κη και 207 παρ. 4 εδ. β' του υπαλληλικού κώδικα,κατά τις διατάξεις των άρθρων 7 παρ. 4 Σ. και 533-545 Κ.Π.Δ.».

Προς επίρρωση της πάγιας θέσης της νομολογίας ως προς τη μη εφαρμογή της διάταξης του άρ. 105 ΕισΝΑΚ στις περιπτώσεις πρόκλησης ζημίας από ενέργειες των οργάνων της δικαστικής λειτουργίας η αρ. 256/1996 ΑΠ και 1783/2011ΔΕΦΑΘ αναφέρουν ότι δεν επιτρέπεται παρεμπίπτων έλεγχος (από τα διοικητικά δικαστήρια) για πράξεις, παραλείψεις ή εκτιμήσεις ποινικού δικαστηρίου ή συμβουλίου ή άλλου

¹³⁴ Βλ. και ΣτΕ 3176/1998, <http://www.adjustice.gr/webcenter/portal/ste/ypiresies/nomologies>

¹³⁵ ΕΑ 6772/1987, ΝοΒ 35, 1987, σελ. 1630

¹³⁶ Τ.Δ.Π.Α. 5265/1994, ΔιΔικ 6 (1994), σελ. 1188, ομοίως ΔΕΦΑΘ 2659/97, ΔΠρΘεσσ 1458/00

¹³⁷ Δ.ΠρΛαρ 41/2008, ΘΠΔΔ 4/2008, σελ. 439 «όχι μόνο δεν έχουν καμία εξάρτηση από την εκτελεστική εξουσία, η οποία ως εκ τούτου δεν μπορεί να επεμβαίνει ρυθμιστικά, κατά την άσκηση των καθηκόντων τους...αλλά υπόκεινται, σύμφωνα με τα οριζόμενα στο άρθρο 87 παρ. 2 του Συντ., μόνο στο Σύνταγμα και τους νόμους και σε καμία περίπτωση δεν υποχρεούνται να συμμορφώνονται με διατάξεις που έχουν τεθεί από την εκτελεστική εξουσία κατά κατάλυση του Συντάγματος, ενώ, επιπλέον ασκούν κατ' άρθρο 93 παρ. 4 του Συντ. και έλεγχο της συνταγματικότητας των νόμων που καλούνται να εφαρμόσουν».

¹³⁸ ΤΔΠΑ 5265/1994, ο.π. (σημ. 80)

οργάνου, Εισαγγελέα ή Ανακριτή κι επομένως σε περίπτωση πρόκλησης ζημίας δεν μπορεί να ασκηθεί αξίωση αποζημίωσης κατά του Δημοσίου κατ' εφαρμογή του άρ. 105 ΕισΝΑΚ. Αλλά και η με αρ. 2574/2006¹³⁹ απόφαση του ΣτΕ (επταμ.) αποφαινεται ότι οι διαφορές που ανακύπτουν στα πλαίσια άσκησης αξίωσης αποζημίωσης λόγω ζημίας προκληθείσας στους αδίκως καταδικασθέντες και στερηθέντες την ελευθερία τους, ρυθμιζόμενες ειδικώς από τα άρ. 533-545 ΚΠΔ, δεν αποτελούν διοικητικές διαφορές ουσίας κι έτσι δεν ανήκουν στη δικαιοδοσία των τακτικών διοικητικών δικαστηρίων, άρα αποκλείεται η εφαρμογή του άρ. 105 ΕισΝΑΚ για την άσκηση αξίωσης αστικής αποζημίωσης κατά του Δημοσίου εκ του λόγου ότι οι ανακλύπτουσες διαφορές κατ' άρ. 105 ΕισΝΑΚ είναι διοικητικές διαφορές ουσίας εκδικαζόμενες από τα τακτικά διοικητικά δικαστήρια. Τέλος η με αρ. 5852/2012 απόφαση του ΣτΕ κάνει αναφορά στη συνταγματική επιταγή (κατ' άρ. 93,93,96 Σ) περί χωριστών δικαιοδοσιών και ελέγχου της νομιμότητας των ενεργειών των δικαστικών οργάνων από ένα συγκεκριμένο σύστημα ελέγχου στους κόλπους του κάθε δικαιοδοτικού κλάδου¹⁴⁰, χωρίς να καταλείπεται περιθώριο παρεμπόδισης ελέγχου από το διοικητικό δικαστήριο του άρ. 105 ΕισΝΑΚ.

Από τις έως τώρα παρατεθείσες αποφάσεις των δικαστηρίων η νομολογιακή θέση είναι σταθερή ως προς το εξέταση θέμα και όποια 'ένσταση' εκφράστηκε στους κόλπους του εφαρμοστή του δικαίου αναφορικά με την αποζημιωτική ευθύνη του κράτους από πράξεις ή παραλείψεις των δικαστικών λειτουργών κατ' αρ. 105 ΕισΝΑΚ αφορούσε την άποψη της μειοψηφίας των δικαστών με αξιοσημείωτο πρώτο βήμα την άποψη της μειοψηφίας της ΣτΕ 3176/98 απόφασης του Α' Τμήματος¹⁴¹. Η πρωτοποριακή απόφαση, 1501/2014 ΣτΕ (Ολομέλεια)¹⁴², «η οποία καθίσταται δυνάμει 'απόφαση αρχής' στο πλαίσιο της νομολογίας περί αστικής ευθύνης», όπως χαρακτηριστικά γράφει η καθηγήτρια Ευγενία Β. Πρεβεδούρου¹⁴³, μπορεί να συγκριθεί με αυτή C-224/01 ΔΕΕ της 30ής Σεπτεμβρίου 2003 (Gerhard Köbler και Republik

¹³⁹ ΣτΕ 2574/2006, ΕλλΔνη 4/2008, σελ. 1175

¹⁴⁰ ΣτΕ 5852/2012 «Για την νομιμότητα των πράξεων αυτών(αποφάσεων και λοιπών δικαστικών πράξεων), κατ' επιταγή του Συντάγματος που προκύπτει από την οργάνωση της απονομής της δικαιοσύνης με την λειτουργία δικαιοδοτικών οργάνων αντίστοιχων προς την φύση των αναφερόμενων δικαστικών διαφορών (άρθρα 93, 94, 96), ο νόμος καθιερώνει συγκεκριμένο σύστημα ελέγχου στους κόλπους των ιδιαιτέρων κλάδων της απονομής της δικαιοσύνης. Οι πράξεις, επομένως, αυτές ελέγχονται υποχρεωτικώς, κατά το Σύνταγμα, από δικαστικά όργανα που ανήκουν στον ίδιο δικαιοδοτικό κλάδο και κατά ορισμένη διαδικασία, δεν καταλείπεται δε έδαφος παρεμπόδισης ελέγχου τους από διοικητικό δικαστήριο αρμόδιο να αποφαινεται για την κατ' άρθρο 105 ΕΙΣΝΑΚ ευθύνη του Δημοσίου»

¹⁴¹ Λαϊνιώτη, Α., ο.π. (σημ 19), σελ.565

¹⁴² ΣτΕ 1501/2014 ΘΠΔΔ 5/2014, σελ. 405 (η οποία εκδόθηκε κατόπιν παραπομπής με την απόφαση 2852/2012)

¹⁴³ Πρεβεδούρου, Ε., *Ευθύνη του Δημοσίου από πράξεις οργάνων της δικαστικής λειτουργίας*, ΘΠΔΔ τεύχος 5/2014, έτος 7^ο, σελ. 411επ. (παρατηρήσεις)

Österreich). Για πρώτη φορά ο εφαρμοστής του δικαίου αναγνώρισε κρατική αστική ευθύνη για παράνομη ενέργεια δικαστικού οργάνου κατά την ενάσκηση των δικαιοδοτικών του καθηκόντων¹⁴⁴. Τα όρια εφαρμογής του άρ. 105 ΕισΝΑΚ για τη θεμελίωση της κρατικής αστικής ευθύνης από ενέργειες των δικαστικών οργάνων, οι αυστηρές προϋποθέσεις που τίθενται, η συνταγματική θεμελίωση της ευθύνης αυτής, η αναγνώριση κρατικής αστικής ευθύνης και για νόμιμες πράξεις των δημοσίων οργάνων, η παραδοχή του νομοθετικού κενού ως προς την κρατική αστική ευθύνη εκ των παράνομων ενεργειών της δικαστικής λειτουργίας είναι τα ζητήματα που θα αναλυθούν κατωτέρω με τις προσήκουσες παραπομπές στην απόφαση αυτή του ΣτΕ .

Πριν επισημανθούν τα καίρια σημεία της ως άνω απόφασης, το πραγματικό μέρος αυτής έχει ως εξής: Η συγκεκριμένη διαφορά μεταξύ δημοσίου και ιδιώτη αφορούσε την αξίωση αποκατάστασης ζημίας κατ' άρ. 105 ΕισΝΑΚ, που επήλθε στον διοικούμενο, εναντίον του οποίου ασκήθηκε ποινική δίωξη για παράβαση των διατάξεων του ν. 1729/1987, σχετικά με τη διαφήμιση της κάνναβης μέσω προϊόντων, τα οποία εισήγαγε και εμπορευόταν, γεγονός που συνιστούσε πρόκληση και παρακίνηση για χρήση και διαφήμιση ναρκωτικών κατά παράβαση των διατάξεων του ως άνω νόμου. Ειδικότερα, κατόπιν εισαγγελικής παραγγελίας και στο πλαίσιο ένορκης προανακρίσεως για παράβαση του ν. 1729/1987, αστυνομικά όργανα του Τμήματος Διώξεως Ναρκωτικών διενήργησαν έρευνα στο εμπορικό κατάστημα του διοικουμένου και διαπίστωσαν ότι στο κατάστημα αυτό πωλούνταν διάφορα είδη ενδύσεως και ατομικής χρήσεως τα οποία ήταν κατασκευασμένα από κάνναβη και έφεραν τυπωμένη απεικόνιση πεντάφυλλου ή επτάφυλλου μίσχου κάνναβης, κι έτσι τον συνέλαβαν και κατέσχεσαν τα εμπορεύματα. Με βάση την σχετική αναφορά των αστυνομικών οργάνων, παραπέμφθηκε από τον εισαγγελέα στον τακτικό ανακριτή, διώχθηκε ποινικώς για συντέλεση στην διάδοση της χρήσεως ναρκωτικής ουσίας και για πρόκληση σε χρήση και διαφήμιση της χρήσεως ναρκωτικής ουσίας κατά σύστημα με σκοπό το κέρδος, κατέβαλε δε χρηματική εγγύηση για να αφεθεί ελεύθερος. Με απόφαση του Τριμελούς Εφετείου ο διοικούμενος κηρύχθηκε αθώος των κατηγοριών που του είχαν αποδοθεί για την τέλεση της αξιόποινης πράξης παράβασης των διατάξεων του ως άνω νόμου.

¹⁴⁴ Αυδίκος, Γ., *Ευθύνη του Δημοσίου από πράξεις οργάνων της δικαστικής λειτουργίας*, ΘΠΔΔ τεύχος 12/2014, έτος 7^ο, σελ. 1044επ. (παρατηρήσεις), ο οποίος σχολιάζοντας τη με αρ. 1501/2014 απόφαση του ΣτΕ γράφει « είναι μία ιστορική απόφαση, υπό την έννοια ότι είναι η πρώτη απόφαση του Δικαστηρίου αυτού η οποία αναγνωρίζει στη μείζονα πρόταση του νομικού της συλλογισμού ...δυνατότητα να υφίσταται ευθύνη του Δημοσίου από ζημιολογόνες πράξεις των οργάνων της δικαστικής λειτουργίας όταν δρουν υπό τη δικανική τους αρμοδιότητα»

Η συνεισφορά της απόφασης αυτής στον θεσμό της κρατικής αστικής ευθύνεται αναλύεται στις εξής αναφορές:

1) Ο εφαρμοστής του δικαίου διευκρίνισε ότι το συνταγματικό θεμέλιο της αστικής ευθύνης του Δημοσίου είναι η συνταγματική αρχή της ισότητας ενώπιον των δημοσίων βαρών του άρ. 4 παρ. 5 Σ. *«Επειδή, το άρθρο 4 παρ. 5 του Συντάγματος, ορίζοντας ότι «Οι Έλληνες πολίτες συνεισφέρουν χωρίς διακρίσεις στα δημόσια βάρη, ανάλογα με τις δυνάμεις τους» έχει αναγάγει σε συνταγματικό κανόνα την ισότητα ενώπιον των δημοσίων βαρών, συνιστά δε, παράλληλα, και διάταξη στην οποία θεμελιώνεται η αποζημιωτική ευθύνη του Δημοσίου από πράξεις των οργάνων του που προκαλούν ζημία..»* . Άξιο αναφοράς είναι το ότι το ΣτΕ δεν κάνει λόγο στη συνταγματική διάταξη του άρ. 20 παρ. 1Σ., όπως είχε νωρίτερα θεμελιώσει και στη διάταξη αυτή την αστική ευθύνη του Δημοσίου με αποφάσεις του¹⁴⁵. Ίσως πρόθεση του ήταν να εξάρει τη θεμελίωση της ευθύνης του Δημοσίου στην αρχή της ισότητας και όχι στο άρ. 20 παρ. 1 του Σ., συνταγματικό έρεισμα που θα μπορούσε να εκπέσει με το επιχείρημα της παροχής ήδη πλήρους δικαστικής προστασίας με τις υπάρχουσες διατάξεις πέραν αυτής του άρ.105 ΕισΝΑΚ. Διευκρινίζει, επιπλέον, ότι δεν συνιστά σκόπελο αναγνώρισης ευθύνης του Δημοσίου το γεγονός της θεμελίωσης και προσωπικής αστικής ευθύνης στον δικαστικό ή εισαγγελικό λειτουργό *«Αποκλεισμός της αστικής ευθύνης του Δημοσίου στην τελευταία περίπτωση δεν συνάγεται από την περί αγωγών κακοδικίας διάταξη του άρθρου 99 του Συντάγματος, διότι η προσωπική ευθύνη οργάνου του Δημοσίου δεν αποκλείει αναγκαίως την ευθύνη του τελευταίου, σκοπός δε της διατάξεως αυτής είναι η προστασία του κύρους της Δικαιοσύνης με ανάθεση σε ειδικό δικαστήριο του έργου της διαγνώσεως της προσωπικής ευθύνης των δικαστικών λειτουργών από την άσκηση των καθηκόντων τους»*.

2) Με τη συγκεκριμένη απόφαση αναγνωρίζεται ευθέως από τον εφαρμοστή του δικαίου, κατά παρέκκλιση από την πάγια έως τότε νομολογιακή πρακτική, η κρατική ευθύνη από ενέργειες των οργάνων της δικαστικής λειτουργίας πέραν των όσον ρυθμίζονται με ειδικές διατάξεις, κατ' ανάλογη εφαρμογή του άρ. 105 ΕισΝΑΚ λόγω νομοθετικού κενού *«...Πραγματώνεται δε ο σκοπός της διατάξεως αυτής υπό την ως*

¹⁴⁵ ΣτΕ Α980/2002: *«Οι διατάξεις αυτές, οι οποίες αποβλέπουν κυρίως στον καθορισμό του εulόγου χρόνου εντός του οποίου συγχωρείται η ανάκληση των παρανόμων ατομικών διοικητικών πράξεων, ερμηνευόμενες υπό το πρίσμα των διατάξεων των άρθρων 4 παρ. 5 και 20 παρ. 1 του Συντάγματος, στις οποίες θεμελιώνεται συνταγματικώς αστική ευθύνη του Δημοσίου, δεν αποκλείουν την εν λόγω ευθύνη σε όσες περιπτώσεις οι διοικούμενοι δεν έχουν προκαλέσει υπαιτίως την έκδοση των ανακαλουμένων παρανόμων πράξεων»*.

άνω έννοια όταν αποκατάσταση τέτοιας ζημίας καθίσταται δυνατή σε περίπτωση ζημιολόγου δράσεως οιαδήποτε οργάνου του Κράτους, άρα και εκείνης των οργάνων τα οποία είναι ενταγμένα στην δικαστική λειτουργία...». Προβαίνει περεταίρω σε διαχωρισμό της αντικειμενικής ευθύνης του Δημοσίου κατ' άρ. 105 του ΕισΝΑΚ και της προσωπικής ευθύνης των δικαστικών λειτουργών κατ' άρ. 99 Σ. τονίζοντας ότι η προσωπική ευθύνη του δικαστικού λειτουργού δεν αποκλείει την ευθύνη του Κράτους και ότι σκοπός «της διατάξεως αυτής (άρ. 99Σ) είναι η προστασία του κύρους της Δικαιοσύνης με ανάθεση σε ειδικό δικαστήριο του έργου της διαγνώσεως της προσωπικής ευθύνης των δικαστικών λειτουργών από την άσκηση των καθηκόντων τους». Δεν παραλείπεται ακόμη να διευκρινιστεί η ιδιαιτερότητα του δικαστικού λειτουργήματος και έτσι να αιτιολογηθεί η θέση αυστηρότερων κριτηρίων για την αναγνώριση κρατικής αστικής ευθύνης από ενέργειες των δικαστικών του οργάνων, έτσι μόνο πρόδηλο σφάλμα του δικαστή επισύρει αστική ευθύνη του Κράτους - σκέψη 6- «Η διάταξη αυτή (άρ. 105 ΕισΝΑΚ) δεν αναφέρεται ευθέως σε ζημιολόγους πράξεις οργάνων της δικαστικής λειτουργίας, διότι ευθύνη του Δημοσίου προς αποζημίωση λόγω απλώς εσφαλμένης ερμηνείας του νόμου ή απλώς εσφαλμένης εκτιμήσεως των πραγμάτων από δικαστικό λειτουργό δεν είναι συμβατή με την φύση του δικαστικού έργου, ως εκ της οποίας το Σύνταγμα εγγυάται στον δικαστικό λειτουργό την λειτουργική και προσωπική ανεξαρτησία του. Εν όψει της φύσεως του δικαστικού έργου, μόνο πρόδηλο σφάλμα του δικαστικού λειτουργού επισύρει ευθύνη του Δημοσίου προς αποζημίωση...» και κριτήριο της 'παρνομίας' ή μη της δικανικής κρίσης είναι το αν αυτή είναι συγνωστή ή ασύγνωστη, ειδικότερα: –σκέψη 6-«Ο πρόδηλος δε χαρακτήρας του σφάλματος της κρίσεως οργάνου της δικαστικής λειτουργίας προκύπτει από τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της συγκεκριμένης περιπτώσεως βάσει των οποίων η δικαστική πλάνη καθίσταται συγνωστή ή ασύγνωστη». Τέλος θα πρέπει να τονιστεί ότι εν προκειμένω γίνεται λόγος για ανάλογη εφαρμογή του άρ. 105 ΕισΝΑΚ εφόσον ο νομοθέτης ρυθμίσει ειδικώς την ευθύνη του Δημοσίου από πράξεις ή παραλείψεις οργάνων της δικαστικής λειτουργίας, αναγνωρίζοντας έτσι το νομοθετικό κενό της κρατικής αστικής ευθύνης για πράξεις των δικαστικών οργάνων. Προτείνεται, λοιπόν, ένα σύστημα απονομής δικαιοσύνης σχετικά με την κρατική αστική ευθύνη από ενέργειες των δικαστικών οργάνων θεμελιωμένο στο άρ. 7 παρ. 4 Σ. και επικουρικά στο άρ. 105 ΕισΝΑΚ.

3) Με την ανωτέρω απόφαση το ΣτΕ προχώρησε σε μία επίσης σημαντική αναγνώριση, αυτής της θεμελίωσης αστικής ευθύνης του Δημοσίου όχι μόνο για παράνομες πράξεις των οργάνων του Κράτους, αλλά και στην περίπτωση σύννομης δράσης τους, ειδικότερα «...θεμελιώνεται η αποζημιωτική ευθύνη του Δημοσίου από

πράξεις των οργάνων του που προκαλούν ζημία, παράνομες (ΣτΕ 980/2002) ή νόμιμες (ΣτΕ 5504/2012). Τούτο, διότι η ισότητα ενώπιον των δημοσίων βαρών επιτάσσει και την αποκατάσταση της ζημίας που κάποιος υφίσταται από την δράση, χάριν του δημοσίου συμφέροντος, των οργάνων του Κράτους, όταν η δράση αυτή δεν είναι σύννομη ή όταν είναι μεν νόμιμη αλλά προκαλεί βλάβη ιδιαίτερη και σπουδαία, σε βαθμό ώστε να υπερβαίνει τα όρια που είναι κατά το Σύνταγμα ανεκτά προκειμένου να εξυπηρετηθεί ο σκοπός δημοσίου συμφέροντος στον οποίο αποβλέπει η δράση αυτή, σύμφωνα με την οικεία νομοθεσία...». Οι όροι που θέτει ως προς την αναγνώριση ευθύνης από νόμιμη δράση του κρατικού οργάνου είναι σαφώς αυστηρότεροι, δικαιολογούμενοι από την καταρχήν νόμιμη κρατική δράση προς εξυπηρέτηση του δημοσίου συμφέροντος, η οποία όμως κείται στα όρια της παρανομίας όταν η ζημία που υφίστανται μεμονωμένοι πολίτες αποτελεί θυσία υπέρμετρη κατ' παρέκκλιση του συνταγματικού κανόνα του άρ. 4 παρ. 5Σ.

Η άποψη της μειοψηφίας με ενάργεια τόνισε τόσο τις πρακτικές δυσχέρειες όσο και τις δογματικές αντιρρήσεις για την αναγνώριση της κρατικής ευθύνης από πράξεις ή παραλείψεις των δικαστικών οργάνων κατ' άρ. 105 ΕισΝΑΚ με μία σταθερή εμμονή σε κάποιες από τις συντηρητικές θέσεις του παρελθόντος. Επαναλήφθηκε, λοιπόν, (πρώτη μειοψηφία σκ. 5) η πάγια έως τότε νομολογιακή γραμμή περί συνταγματικής επίλυσης του ζητήματος της αστικής ευθύνης των δικαστικών λειτουργών με την καθιέρωση της προσωπικής τους ευθύνης κατ' άρ. 99Σ. και με την επισήμανση ότι ο συνταγματικός νομοθέτης προέβλεψε ειδικές διατάξεις, όπως του άρ. 7 παρ. 4 Σ, που έχουν ίση τυπική ισχύ με την διάταξη του άρθρου 4 παράγραφος 5 του Συντάγματος, για την αποζημίωση όσων καταδικάστηκαν, προφυλακίστηκαν ή με άλλο τρόπο στερήθηκαν άδικα ή παράνομα την προσωπική τους ελευθερία. Με αναφορά στα άρ. 8, αρ. 20 παράγραφος 1 και αρ. 25 παράγραφος 1 εδάφιο δεύτερο του Συντάγματος τονίζεται ότι έστω κι ο παρεμπόδιων έλεγχος του ίδιου ζητήματος από άλλον δικαστή πέρα του φυσικού, παραβαίνοντας την αρμονία προς τις συνταγματικές διατάξεις των χωριστών δικαιοδοσιών (άρθρα 93, 94, 96, 98 του Συντάγματος) μπορεί να προκαλέσει 'τριγμούς' στην αποτελεσματικότητα της απονομής δικαιοσύνης «..τελικά το ζήτημα εξετάζεται από δικαστή διαφορετικό από τον φυσικό δικαστή της υποθέσεως, επιλύεται δε με την έκδοση και άλλης αποφάσεως που μπορεί να περιλαμβάνει διαφορετικές ή αντίθετες κρίσεις έναντι της αποφάσεως ή πράξεως που αποτέλεσε αιτία της αποζημιωτικής διαφοράς, καθιστώντας μη αποτελεσματική την παρασχεθείσα ήδη έννομη προστασία από το αρμόδιο δικαστήριο...». Τέλος τα μέλη που μειοψήφησαν (πρώτη μειοψηφία,σκ.5) κάνουν δεκτή την αναγνώριση ευθύνης του Δημοσίου κατ' άρ. 105

ΕισΝΑΚ μόνο στην περίπτωση που η προκληθείσα ζημία προήλθε από αποφάσεις δικαστικών οργάνων κατά παράβαση του ενωσιακού δικαίου, με αποτέλεσμα να προτείνουν ένα σύστημα δύο ταχυτήτων κρατικής αστικής ευθύνης, στηριζόμενο αφενός στις διατάξεις του άρ. 7 παρ. 4 Σ. σε συνδυασμό με το ανεύθυνο του Δημοσίου για τις λοιπές ενέργειες και αυτού του άρ. 105 ΕισΝΑΚ., αφετέρου, για τις πράξεις ή παραλείψεις τους που παραβαίνουν το ενωσιακό δίκαιο. Ωστόσο, πρέπει να τονιστεί ότι αναγνωρίζεται (δεύτερη μειοψηφία, σκ. 6) η ύπαρξη νομοθετικού κενού ως προς την αποκατάσταση της προκληθείσας ζημίας από πράξεις, παραλείψεις ή εκτιμήσεις των δικαστικών οργάνων πέραν της κρατικής αστικής ευθύνης θεμελιωμένης στο άρ. 7 παρ. 4 Σ, χωρίς να γίνεται αποδεκτή η ανάλογη εφαρμογή του άρ. 105 ΕισΝΑΚ για την κάλυψη του νομοθετικού αυτού κενού.

Η ως άνω απόφαση, η οποία έθεσε τα θεμέλια για την αναγνώριση κρατικής αστικής ευθύνης για τις παράνομες ενέργειες των δικαστικών οργάνων μένει να αποδειχθεί στην πορεία ότι θα επιτελέσει το έργο της με την αναγωγή της σε νομολογιακό κανόνα, κι αν θα οδηγήσει και σε μία ενιαία αντιμετώπιση της αστικής ευθύνης του κράτους για όλες τις λειτουργίες του.

Θα καταγραφούν ακόμη δύο αποφάσεις του ΣτΕ που μάλλον αποδεικνύουν την παγίωση της αυτής νομολογιακής στάσης επί του θέματος¹⁴⁶. Με την υπ' αρ. 48/2016(ΣΤ' τμ.) απόφαση του ΣτΕ έγινε δεκτή αναίρεση κατά της υπ' αριθ. 1788/2013 απόφασης του Διοικητικού Εφετείου Θεσσαλονίκης, η οποία είχε αποφανθεί ότι τυχόν ζημία προκληθείσα από πράξη του δικαστικού λειτουργού δεν μπορεί να αποκατασταθεί με τους όρους και τις προϋποθέσεις του άρθρου 105 ΕισΝΑΚ. Η εν λόγω απόφαση του ΣτΕ επαναλαμβάνει τη μείζονα πρόταση του ΣτΕ 1501/2014 Ολομ. (σκ. 5 και 6) και διευκρινίζει ότι το άρ. 105 ΕισΝΑΚ έχει ανάλογη εφαρμογή και για τις ζημιογόνες πράξεις ή παραλείψεις των δικαστικών οργάνων κατά την ενάσκηση των δικαστικών τους καθηκόντων στα πλαίσια της διοίκησης και οργάνωσης της Δικαιοσύνης και των δικαστηρίων *« Για την ταυτότητα δε του νομικού λόγου, και μέχρις ότου ρυθμισθεί νομοθετικά ειδικώς η ευθύνη του Δημοσίου από πράξεις οργάνων της δικαστικής λειτουργίας, το άρθρο 105 ΕισΝΑΚ είναι αναλόγως εφαρμοστέο και στην περίπτωση που οι πράξεις των οργάνων αυτών, από τις οποίες προκαλείται ζημία*

¹⁴⁶ ΣτΕ 1330/2016 (σε συμβούλιο) επί ασκηθείσας αναίρεσης παρουσιάζει περισσότερες ομοιότητες με την ΣτΕ 1501/2014 απόφαση του ΣτΕ : *«Με τα δεδομένα αυτά, εφόσον, δηλαδή, η ζημία εν προκειμένω του ανααιρεσιβλήτου, όπως και ο ίδιος την περιγράφει στην αγωγή του, προκλήθηκε από ενέργειες προανακριτικών οργάνων που κατέληξαν στην άσκηση ποινικής διώξεως σε βάρος του από τα αρμόδια εισαγγελικά όργανα, κατά τα ανωτέρω, το δικάσαν διοικητικό εφετείο με πλημμελή αιτιολογία πρόεβη εν προκειμένω σε ευθεία εφαρμογή του άρθρου 105 του Εισ.ΝΑΚ, κατά τα εκτεθέντα στη δεύτερη και στην τρίτη σκέψη, έπρεπε δε να εφαρμόσει την ως άνω διάταξη αναλόγως, μόνον, δηλαδή, εφόσον συνέτρεχε περίπτωση πρόδηλης παρανομίας των ως άνω οργάνων (πρβ. ΣτΕ Ολομ. 1501/2014)»*

δυνάμενη να αποδοθεί σε πρόδηλο, υπό την ανωτέρω έννοια, σφάλμα τους, είναι κατά περιεχόμενο διοικητικής φύσεως και συνδέονται στενά με την εν γένει διοίκηση και οργάνωση της Δικαιοσύνης και των δικαστηρίων». Επίσης, η με αρ. 2168/2016 (Α τμ. 7μελές)¹⁴⁷ με παραπομπή της στην απόφαση του ΣτΕ 1501/2014 (Ολομ) αναγνωρίζει την αστική ευθύνη του Δημοσίου κατά ανάλογη εφαρμογή του άρ. 105ΕισΝΑΚΑ για πράξεις ή παραλείψεις τους των συμβολαιογράφων κατά τη διενέργεια αναγκαστικού πλειστηριασμού-ως υπάλληλοι του πλειστηριασμού, ενεργούντων ως δημόσια όργανα, ενταγμένα στη δικαστική λειτουργία, βοηθητικά κατά την παροχή δικαστικής προστασίας «Εφόσον το Σύνταγμα, κατά την προηγούμενη σκέψη δεν ανέχεται να παραμένουν αναποζημιώτες ζημίες που κάποιος υφίσταται από ενέργειες οποιουδήποτε κρατικού οργάνου, μέχρις ότου ο νομοθέτης ρυθμίσει ειδικώς την ευθύνη του Δημοσίου από πράξεις των οργάνων της δικαστικής λειτουργίας, το άρθρο 105ΕισΝΑΚ έχει ανάλογη εφαρμογή...» Άξια αναφοράς είναι η ειδικότερη γνώμη του συμβούλου Ζυγούρα, που εκφράστηκε στη μείζονα πρόταση του δικανικού συλλογισμού της ανωτέρω απόφασης, 2168/2016 ΣτΕ, κατά την οποία τονίζεται ότι η έγερση αγωγής αποζημίωσης κατ' άρ. 105 ΕισΝΑΚ, ερμηνευομένου υπό το φως του άρθρου 20 παρ. 1Σ και 6 της ΕΣΔΑ, δύναται να θεμελιώσει κρατική αστική ευθύνη για τις ζημίες από πρόδηλο σφάλμα ενέργειας οργάνου της δικαστικής λειτουργίας εφόσον δεν προβλέπονται ένδικα μέσα ή βοηθήματα που να παρέχουν στον ενδιαφερόμενο επαρκή δικαστική προστασία. Πρόκειται για μία θέση της νομολογία του ΣτΕ, που μας παραπέμπει στη δικονομική προϋπόθεση άσκησης της αγωγής κακοδικίας, κατ' αρ. 6 παρ. 3 Ν 693/77 :*Η αγωγή κακοδικίας είναι απαράδεκτη, εάν ο ζημιωθείς δεν ασκήσει κατά της αποφάσεως εκ της οποίας υπέστη ζημίαν τα υπό του νόμου επιτρεπόμενα τακτικά ένδικα μέσα και δεν εκδοθεί απόφαση επ' αυτών*. Ουσιαστικά με τη νομολογιακή αυτή θέση του, το ΣτΕ «συμμορφώνεται» κατ' αναλογία με τη απόφαση Kobler του ΔΕΚ και περιορίζει τη γενικευμένη ευθύνη του Δημοσίου για τις παράνομες πράξεις ή παραλείψεις των δικαστικών οργάνων (όπως είχε θεμελιωθεί με την απόφαση 1501/2014 ΣτΕ), ώστε να αποκλείεται η γέννηση κρατικής αστικής ευθύνης πριν εξαντληθούν τα ένδικα μέσα ή βοηθήματα του εκάστοτε δικαιοδοτικού συστήματος ελέγχου¹⁴⁸.

B.4. Αρνητική θέση: Το Κράτος δεν ευθύνεται για τις ζημιολογικές πράξεις, παραλείψεις ή υλικές ενέργειες των δικαστικών οργάνων κατ' άρθρο 105 ΕισΝΑΚ

¹⁴⁷ ΣτΕ 2168/2016, Διδίκ 2017, σελ. 547 επ. (παρατηρήσεις Παναγιώτας Μιχαλή)

¹⁴⁸ Αυδίκος, Γ., ο.π. (σημ 144), σελ. 1047

Ανακεφαλαιώνοντας τις θέσεις νομολογίας και θεωρίας που στηρίζουν τον αποκλεισμό της κρατικής αστικής ευθύνης κατ' άρ. 105 ΕισΝΑΚ τόσο για τις ενέργειες των δικαστικών οργάνων κατά το δικαιοδοτικό τους έργο, όσο και για τις ενέργειες τους, διοικητικής φύσεως, που συνδέονται με την εν γένει διοίκηση και οργάνωση της Δικαιοσύνης και των δικαστηρίων καταγράφουμε επιγραμματικά τα εξής:

1. Σύμφωνα με το δόγμα της κρατικής κυριαρχίας, του οποίου εκδήλωση είναι και οι ενέργειες των δικαστικών οργάνων, δεν γεννάται ευθύνη του Κράτους για τις πράξεις ή παραλείψεις αυτών.¹⁴⁹ Γράφει ο καθηγητής Μανιτάκης Α. ότι *«κατά την κρατικιστική εκδοχή του ρόλου της δικαιοσύνης, αλλά και υπό τη δημοκρατική θεώρηση του, ο δικαστής είναι όργανο της κρατικής εξουσίας και εκφραστής της λαϊκής κυριαρχίας, στη βούληση του οποίου υπόκειται και κατ' επέκταση της κυβερνητικής πλειοψηφίας και ότι η δικαιοσύνη συνιστά εκδήλωση κυριαρχίας. Ο δικαστής οφείλει υποταγεί στον νομοθέτη»*¹⁵⁰, οπότε το ανεύθυνο της νομοθετικής εξουσίας δεν μπορεί παρά να συνεπάγεται και τη μη αναγνώριση ευθύνης της δικαστικής εξουσίας.

2. Η προσωπική και λειτουργική ανεξαρτησία που απολαύουν οι δικαστικοί λειτουργοί (άρ. 87 παρ. 1Σ.) αποτελεί πρόσκομμα για οποιουδήποτε είδους επέμβαση της εκτελεστικής εξουσίας στο έργο τους και γενικότερα της Πολιτείας κατά την άσκηση των καθηκόντων τους.

3. Η συνταγματική διάταξη 7 παρ. 4, η οποία αναγνωρίζει αστική ευθύνη του Κράτους για την περίπτωση των αδικώς στερηθέντων την ελευθερία τους οδηγεί στο συμπέρασμα ότι όπου ο νομοθέτης ήθελε να αναγνωρίσει κρατική αστική ευθύνη για τις ενέργειες της δικαστικής εξουσίας το έπραξε, αποκλειόμενης ως εκ τούτου της ευθύνης τους για άλλες περιπτώσεις κατ' εφαρμογή του άρ. 105 ΕισΝΑΚ.

4. Η καθιέρωση του Ειδικού Δικαστηρίου Αγωγών Κακοδικίας συνιστά ένδικο βοήθημα που παρέχει την έννομη προστασία στον διοικούμενο να στραφεί προσωπικά κατά του δικαστικού οργάνου που με δόλο ή βαριά αμέλεια προκάλεσε ζημία σε αυτόν κι έτσι να αξιώσει την αποκατάσταση της ζημίας αυτής (ηθικής ή υλικής). Το σύστημα της αγωγής κακοδικίας διασφαλίζει μεν την απρόσκοπτη προσήλωση των δικαστικών λειτουργών στο δικαστικό τους έργο, αυτό της απονομής δικαιοσύνης, το οποίο άλλως

¹⁴⁹ Δένδιας, Μ. ο.π. (σημ. 21), σελ. 442 «Ούτε η άσκησης της δικαστικής εξουσίας επάγεται ευθύνη του Κράτους το με κατ' ακολουθίαν του δόγματος της κυριαρχίας, ης εκδήλωσιν αποτελεί επίσης και η άσκησης της δικαστικής εξουσίας»

¹⁵⁰ Μανιτάκης, Α., ο.π. (σημ.5), σελ. 177 επ.: «Η δικαστική εξουσία εκλαμβάνεται και αυτή ως εκδήλωση της κυριαρχίας, γι' αυτό υπόκειται στη βούληση του κυρίαρχου λαού και της κυβερνητικής πλειοψηφίας, τα κελεύσματα των οποίων οφείλει πιστά να τηρεί»

θα μπορούσε να διασαλευτεί από τις συνεχείς αμφισβητήσεις του έργου τους με αγωγές αποζημίωσης με τις γενικές διατάξεις.¹⁵¹

5. Ο θεσμός του δεδικασμένου που προκύπτει από τις δικαστικές αποφάσεις θα τεθεί σε αμφισβήτηση. Με την χορήγηση στον διοικούμενο δικαιώματος να αξιώσει την αποκατάσταση της επελθούσης σε αυτόν ζημίας κατά το άρ. 105 ΕισΝΑΚ λόγω παρανομίας του δικαστικού λειτουργού κατά την έκδοση της δικαστικής απόφασης, η οποία προκάλεσε τη ζημία, θα τεθεί και πάλι υπό δικαστική συζήτηση θέμα το οποίο έχει ήδη κριθεί, γεγονός που θα έχει ως συνέπεια την έκδοση ενδεχομένως αντιφατικών αποφάσεων και τη θέση σε αμφιβολία της ασφάλειας δικαίου.

6. Ο έλεγχος της ορθότητας των δικαστικών ενεργειών (αποφάσεων ή πράξεων) στα πλαίσια της συζήτησης της αποζημιωτικής ευθύνης του κράτους κατ' άρθρ. 105 ΕισΝΑΚ θέτει σε 'σύγκρουση' ή άλλως βάλλει την αρμονία τυπικά ίσης ισχύς συνταγματικών διατάξεων, αυτών των άρ. 8, 20 παρ. 1, 25 παρ. 1 εδ. β' και του άρ. 4 παρ. 5, καθόσον αμφισβητείται ο φυσικός δικαστής της διαφοράς, ο οποίος ακολουθώντας ορισμένη διαδικασία οδηγείται σε αυθεντική επίλυση αυτής σύμφωνα με την καθιερωμένη οργάνωση απονομής της δικαιοσύνης (άρ. 93,94,96,98 Σ.)

B.5. Θετική θέση: Το Κράτος ευθύνεται για ζημιογόνες πράξεις, παραλείψεις ή υλικές ενέργειες των δικαστικών οργάνων κατ' άρθρο 105ΕισΝΑΚ

1. Ως προς το δόγμα της κυριαρχίας και τη μη αναγνώριση ευθύνης κρατικής από παράνομες πράξεις ή παραλείψεις των δικαστικών οργάνων γίνεται δεκτό ότι κι υπό την παραδοχή ότι οι ενέργειες τις δικαστικής εξουσίας αποτελούν μορφή κυριαρχίας, αυτές δεν μπορούν αφενός να αντιβαίνουν κανόνες δικαίου και αφετέρου να μην υπόκεινται σε κυρώσεις σε περίπτωση παράβασης.¹⁵² Ο καθηγητής Α. Μανιτάκης γράφει «*Το κράτος δικαίου αναγνωρίζεται από τις θεσμικές και κανονιστικές εγγυήσεις που καθιερώνει κατά της κρατικής αυθαιρεσίας. Γι' αυτό κράτος δικαίου είναι, πριν απ' όλα και πάνω απ' όλα, η κανονιστικά περιορισμένη και θεσμικά αντισταθμισμένη κρατική εξουσία, η εξουσία που γνωρίζει και συναντά φραγμούς στην άσκησή της, με πρώτο και καλύτερο φραγμό την αναγνώριση ατομικών δικαιωμάτων και την εγκαθίδρυση μηχανισμών ή*

¹⁵¹ Δ.Α.Κ. 5/1950, ο.π. (σημ. 105) κατά το προηγούμενο νομοθετικό πλαίσιο της αγωγής κακοδικίας, είχε δοθεί η εξής ερμηνεία για την ύπαρξη της χορήγησης άδειας προς έγερση της αγωγής κακοδικίας « *το τοιοῦτο προκύπτει εκ του σκοπού ον επεζήτησεν ο νομοθέτης ὅστις, θεσπίσας το ανωτέρω ὅλως ἐξαιρετικῶς μέσον, ὅπως προηγείται πάσης ἐγέρσεως αγωγῆς ἢ ανωτέρω ἄδεια, ηθέλησε να προφυλάξῃ δι' αὐτοῦ τους δικαστάς ἀπό ἀπερίσκεπτων διώξεων και παρεμποδίσῃ την ἐγερσιν ἀνυποστάτων αγωγῶν και την ἐντεῦθεν ἀδικον ἐπίθεσιν κατὰ της Δικαστικῆς Εξουσίας*»

¹⁵² Παυλόπουλος, Π., ὁ.π. (σημ. 71), σελ. 174

διαδικασιών, πολιτικού ή δικαστικού χαρακτήρα για την εγγύησή τους»¹⁵³. Η μη αναγνώριση, λοιπόν, κρατικής αστικής ευθύνης ενιαίας και για τις τρεις λειτουργίες του και η ‘ευνοϊκή’ μεταχείριση τμήματος της κρατικής εξουσίας, της δικαστικής ή μέρους των ενεργειών της δεν οδηγεί στην πραγμάτωση του κράτους δικαίου¹⁵⁴.

2. Η δικαστική ανεξαρτησία ως ειδικότερη έκφραση της αρχής της διάκρισης των λειτουργιών, συνίσταται στην ανάθεση του δικαιοδοτικού έργου σε πρόσωπα διάφορα της εκτελεστικής και νομοθετικής και ως εκ τούτου στην προστασία του έργου των δικαστικών λειτουργιών από επεμβάσεις οργάνων των άλλων λειτουργιών. Η αρχή της διάκρισης των λειτουργιών αποτελεί εγγυητή της θεμελιώδους αρχής του Κράτους δικαίου, της λαϊκής κυριαρχίας, συνταγματικά θεμελιωμένη στο άρ. 26 Σ.¹⁵⁵

Έως τη θεμελίωση της αρχής αυτής ως βασικής στη διαμόρφωση των σύγχρονων δημοκρατικών πολιτευμάτων υπήρξε «αγώνας». Σημαντικοί στοχαστές-φιλόσοφοι, όπως ο Αριστοτέλης, ο Locke και ο Montesquieu άσκησαν επιρροή με το έργο τους στο τρόπο οργάνωσης του Κράτους δικαίου. Ο Αριστοτέλης στο έργο του Πολιτικά¹⁵⁶ κάνει λόγο για τη διάκριση λειτουργιών στην ‘περί τριων μορίων’ θεωρία του, χαρακτηρίζοντας ως τρίτο μόριο ‘το δικάζον’. Ο Locke επισήμανε την αναγκαιότητα της διάκρισης των λειτουργιών ως προϋπόθεση για την κατοχύρωση των δικαιωμάτων και των ελευθεριών του πολίτη και διέκρινε τους φορείς άσκησης των κρατικών εξουσιών σε νομοθετική, εκτελεστική και ομοσπονδιακή. Ο Montesquieu ήταν ο πρώτος που διέκρινε την τρίτη πολιτειακή λειτουργία, τη δικαστική λειτουργία. Η επίτευξη της ανεξαρτησίας σε μία πολιτεία επιτυγχάνεται με τη μη σύνδεση της δικαστικής εξουσίας με τη νομοθετική και την εκτελεστική.

Έτσι και στον ελληνικό δικαϊκό χώρο υπήρξε προσπάθεια από τον πρώτο συνταγματικό νομοθέτη των Συνταγμάτων της επανάστασης (Σύνταγμα της Επιδάουρου 1822 και του Άστρους 1823) μέχρι το Σύνταγμα του 1975,1986,2001,2008 για την κατοχύρωση της λειτουργικής και προσωπικής ανεξαρτησίας της δικαστικής λειτουργίας. Σήμερα, όπως σημειώνει ο Μ. Πικραμένος¹⁵⁷ «στο Σύνταγμα του 1975/1986 υπάρχει ένα πλέγμα διατάξεων που προστατεύουν αποτελεσματικά τόσο τη λειτουργική όσο και την προσωπική ανεξαρτησία των δικαστών». Θα επιχειρηθεί η

¹⁵³ Μανιτάκης, Α., Κράτος Δικαίου και δικαστικός έλεγχος της συνταγματικότητας, Θεσσαλονίκη: εκδόσεις Σάκκουλα, 1994, σελ. 60

¹⁵⁴ Τάχος, Α., ο.π. (σημ. 7), σελ. 582

¹⁵⁵ Πικραμένος, Μ., Η δικαστική ανεξαρτησία στη δίνη των πολιτικών κρίσεων, Αθήνα-Κομοτηνή :Σάκκουλα, 2002, σελ 27-32

¹⁵⁶ Αριστοτέλης, Πολιτικά, IV 1297 b37-1298 a3

¹⁵⁷ Πικραμένος, Μ., ο.π. (σημ. 155), σελ. 50-55

καταγραφή όλων των συνταγματικών διατάξεων που διασφαλίζουν την ανεξαρτησία της δικαστικής λειτουργίας, ως απαραίτητη προϋπόθεση κατανόησης της «απειλής» που ενδεχόμενα αυτή υφίσταται από την εφαρμογή των διατάξεως περί αστικής ευθύνης του κράτους κατά τις διατάξεις 105-106 ΕισΝΑΚ και για τις παράνομες ενέργειες των δικαστικών οργάνων.

Η λειτουργική ανεξαρτησία των δικαστικών λειτουργών (δικαστών της τακτικής δικαιοσύνης-πολιτικής, ποινικής, διοικητικής-, του εισαγγελικού κλάδου, του Συμβουλίου της Επικρατείας, του Ελεγκτικού Συνεδρίου) κατοχυρώνεται 1. έναντι της νομοθετικής στο άρ. 93 παρ. 4 Σ «Τα δικαστήρια υποχρεούνται να μην εφαρμόζουν νόμο που το περιεχόμενο του είναι αντίθετο προς το Σύνταγμα», 2. Έναντι της νομοθετικής και της εκτελεστικής στο άρθρο 87 παρ. 2 Σ. «Οι δικαστές κατά την άσκηση των καθηκόντων του υπόκεινται μόνο στο Σύνταγμα και στους νόμους και σε καμία περίπτωση δεν υποχρεούνται να συμμορφώνονται με διατάξεις ου έχουν τεθεί κατά κατάλυση του Συντάγματος», 3. Έναντι της εκτελεστικής στο άρ. 89 παρ. 3Σ. «Η ανάθεση διοικητικών καθηκόντων σε δικαστικούς λειτουργούς απαγορεύεται»

Στις συνταγματικές διατάξεις που διασφαλίζουν την προσωπική ανεξαρτησία της δικαστικής εξουσίας συγκαταλέγονται: 1. Το άρ. 88 παρ. 1 «Οι δικαστικοί λειτουργοί ...και είναι ισόβιοι», 2. Το άρ. 90 παρ. 1Σ., στο οποίο διασφαλίζεται το αυτοδιοίκητο των δικαστικών λειτουργών με τη συγκρότηση δικαστικών συμβουλίων, 3. Το άρ. 91 παρ. 3 Σ περί της κατοχύρωσης της πειθαρχικής εξουσίας από πειθαρχικά συμβούλια, συγκροτούμενα από τακτικούς δικαστές για τους λοιπούς δικαστές εκτός αυτών με βαθμό αεροπαγίτη ή αντεισαγγελέα του Αρείου Πάγου, 4. Το άρ. 91 παρ. 2 Σ , κατά το οποίο ο προεδρεύων στο Ανώτατο Πειθαρχικό Συμβούλιο είναι ο Πρόεδρος του Αρείου Πάγου ή του Συμβουλίου της Επικρατείας, 5. Το άρ. 88 παρ. 5 περί της ηλικίας αποχώρησης των δικαστικών λειτουργών σύμφωνα με τον βαθμό που φέρουν.

Αναμφίβολα η ύπαρξη και σήμερα συνταγματικών διατάξεων που δίνουν τη δυνατότητα στην εκτελεστική εξουσία να παρεμβαίνει στο έργο των δικαστικών λειτουργών φαλκιδεύει την ανεξαρτησία της δικαστικής λειτουργίας με χαρακτηριστική τη δυνατότητα του υπουργού Δικαιοσύνης να διαφωνεί με την κρίση του ανώτατου δικαστικού συμβουλίου (άρ. 90 παρ. 3Σ.) και να εγείρει την πειθαρχική αγωγή (άρ. 91 παρ. 1β Σ.)¹⁵⁸. Εντούτοις, η αναγνώριση ευθύνης του κράτους για ενέργειες παράνομες των δικαστικών λειτουργών δεν συνιστά επέμβαση ούτε της νομοθετικής ούτε και της εκτελεστικής εξουσίας στην προσωπική και λειτουργική ανεξαρτησία του δικαστικού σώματος. Η έγερση αγωγής κατ' άρθρο 105 και 106 ΕισΝΑΚ στο αρμόδιο δικαστήριο

¹⁵⁸ Βλ. αναλυτικότερα Πικραμένος, Μ., ο.π (σημ. 155), σελ. 52-55

και η εκδίκασή της από αυτό, προφανώς δεν αποτελεί ενέργεια εκτελεστικού οργάνου ή νομοθετικού, αλλά δικαστικού οργάνου, στο οποίο έχει ανατεθεί το καθήκον αυτό.

Καταλήγοντας, ο Μ. Στασινόπουλος¹⁵⁹ προσθέτει ότι η ευθύνη της Πολιτείας για τις πράξεις των οργάνων της δεν στηρίζεται στην ιεραρχική εξάρτηση και διάρθρωση, η οποία είναι δυνατόν να υπάρχει ή να μην υπάρχει σε κάθε κατηγορία οργάνων της Πολιτείας και η οποία πάντως αποτελεί εσωτερικό ζήτημα.

3. Ο νομοθέτης με τη συνταγματική διάταξη του άρ. 7 παρ. 4 Σ. και 533-545 Κ.Π.Δ. όρισε μία ειδική περίπτωση αστικής ευθύνης του κράτους για την περίπτωση των προσωρινά κρατηθέντων και των καταδικασθέντων που αθωώθηκαν, αυτό όμως ουδόλως συνεπάγεται το ανεύθυνο των δικαστικών οργάνων για τις λοιπές περιπτώσεις. Οπότε συνάγεται ότι κατά τα λοιπά ισχύει η γενική διάταξη της αστικής ευθύνης του κράτους κατ' άρ. 105 ΕισΝΑΚ.¹⁶⁰

4. Η προσωπική ευθύνη των δικαστικών οργάνων με τον θεσμό της κακοδικίας δεν αποτελεί ανάχωμα στην εφαρμογή του άρθρου 105 ΕισΝΑΚ και την αναγνώριση αστικής ευθύνης του Κράτους για τις παράνομες ενέργειες των δικαστικών οργάνων, καθόσον αποσκοπεί στην προστασία των δικαστικών οργάνων από τις διαρκείς ενοχλήσεις σε περίπτωση υπαγωγής τους στις γενικές διατάξεις του ΕισΝΑΚ¹⁶¹. Έτσι προτείνεται η λειτουργία του θεσμού της κακοδικίας ως κριτηρίου αναγνώρισης της κρατικής αστικής ευθύνης κατά τα συμβαίνοντα στη Γαλλία.¹⁶²

Η ιστορική αναδρομή στον χρόνο νομοθέτησης των δύο θεσμών καταδεικνύει ότι ενώ ο νομοθέτης από την ίδρυση του ελληνικού κράτους είχε προβλέψει τον θεσμό κακοδικίας (β.δ. 8^{ης} Ιουλίου 1838), θεσμό που κατοχύρωσε Συνταγματικά στο άρθρο 103 του Συντάγματος 1911, η εισαγωγή των διατάξεων 104-106 ΕισΝΑΚ με τον Α.Ν. 2783/1941 αποτέλεσε συνέπεια της περί τα τέλη του 19^{ου} αιώνα και στις αρχές του 20^{ου} αναγνώρισης του κράτους ως νομικής προσωπικότητας, γεγονός που φυσικά συνέτεινε στην μείωση της κρατικής αυθαιρεσίας. Η 'σύγκρουση' των δύο αυτών διατάξεων ομοιάζει με διαμάχη επικράτησης είτε του δικαιοκρατικού συστήματος που διαθέτει αυστηρό και τυπικό Σύνταγμα, κατά το αμερικάνικο δικαιοκρατικό πρότυπο 'due process of Law', είτε του κρατικιστικού δικαιοκρατικού προτύπου της γερμανικής θεωρίας, κατά το οποίο το κράτος συνιστά νομική προσωπικότητα με ενιαία βούληση. Η συνταγματική, λοιπόν, θεμελίωση της προσωπικής ευθύνης των δικαστικών οργάνων, η κατοχύρωση του από τον υπέρτατο νόμο του κράτους μας, θα έλεγε κανείς

¹⁵⁹ Στασινόπουλος, Μ., ο.π. (σημ. 6), σελ. 124

¹⁶⁰ Παπαγιαννόπουλος, Γ., ό.π. (σημ. 128), σελ. 852

¹⁶¹ Παυλόπουλος, Π., ό.π. (σημ. 71), σελ. 180

¹⁶² Στασινόπουλος, Μ., ο.π. (σημ. 6), σελ. 125

ότι αφήνει ελάχιστα ή καθόλου περιθώρια στον εφαρμοστή του δικαίου να εφαρμόσει τις διατάξεις του ΕισΝΑΚ περί κρατικής αστικής ευθύνης για τις παράνομες ενέργειες των δικαστικών οργάνων. Ωστόσο, το ελληνικό συνταγματικό κράτος δικαίου με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του εγγυάται μεταξύ άλλων την προστασία των συνταγματικά κατοχυρωμένων ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων, όπως αυτό της ισότητας των πολιτών στα βάρη, απέναντι στην κρατική αυθαιρεσία με το συνταγματικά επίσης κατοχυρωμένο δικαίωμα της δικαστικής προστασίας και η αρχή της νομιμότητας, μία από τις θεμελιώδεις επίσης εγγυήσεις του κράτους δικαίου, υπεραμύνεται της υπεροχής του νόμου έναντι της δικαστικής και εκτελεστικής εξουσίας και της υποταγής της διοίκησης στον νόμο¹⁶³. Ούτως ώστε η άποψη περί ‘ανοχής’ της κρατικής αυθαιρεσίας, εκδηλωμένης με παράνομες ενέργειες των δικαστικών οργάνων, που παραβιάζουν τα συνταγματικά ατομικά δικαιώματα, χωρίς η κρατική εξουσία να υπόκειται σε δικαστικές κυρώσεις δεν έχει θέση στο ελληνικό κράτος δικαίου.

5. Το επιχείρημα του δεδिकाσμένου αφορά μόνο τις δικαστικές αποφάσεις, οπότε για τις υπόλοιπες ενέργειες των δικαστικών οργάνων δεν αποτελεί φραγμό η αναγνώριση κρατικής αστικής ευθύνης κατ’ άρ. 105 ΕισΝΑΚ. Επίσης, από το γεγονός ότι κατ’ άρ. 16 παρ. 2 ν. 693/1977 η αγωγή κακοδικίας δε θίγει την ισχύ της αποφάσεως, που αποτέλεσε την αφορμή για την άσκηση της αγωγής κακοδικίας, μπορεί να συναχθεί αναλογικά ότι και η αγωγή κατ’ άρ. 105 ΕισΝΑΚ δεν θίγει το δεδिकाσμένο της αποφάσεως. Ο θεσμός του δεδिकाσμένου αποτελεί αρνητική δικονομική προϋπόθεση και εξυπηρετεί την αποτροπή έκδοσης αποφάσεων αντιφατικών, τη διατήρηση της κοινωνικής ειρήνης και την ασφάλεια δικαίου.¹⁶⁴ Σύμφωνα με το άρ. 57 ΚΠΔ¹⁶⁵, 321 και 324 ΚΠολΔ¹⁶⁶, 197 ΚΔΔ¹⁶⁷ οι προϋποθέσεις που πρέπει να συντρέχουν για να αποτελεί μία απόφαση δεδिकाσμένο είναι η ταυτότητα των προσώπων μεταξύ των οποίων ισχύει το δεδिकाσμένο, η ταυτότητα της διαφοράς, η αμετάκλητη απόφαση ποινικού δικαστηρίου, τελεσίδικη απόφαση πολιτικού δικαστηρίου, τελεσίδικη απόφαση διοικητικού δικαστηρίου. Οι διατάξεις 104-105 ΕισΝΑΚ αποτελούν κανόνες

¹⁶³Μανιτάκης, Α., ό.π. (σημ. 153), σελ. 80-119, 427-446, όπου γίνεται ανάλυση των δικαιοκρατικών προτύπων και κατάταξης του ελληνικού δικαιοκρατικού προτύπου

¹⁶⁴ Α.Π. 560/16, ΕλλΔνη 2/17 (58), σελ. 443 «*Η χρονική διάρκεια του δεδिकाσμένου είναι απεριόριστη και εκτείνεται εσαεί, ώστε να πραγματώνεται η δεσμευτική του ενέργεια προς αποτροπή έκδοσης αντιφατικών αποφάσεων, η διατήρηση της κοινωνικής ειρήνης και η προάσπιση της ασφάλειας του δικαίου, υπό την προϋπόθεση βεβαίως ότι τα πραγματικά περιστατικά που θεμελίωσαν την κρίση του δικαστηρίου ή το νομικό καθεστώς που διέπει το κριθέν δικαίωμα παρέμειναν αμετάβλητα, υπό την προϋπόθεση δηλαδή ότι δεν επήλθε μεταγενέστερη της τελεσιδικίας μεταβολή της*»

¹⁶⁵ Κευραμεύς, Κονδύλης, Νίκας, Ερμηνεία ΚΠολΔ, τόμος 1, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: εκδόσεις Σάκκουλα, 2000, σελ. 636 επ.

¹⁶⁶ Καρράς, Α. Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο, Αθήνα-Κομοτηνή: εκδόσεις Σάκκουλα, 1993, σελ. 319 επ.

¹⁶⁷ Ε. Σπηλιωτόπουλος, Εγχειρίδιο Διοικητικού Δικαίου, Τόμος 2, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, 2017, σελ.279 επ.

διοικητικού δικαίου και οι σχετικές διαφορές που ανακύπτουν είναι διοικητικές διαφορές ουσίας, όπως έχουμε ήδη επισημάνει, οπότε η ύπαρξη δεδικασμένου θα πρέπει να κριθεί μεταξύ της απόφασης που εκδόθηκε από τα πολιτικά, ποινικά και διοικητικά δικαστήρια, όπου έλαβε χώρα η παράνομη ζημιογόνα ενέργεια του δικαστικού λειτουργού και της απόφασης του διοικητικού δικαστηρίου που είναι αρμόδιο για την αποζημίωση του ζημιωθέντος.

Ως προς τη συνδρομή της προϋπόθεσης της ταυτότητας προσώπων αυτή μπορεί να τεθεί υπό αμφισβήτηση καθώς στη διοικητική δίκη της αγωγής του άρ. 105 ΕισΝΑΚ διάδικοι είναι το Κράτος και ο ζημιωθείς διοικούμενος, ενώ στις πολιτικές αποφάσεις διάδικοι μπορεί να είναι και μόνο ιδιώτες. Στο ποινικό δικαστήριο διάδικος είναι ο κατηγορούμενος και ο πολιτικός ενάγων (ή και ο αστικώς υπεύθυνος). Αλλά εκτός από τη σύμπτωση των υποκειμενικών ορίων του δεδικασμένου αμφισβητείται και η σύμπτωση των αντικειμενικών ορίων, καθώς το αντικείμενο της δίκης του 105ΕισΝΑΚ είναι διάφορο της δίκης που προκάλεσε την αφορμή της. Οι τελεσίδικες αποφάσεις των πολιτικών δικαστηρίων, είτε διάδικοι είναι ιδιώτες, είτε ιδιώτης και δημόσιο δημιουργούν δεδικασμένο που δεσμεύει τα διοικητικά δικαστήρια σε ότι αφορά ουσιαστικά ζητήματα που αποτελούν προϋπόθεση έκδοσης της διοικητικής απόφασης¹⁶⁸. Έτσι και οι αμετάκλητες αθωωτικές αποφάσεις των ποινικών δικαστηρίων, καθώς και τα αμετάκλητα απαλλακτικά βουλεύματα των Συμβουλίων δεσμεύουν τη διοίκηση ως προς τα πραγματικά περιστατικά, τα οποία έκριναν και τα οποία αποτελούν προϋπόθεση έκδοσης διοικητικής απόφασης¹⁶⁹. Το πρόβλημα, λοιπόν που ανακύπτει εντωπίζεται όχι τόσο από τυπικής απόψεως του δεδικασμένου όσο επί ουσιαστικής, καθώς υπάρχει κίνδυνος διατάραξης της ισορροπίας που έχει επιτευχθεί ήδη στον χώρο του ουσιαστικού δικαίου¹⁷⁰.

Οπότε, η αναγνώριση από μέρους του αρμόδιου διοικητικού δικαστηρίου κατά την εκδίκαση της αγωγής του άρ. 105 ΕισΝΑΚ παράνομης ενέργειας του δικαστικού λειτουργού στην πολιτική, ποινική ή διοικητική απόφαση, που αποτέλεσε την αφορμή της πρώτη δικαστικής υπόθεσης, χωρίς να έχει προηγουμένα αυτή «εξαφανιστεί ή ακυρωθεί» (για παράδειγμα ο παρανόμως καταδικασθείς να αθωωθεί) θα διαταράξει

¹⁶⁸ ΣτΕ 1463/1991 : «απόφασις του αρμοδίου πολιτικού δικαστηρίου, είτε εδημοσιεύθη προ της δημοσιεύσεως του ως άνω νόμου, είτε μετά, δια της οποίας αναγνωρίζεται ως άκυρος τέταρτος γάμος ο οποίος ετελέσθη κατά τον χρόνον που ίσχυε το σχετικόν κώλυμα, δεσμεύει τόσον την Διοίκησιν όσον και τα διοικητικά δικαστήρια, όταν επιλαμβάνονται υποθέσεως, εις την οποίαν ανακύπτει ως προκριματικόν ζήτημα το κύρος τοιούτου γάμου αρκεί η απόφασις αυτή να μην έχει ανατραπή, δια της ασκήσεως των παρεχομένων υπό της πολιτικής δικονομίας ενδίκων βοηθημάτων και να κατέστη, καθ' οιονδήποτε τρόπον, αμετάκλητος.»

¹⁶⁹ Ε. Σπηλιωτόπουλος, ο.π. (σημ. 45), σελ. 139-140

¹⁷⁰ Κευραμεύς, Κονδύλης, Νίκας, ο.π. (σημ. 165), σελ. 631

την εμπιστοσύνη των πολιτών ως προς την παρεχόμενη δικαστική προστασία¹⁷¹, γι' αυτό και η νομοθετική ρύθμιση της αστικής ευθύνης του κράτους και για τις ενέργειες των δικαστικών οργάνων είναι απαραίτητη.

6. Ως προς το ζήτημα του κατ' επιταγή του Συντάγματος ελέγχου της νομιμότητας των πράξεων της δικαστικής λειτουργίας από δικαιοδοτικά όργανα αντίστοιχα προς την φύση των αναφερόμενων δικαστικών διαφορών ο προεδρεύων Αντιπρόεδρος του Αρείου Πάγου Α. Ράντος κατά τη διατυπωθείσα μειοψηφούσα πρότασή του στη με αρ. Α2852/2012 ΣτΕ είπε *«Είναι ομοίως άσχετος με το προκείμενο ζήτημα ο κατά κλάδο από ανώτερα δικαστήρια, οργανωμένος έλεγχος της ορθότητας των δικαστικών αποφάσεων και πράξεων, διότι ο έλεγχος αυτός, που, άλλωστε, δεν καλύπτει αποφάσεις και πράξεις των δικαστηρίων που αποφαινόμενοι σε τελευταίο βαθμό, αποσκοπεί αποκλειστικά στην άρση σφαλμάτων των αποφάσεων αυτών, χωρίς να καλύπτεται και το διαφορετικό ζήτημα της παράνομης προκλήσεως ζημίας από αυτές. Η λύση, εξ άλλου, αυτή στοιχεί και προς τα γενόμενα δεκτά από το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ενώσεως (C-224/01, Kobler, απόφαση της 30-11-2003, C-173/03, Traghetti del Mediterraneo, απόφαση της 13-6-2006) επί του εντελώς συναφούς ζητήματος της ευθύνης του Κράτους έναντι των πολιτών προς αποζημίωσή τους από δικαστικές αποφάσεις, που εκδίδονται κατά παράβαση του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ενώσεως»*. Με τη θέση αυτή αναγάζεται σε αρχή η επανορθωτική λειτουργία της αστικής ευθύνης του κράτους σε περίπτωση παράνομης δράσης των κρατικών οργάνων. Επιπρόσθετα με δεδομένο ότι δεν υπάρχει ενδοσυνταγματική ιεράρχηση κανόνων και ότι η προστασία των συνταγματικά καταχωρωμένων δικαιωμάτων είναι υποχρέωση όλων των κρατικών οργάνων, δεν δύναται να γίνει ανεκτή η μη επανόρθωση της ζημίας που προκάλεσε η κρατική δράση με τη δικαιολογία διατάραξης της ασφάλειας δικαίου λόγω θέσης σε αμφισβήτηση του φυσικού δικαστή της διαφοράς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ΄

ΑΝΤΙ ΕΠΙΛΟΓΟΥ-ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Αν και η απόφαση 1501/2014 ΣτΕ έχει λάβει σπουδαίους χαρακτηρισμούς από τους θεωρητικούς νομικούς επιστήμονες κατατάσσοντάς την στην κατηγορία «arrêts de principe» (ορόσημο) και δικαίως, ωστόσο η απόφαση 11/1858 του Α.Π., εκδοθείσα εκατόν πενήντα χρόνια πριν περίπου, ανήκει σε εκείνες τις εμβληματικές αποφάσεις του εφαρμοστή του δικαίου, ο οποίος ακόμη και χωρίς την «υποστήριξη» νομικών

¹⁷¹ Στασινόπουλος, Μ., ο.π. (σημ. 6), σελ. 126

διατάξεων, που σαφώς να ρυθμίζουν το ζήτημα της αστικής ευθύνης του κράτους για τις ενέργειες των οργάνων του και χωρίς οι οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες της εποχής να υποβοηθούν τη δικαιοπλαστική του δύναμη, τόλμησε να αναγνωρίσει την ιδιαίτερη ευθύνη του κράτους προς αποζημίωση για τις παράνομες ενέργειες των οργάνων του έναντι του διοικουμένου βάσει της αναγκαστικής νομικής σχέσης που δημιουργείται μεταξύ τους. Η με αρ. 1501/2014 απόφαση του ΣτΕ με τη σειρά της επιβεβαιώνει ότι η νομολογία δύναται να ρίξει νέο φως σε υπάρχουσες νομικές διατάξεις με την υπαγωγή σε αυτές κι άλλων εμπειρικών-πραγματικών δεδομένων. Έτσι, ενώ πριν έναν αιώνα, οπότε εισήχθη στην ελληνική έννομη τάξη το άρθρο 105 ΕισΝΑΚ, φάνταζε αδύνατη η αναγνώριση κρατικής αστικής ευθύνης για τις ενέργειες των δικαστικών οργάνων, πέρα από τη συνταγματικώς θεμελιωθείσα στο άρθρο 7 παρ. 4Σ., σήμερα μάλλον ο εφαρμοστής του δικαίου, αν και περιορισμένος υπό το βάρος του υπάρχοντος νομοθετικού καθεστώτος που ρυθμίζει την αστική ευθύνη του κράτους (με την προσωπική ευθύνη των δικαστικών οργάνων να εξακολουθεί υφιστάμενη) και της προηγούμενης πάγιας σταθερής αρνητικής νομολογιακής τάσης, κατάφερε να αναγνωρίσει τουλάχιστον την αναλογική εφαρμογή του άρ. 105 ΕισΝΑΚ για την κάλυψη του νομοθετικού κενού καθόσον *το Σύνταγμα δεν ανέχεται να παραμένουν αναποζημιώτες ζημίες που κάποιος υφίσταται από ενέργειες οποιουδήποτε κρατικού οργάνου.*

Για την επίλυση του ακανθώδους αυτού θέματος της θεμελίωσης της κρατικής αστικής ευθύνης και για τις ενέργειες των δικαστικών οργάνων, έχουν κατά καιρούς διατυπωθεί διάφορες απόψεις, όπως το ότι η διάγνωση της προσωπικής αστικής ευθύνης των δικαστικών λειτουργιών από το δικαστήριο αγωγών κακοδικίας δύναται να αποτελεί τη δικονομική προϋπόθεση άσκησης της αγωγής αστικής αποζημίωσης κατά του Δημοσίου¹⁷² ή του περιορισμού της δικαιοδοσίας του ΔΑΚ σε εκείνες τις υποθέσεις για τις οποίες δεν προβλέπεται κανένα ένδικο μέσο¹⁷³ ή της ενεργοποίησης του μηχανισμού του άρθρου 105ΕισΝΑΚ και με τον όρο συνδρομής των προϋποθέσεων εφαρμογής του, για εκείνες τις περιπτώσεις που δεν ρυθμίζονται από τις υπάρχουσες διατάξεις του ειδικού καθεστώτος αστικής ευθύνης, όπως του άρ. 6 παρ. 3 Σ., 325-326 Π.Κ., 297-299, 914 ΑΚ, καθώς και 206 παρ. 1 εδ. κη και 207 παρ. 4 εδ. β' του υπαλληλικού κώδικα και των διατάξεων των άρθρων 7 παρ. 4 Σ. και 533-545 Κ.Π.Δ., προκειμένου να μη μείνει ένα ευρύ φάσμα περιπτώσεων εκδήλωσης παράνομης δράσης

¹⁷² Στασινόπουλος, Μ., ο.π. (σημ. 6), σελ. 125, ο οποίος αναγράφει «ο θεσμός της κακοδικίας δύναται ουχί να παρακωλύση, αλλά τουναντίον να υποβοηθήσει την εισαγωγή της ευθύνης της Πολιτείας εκ των πράξεων των δικαστικών υπαλλήλων»

¹⁷³ Κουσουλός, Η αγωγή κακοδικίας, Ελλ.Δνη, 1967, σελ.469, στον οποίο παραπέμπει η Γέσιου-Φαλτσή, Π., ο.π. (σημ. 91), σελ. 567

των δικαστικών οργάνων χωρίς την παρεχόμενη αποτελεσματική δικαστική προστασία προς τους πολίτες¹⁷⁴, πρόταση που υιοθέτησε εν μέρει η νομολογία προσφάτως. Οι παραπάνω θέσεις δημιουργούν ένα σύστημα παράλληλης συνύπαρξης της αστικής ευθύνης του Κράτους, ρυθμιζόμενης από διάσπαρτες διατάξεις και της προσωπικής αστικής ευθύνης των δικαστικών οργάνων. Η δημιουργία αυτή πολλών δικαιοδοτικών μηχανισμών που ρυθμίζουν το θεσμό της αστικής ευθύνης του κράτους προβληματίζει, αφού η παρεχόμενη δικαστική προστασία των πολιτών για τις παράνομες ζημιογόνες ενέργειες των κρατικών οργάνων καθίσταται πολύπλοκη καθόσον για την ίδια αξίωση αποκατάστασης ζημίας να απαιτείται η συνδρομή διαφορετικών προϋποθέσεων, για μεν την άσκηση της αγωγής κακοδικίας προϋποτίθεται υπαιτιότητα του δικαστικού οργάνου, η οποία όμως δεν αποτελεί στοιχείο της νομοτυπικής μορφής της διάταξης του άρ. 105 ΕισΝΑΚ, όπου η ευθύνη του κράτους είναι αντικειμενική, με αποτέλεσμα να απορρυθμίζεται η παρεχόμενη δικαστικής προστασίας προς τους διοικουμένους ακριβώς λόγω της ανυπαρξίας ενιαίας αντιμετώπισης του ίδιου πραγματικού γεγονότος, της παράνομης ζημιογόνου δράσης των δικαστικών οργάνων.

Ο θεσμός της αστικής ευθύνης του κράτους θα πρέπει να αντιμετωπισθεί ενιαία από τον νομοθέτη. Αν ανατρέχαμε στη ιστορική στιγμή της εισαγωγής του άρ. 105 ΕισΝΑΚ στον ελληνικό δικαϊκό χώρο, ίσως θα έπρεπε τότε ο νομοθέτης να προβεί στις απαραίτητες τολμηρές κινήσεις και να θεμελιώσει συνταγματικά τον θεσμό αυτό, καταργώντας την προσωπική αστική ευθύνη των δικαστικών λειτουργών (οπότε θα παρέμεναν μόνο ποινικά και πειθαρχικά υπεύθυνοι) και συγκεντρώνοντας τις διάσπαρτες συνταγματικές διατάξεις κρατικής αστικής ευθύνης για τις ενέργειες των οργάνων του σε μία, θεσπίζοντας ένα νομικό πλαίσιο στο οποίο η ιδιαιτερότητα της δικαστικής λειτουργίας θα αντιμετωπιζόταν με τις κατάλληλες ρυθμίσεις. Αν επιχειρήσουμε να δικαιολογήσουμε τη μη υιοθέτηση της πρότασης αυτής τότε, θα προβάλλουμε ως επιχείρημα τη μη ωρίμανση των κοινωνικών, πολιτικών και οικονομικών συνθηκών της εποχής εκείνης να δεχτούν μία τέτοια αλλαγή, ενόσω ακόμη το ανεύθυνο του κράτους για τις ζημιογόνες πράξεις ή παραλείψεις του ακόμη ήταν νωπό.

Σήμερα δεν υπάρχει δικαιολογία μη ύπαρξης ενός θεσμού κρατικής αστικής ευθύνης, νομοθετικά ρυθμιζόμενου ενιαία, ο οποίος θα σέβεται την ιδιαιτερότητα της κάθε λειτουργίας του, νομοθετικής, δικαστικής, εκτελεστικής. Δεν προτείνεται η δημιουργία ενός νέου ειδικού θεσμικού πλαισίου κρατικής αστικής ευθύνης για τα

¹⁷⁴ Παυλόπουλος, Π., ο.π. (σημ. 71), σελ.188-189

όργανα της δικαστικής λειτουργίας¹⁷⁵, που να συντρέχει παράλληλα με την κρατική αστική ευθύνη για τις ζημιογόνες ενέργειες των οργάνων της εκτελεστικής και νομοθετικής λειτουργίας, ρυθμιζόμενη η τελευταία από το άρ. 105 ΕισΝΑΚ, αλλά συνταγματική αναθεώρηση που να καταργεί τη συνταγματική διάταξη του άρ. 99 Σ. περί προσωπικής αστικής ευθύνης των δικαστικών οργάνων, να επαναδιατυπώνει τη συνταγματική διάταξη άρ. 7 παρ. 4 Σ., ώστε να προκύπτει η ενδεικτική απαρίθμηση της γέννησης της κρατικής αστικής ευθύνης για τις παράνομες ενέργειες των δικαστικών οργάνων και εν τέλει θεμελίωση του θεσμού της αστικής ευθύνης του κράτους για τις ζημιογόνες ενέργειες όλων των οργάνων του και των δικαστικών στο άρ. 105 ΕισΝΑΚ σε συνδυασμό με την έκδοση νόμου που θα ρυθμίζει δικονομικά και ουσιαστικά θέματα για κάθε επιμέρους λειτουργία βάσει των ιδιαιτεροτήτων εκάστης. Η επιλογή του άρθρου 105 ΕισΝΑΚ και η γραμματική διατύπωση δεν ήταν τυχαία από τον ιστορικό νομοθέτη και σκοπός του ήταν η θεμελίωση της κρατικής αστικής ευθύνης για όλα τα όργανά του σε μία διάταξη καθόσον το κράτος είναι ενιαίο και οι λειτουργίες του, εκφάνσεις του ιδίου.

Η ιδιαιτερότητα της δικαστικής λειτουργίας θα μπορούσε να εντοπιστεί κυρίως στον θεσμό του δεδικασμένου των δικαστικών αποφάσεων, όχι από τυπικής απόψεως, αλλά ουσιαστικής και στη σύνθεση του δικαστηρίου που θα εκδικάζει την αναφερόμενη αγωγή αστικής ευθύνης κατά του κράτους για τις ζημιογόνες ενέργειες των δικαστικών οργάνων. Έτσι, θα πρέπει να τεθεί ως δικονομική προϋπόθεση άσκηση της αγωγής αποζημίωσης για τη θεμελίωση της αστικής ευθύνης του κράτους λόγω ζημίας που επήλθε από την έκδοση δικαστικής απόφασης η προηγούμενη εξάντληση των προβλεπομένων τακτικών ενδίκων μέσων ή βοηθημάτων. Επίσης, η σύνθεση του δικαστηρίου, που θα εκδικάζει τις συγκεκριμένες υποθέσεις, θα πρέπει να συγκροτείται από ανώτατους δικαστικούς λειτουργούς, με προεδρεύοντα τον Πρόεδρο του Συμβουλίου της Επικρατείας, λειτουργούς του Αρείου Πάγου και του Ελεγκτικού Συνεδρίου, όχι μόνο λόγω του ότι θα καλείται ενίοτε να κρίνει αποφάσεις ανωτάτων δικαστηρίων, αλλά κυρίως λόγω της γνωστικής επάρκειας που καλούνται να έχουν οι δικαστικοί λειτουργοί ανάλογα με τη φύση της αναφερόμενης υπόθεσης που θα κρίνει την κρατική ευθύνη προς αποκατάσταση της επελθούσης ζημίας, που προήλθε από παράνομη ποινική ή αστική ή διοικητική απόφαση, κι η οποία αποτέλεσε την αιτία της πρόκλησης ζημίας στον διοικούμενο πολίτη. Βεβαίως, υπάρχουν κι άλλα ζητήματα που θα απασχολήσουν τον νομοθέτη και την επιστημονική κοινότητα, όπως αυτό της φύσης της απόφασης του δικαστηρίου, θα είναι διοικητική απόφαση ουσίας υποκείμενη σε

¹⁷⁵ Λαϊνιώτη, Α., ο.π. (σημ. 19), σελ. 570-571

ένδικα μέσα ή θα πρέπει το δικαστήριο να κρίνει σε πρώτο και τελευταίο βαθμό την υπόθεση κρατικής αστικής αποζημίωσης;

Σίγουρα, αν πρόθεση της νομικής επιστημονικής κοινότητας, της δικαστικής, εκτελεστικής και νομοθετικής εξουσίας είναι η μη απάντηση σε ερωτήματα όπως το ανωτέρω, τότε πλήττεται η αρχή του δημοκρατικού κράτους δικαίου, γιατί ο θεσμός της αστικής ευθύνης του κράτους, ως επανορθωτικός μηχανισμός, υπηρετεί την αρχή της νομιμότητας, της ασφάλειας δικαίου, της δικαστικής προστασίας και της ισότητας. Έγραψε ο Πλάτων στο βιβλίο του Πολιτεία (ή περί δικαίου)¹⁷⁶ κατά τον διάλογο του Σωκράτη με τον Γλαύκωνα «*Αν πληθαίνουν μέσα στην πόλη η διαφθορά και οι αρρώστιες, δεν ανοίγουν πολλά δικαστήρια και ιατρεία και δεν αποκτούν μεγάλη τιμή η δικανική και η ιατρική, όταν μάλιστα ασχολούνται μαζί τους με ζήλο πολλοί ελεύθεροι πολίτες;*», κι η απάντηση του Γλαύκωνα είναι «*πως γίνεται να είναι αλλιώς;*» Στην ελληνική έννομη τάξη εναπόκειται να διασφαλίσει ότι καμία «αύξηση της διαφθοράς», ήτοι αύξηση των παράνομων δικαστικών ενεργειών, δεν θα οδηγήσει στο «να ανοίξουν πολλά δικαστήρια», ήτοι στο να δημιουργηθούν πολλές δικαστικές υποθέσεις κρατικής αστικής ευθύνης λόγω παράνομης δράσης των δικαστικών οργάνων.

¹⁷⁶ Πλάτων, *Πολιτεία*, τόμος 2, Αθήνα: εκδόσεις Κάκτος, 1992, σελ. 87

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ-ΑΡΘΟΓΡΑΦΙΑ

- Αγγελής, Φ., Αγωγής κακοδικίας για ασύγνωστον παραδρομήν, ΝοΒ 13, 1965, σελ. 98
- Αριστοτέλης, Ηθικά Νικομάχεια
- Αριστοτέλης, Πολιτικά, IV 1297 b37-1298 a3
- Αυδίκος, Γ., Ευθύνη του Δημοσίου από πράξεις οργάνων της δικαστικής λειτουργίας, ΘΠΔΔ τεύχος 12/2014, έτος 7ο, σελ. 1044επ. (παρατηρήσεις)
- Βλαχόπουλος, Σ., Χρυσόγονος, Κ., Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, 2017
- Γέροντας, Α., Λύτρας, Σ., Παυλόπουλος, Π., Σιούτη, Γ., Φλογαϊτης, Σ. (2015), Διοικητικό Δίκαιο, Θεσσαλονίκη :εκδόσεις Σάκκουλα
- Γέσιου-Φαλτσή, Π., 'Ευθύνη των δικαστών στην Ελλάδα', το Σ. έτος Θ', 1983, σελ. 556
- Δεληγιάννης Ι., Κορνηλάκης Π.. Ειδικό Ενοχικό Δίκαιο ΙΙΙ, Θεσσαλονίκη: εκδόσεις Σάκκουλα, 1992, σελ. 101. αναφέρεται σε Αρχανιωτάκη, Η ευθύνη του νομικού προσώπου ιδιωτικού δικαίου, διδ. Διατριβή, 1989, σελ. 9 επ. και 12 επ.
- Δεμερτζή, Κ., Περί ευθύνης του κράτους εκ των παρανόμων πράξεων και παραλείψεων των υπαλλήλων αυτού, 1903, σελ. 23, σημ. 8
- Δένδιας, Μ. Διοικητικών Δικαιον, εκδόσεις το Νομικόν, 1964
- Δαγτόγλου, Π., Γενικό Διοικητικό Δίκαιο, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: εκδόσεις Σάκκουλα, 2014
- Δαγτόγλου, Π., Συνταγματικό Δίκαιο, Αθήνα-Κομοτηνή: εκδόσεις Σάκκουλα, 2010
- Δεληγιάννης, Ι., Κορνηλάκης, Π., Ειδικό Ενοχικό Δίκαιο (ΙΙΙ), Θεσσαλονίκη: εκδόσεις Σάκκουλα, 1992, σελ.158-159
- Θεοχαρόπουλος, Λ., Η αρχής της ισότητας στα δημόσια βάρη, Αθήνα-Κομοτηνή: εκδόσεις Σάκκουλα, 1988
- Καρράς, Α. Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο, Αθήνα-Κομοτηνή: εκδόσεις Σάκκουλα, 1993, σελ. 319 επ
- Κασιμάτης, Κ., Η αστική ευθύνη του κράτους για κακοδικία μετά τη νομολογία του ΔΕΚ, Τιμητικός τόμος Κων/νου Δ. Κεραμέως, Αθήνα-Κομοτηνή: εκδόσεις Σάκκουλα, 2010, σελ. 463-469
- Καυκάς, Κ., Η ευθύνη του Δημοσίου εκ πράξεων ή παραλείψεων των οργάνων του, Θέμ. ΝΘ', αρ. 35-38, 1948, σελ. 857-863
- Κευραμεύς, Κονδύλης, Νίκας, Ερμηνεία ΚΠολΔ, τόμος 1, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: εκδόσεις Σάκκουλα, 2000, σελ. 636 επ.
- Κορδογιαννόπουλος, Π. Η νομολογιακή εφαρμογή τω άρθρων 105-106 Εισαγ. Ν. Αστ. Κ., Αθήνα: εκδοτικός οίκος Σάκκουλα, 1961
- Κουσουλός, Η αγωγή κακοδικίας, Ελλ.Δνη, 1967, σελ.469

- Κυριακόπουλος, Η., Ελληνικόν Διοικητικόν Δίκαιον, Θεσσαλονίκη, 1961, σελ. 495-496
- Λαϊνιώτη, Α., Η αστική ευθύνη του Κράτους από πράξεις ή παραλείψεις των οργάνων της δικαστικής εξουσίας, Δ.Δ., 2006, σελ.561
- Λαμπίρης, Ι., Η ευθύνη του Δημοσίου κατά το ισχύον δίκαιον και τον αστικόν κώδικα, ΕΕΝ τόμος Θ΄, 1942, σελ. 284
- Μαθιουδάκης Ι., Η Κοινοτικού Δικαίου Αξίωση Αστικής Ευθύνης του Δημοσίου, ΔιΔικ 1998, σελ. 314
- Μαθιουδάκης, Ι., Η αστική ευθύνη του κράτους από υλικές ενέργειες των οργάνων του, Θεσσαλονίκη, Αθήνα: εκδόσεις Ανιον, 2006
- Μανιτάκης, Α., Ο δικαστής υπηρέτης του νόμου ή εγγυητής των συνταγματικών δικαιωμάτων και μεσολαβητής διαφορών, ΝοΒ 47, 1999, σελ. 185
- Μανιτάκης, Α., Κράτος Δικαίου και δικαστικός έλεγχος της συνταγματικότητας, Θεσσαλονίκη: εκδόσεις Σάκκουλα, 1994
- Μανωλεδάκης Ι., Ποινικό δίκαιο, Θεσσαλονίκη: εκδόσεις Σάκκουλα, 1992
- Μπαλή, Γ., Γενικά Αρχαί του Αστικού Δικαίου, Αθήνα
- Μαριδάκης Γ. , αιτιολογική έκθεση ως εισηγητή στο ‘Προσχέδιο Δικαίου των Προσώπων’, 1936
- Παπαδημητρίου, Α., Τινά επί της ευθύνης του Δημοσίου εκ πράξεως ή παραλειψεων των οργάνων αυτού, ΝοΒ, έτος 8, σελ. 1268
- Παπαγιανόπουλος, Γ., Η θεμελίωση αποζημιωτικής κατά του δημοσίου αγωγής σε παράνομη και ζημιογόνα συμπεριφορά οργάνου που ανήκει στη δικαστική λειτουργία, Δ.Δ. 2002, σελ. 849-859
- Παυλόπουλος, Π., Η αστική ευθύνη του Δημοσίου (γενική θεώρηση), Αθήνα-Κομοτηνή: εκδόσεις Σάκκουλα. 1986
- Παυλόπουλος, Π., *Η αστική ευθύνη του δημοσίου*, Κομοτηνή: εκδόσεις Σάκκουλα, 1989
- Πικραμένος, Μ., Η δικαστική ανεξαρτησία στη δίνη των πολιτικών κρίσεων, Αθήνα-Κομοτηνή :Σάκκουλα, 2002
- Πλάτων, Πολιτεία, τόμος 2, Αθήνα: εκδόσεις Κάκτος, 1992, σελ. 87
- Πρεβεδούρου, Ε., Ευθύνη του Δημοσίου από πράξεις οργάνων της δικαστικής λειτουργίας, ΘΠΔΔ τεύχος 5/2014, έτος 7ο, σελ. 411επ. (παρατηρήσεις)
- Ράικος, Δ. Δικαστική ανεξαρτησία και αμεροληψία, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: εκδόσεις Σάκκουλα, 2008, σελ. 166
- Σαρίπολος, Ν., Πραγματεία του Συνταγματικού Δικαίου, τόμος 3ος, 1974,σελ. 151
- Σιώπης, Γ., Αστική ευθύνη του κράτους από δικαστική συμπεριφορά στις περιπτώσεις άδικης ή παράνομης προσωρινής κρατήσεως ή καταδίκης σε στέρηση της προσωπικής ελευθερίας, Ποιν.Χρ. 1999, σελ. 92-94

- Σμαϊλής, Π., Αστική ευθύνη του κράτους δια τας πράξεις και παραλείψεις των δικαστικών υπαλλήλων και ληξιάρχων, ΝοΒ 7, σελ. 991-994
- Σπηλιωτόπουλος, Ε. Εγχειρίδιο Διοικητικού Δικαίου, Τόμος 1.2, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, 2017
- Σταμάτης, Κ, Η Θεμελίωση των Νομικών Κρίσεων Εισαγωγή στη μεθοδολογία του δικαίου, Θεσσαλονίκη: εκδόσεις Σακκουλα, 1995
- Στασινόπουλος, Μ., Αστική ευθύνη του κράτους των δημοσίων υπαλλήλων και των νομικών προσώπων, Αθήνα 1950
- Τάχος, Α., Ελληνικό Διοικητικό Δίκαιο, Θεσσαλονίκη: εκδόσεις Σάκκουλα, 1996
- Τσουκαλάς, Κ., Αρχ. Ποιν. Επιστημών, 1937, σελ. 89 επ.
- Φουρκιώτης, Κ., Γενικά Αρχαί, Αθήνα :εκδόσεις Παπαζήσης Α., 1952
- Kuhl R., (1987)Μορφές Αστικής Κυριαρχίας, εκδόσεις Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη
- Otto von Gierke, Das deutsche Rechtsprechung, 1883

ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

Άρειος Πάγος

- Α.Π. 11/1858 βλ. Θεμ. ΙΒ΄, σελ. 437
- Α.Π. 315/1893, Θεμ. Δ΄, σελ. 515
- Α.Π. 90/1901, Θεμ. ΙΒ΄, σελ. 437
- Α.Π. 102/1924, Θεμ. ΑΕ΄, σελ. 513
- Α.Π. 20/1929. Θεμ. Μ΄, σελ. 277
- Α.Π. 186/1968, ΝοΒ, 16, σελ. 637
- Α.Π. 904/1982, ΝοΒ, 31, σελ. 982,
- ΑΠ 315/1983,Θέμ. Δ΄, σελ. 515
- ΑΠ1562/1986, ΝοΒ, 1987, σελ.1043
- Α.Π. 318/1986, ΕΕΝ, 53, σελ. 808
- Α.Π. 1562/1986, ΝοΒ, 1987, σελ.1043
- ΑΠ 1697/1988 Nomos
- ΑΠ ΑΠ 13/1992, ΝοΒ, 1993, σελ.72
- Α.Π. 560/2016, ΕλλΔνη 2/17 (58), σελ. 443

Συμβούλιο της Επικρατείας

- ΣτΕ 1463/1991, <http://www.adjustice.gr/webcenter/portal/ste/ypiresies/nomologies>
- ΣτΕ 3176/1998, <http://www.adjustice.gr/webcenter/portal/ste/ypiresies/nomologies>
- ΣτΕ 3624/2001 <http://www.adjustice.gr/webcenter/portal/ste/ypiresies/nomologies>

- ΣτΕ Α980/2002 , <http://www.adjustice.gr/webcenter/portal/ste/ypiresies/nomologies>
- ΣτΕ 2011/2003: <http://www.adjustice.gr/webcenter/portal/ste/ypiresies/nomologies>
- ΣτΕ Α2146/2004: <http://www.adjustice.gr/webcenter/portal/ste/ypiresies/nomologies>
- ΣτΕ 2574/2006, ΕλλΔνη 4/2008, σελ. 1175
- ΣτΕ 189/2007 : <http://www.adjustice.gr/webcenter/portal/ste/ypiresies/nomologies>
- ΣτΕ 22/2007 (ολ.) <http://www.adjustice.gr/webcenter/portal/ste/ypiresies/nomologies>
- ΣτΕ 1919/2009: <http://www.adjustice.gr/webcenter/portal/ste/ypiresies/nomologies>
- ΣτΕ 3124/2011) <http://www.adjustice.gr/webcenter/portal/ste/ypiresies/nomologies>
- ΣτΕ 4100/2012, <http://www.adjustice.gr/webcenter/portal/ste/ypiresies/nomologies>
- ΣτΕ 5504/2012, <http://www.adjustice.gr/webcenter/portal/ste/ypiresies/nomologies>
- ΣτΕ 5852/2012 <http://www.adjustice.gr/webcenter/portal/ste/ypiresies/nomologies>
- ΣτΕ 1501/2014 ΘΠΔΔ 5/2014, σελ. 40
- ΣτΕ 4741/2014 <http://www.adjustice.gr/webcenter/portal/ste/ypiresies/nomologies>
- ΣτΕ 1330/2016 <http://www.adjustice.gr/webcenter/portal/ste/ypiresies/nomologies>
- ΣτΕ 2168/2016, ΔιΔίκ 2017, σελ. 547 επ. (παρατηρήσεις Παναγιώτας Μιχαλή)

Πρωτοδικείο, Εφετείο

- Πρωτοδικείο Πατρών 1225/1910, Θέμ. ΚΔ', σελ. 619
- ΠρωτΘεσσ 683/1954, Αρμ., 1954, σελ. 302,
- Εφ Πατρ 149/1959, ΝοΒ, 7, σελ. 914
- ΜονΠρΑθ 848/1976, ΤοΣ, 1976, σελ. 515,
- ΕΑ 6888/1977, ΝοΒ, 1978, σελ. 749
- ΤριμΔιοικΠρωτΑθ 5265/1994, ΔιΔικ, 1994, σελ 1188
- Ε Α 6772/1987, ΝοΒ 35, 1987, σελ. 1630
- ΕΑ 597/1981, Θεμ. Β' (1891), σελ. 438
- ΜονΠρΑθ 2559/2010 Nomos
- Εφ.Αθ. 6772/1987 , ΝοΒ 35, 1987, σελ. 1630
- Τ.Δ.Π.Α. 5265/1994 , ΔιΔικ 6 (1994), σελ. 1188
- Δ.ΠρΛαρ 41/2008, ΘΠΔΔ 4/2008, σελ. 439

Δικαστήριο Αγωγών Κακοδικίας

- Δ.Α.Κ. 3/1967, 3/1976, 6/1984
- Δ.Α.Κ. 5/1976
- Δ.Α.Κ. 5/1950, Θεμ. ΞΒ', 1951, σελ. 48
- Δ.Α.Κ. 1/1980, Εφ.Ελλην.Νομ. 47, 1980, σελ. 527 επ.
- Δ.Α.Κ. 2/2008

Δικαστήριο Ευρωπαϊκής Ένωσης

- C6/60 ΔΕΚ της 16-12-1960 (Jean-E. Humblet κατά Βελγικού Δημοσίου), <https://curia.europa.eu>
- C60/1975 ΔΕΚ της 22-01-1976 (Russo and AIMA-National Body of Intervention on the Agricultural Market), <https://curia.europa.eu>
- C 213/89 ΔΕΚ της 19-06-1990 (The Queen και Secretary of State for Transport, ex parte: Factortame Ltd κ.λπ.), <https://curia.europa.eu>
- C 6/90 της 19.11.1991 (Francovich and Bonifaci), <https://curia.europa.eu>
- C 224/01 ΔΕΕ της 30ής Σεπτεμβρίου 2003 (Gerhard Köbler και Republik Österreich), <https://curia.europa.eu>
- C-173/03 ΔΕΕ της 13ης Ιουνίου 2006 (Traghetti del Mediterraneo SpA κατά Repubblica italiana), <https://curia.europa.eu>